T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MEKÂN VE BELLEK İLİŞKİSİNDE KÜLTÜREL MİRAS ÖGELERİNİN YERİ: BEŞİKTAŞ ÖRNEĞİ

Elif AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Kentsel Koruma ve Planlama Programı

Danışman

Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

Temmuz, 2021

Danışmanım Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL sorumluluğunda tarafımca hazırlanan Mekân ve Bellek İlişkisinde Kültürel Miras Ögelerinin Yeri (Beşiktaş Örneği) başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Elif AYDIN

İmza

Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü' nün 1245A numaralı projesi ile desteklenmiştir.

Derin'e

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez süreci boyunca akademik tecrübesinin yanında manevi desteğiyle de yanımda olan, akademik bilgi birikimimi ve bakış açımı geliştiren danışmanım Doç. Dr. Berna Dikçınar Sel'e; Araştırmalarım sırasında kütüphanesindeki her kaynağı ve değerli görüşlerini benimle paylaşan Mimar Bekir Gerçek'e; Tez jürisinde katkılarıyla ufkumu açan Doç. Dr. Oya Akın ve Dr. Özdemir Sönmez'e;

Annem ve babam olmalarının yanında akademik çalışmaları ve güçlü duruşlarıyla yoluma ışık tutan Nazmiye Aydın ve Doç. Dr. Coşkun Aydın'a; desteklerini benden asla esirgemeyen ablam Zeynep Keleşoğlu ile abilerim Utku Keleşoğlu ve Savaş Keleşoğlu'na; uzaktayken bile varlıklarını hissettiren Eray Dinç, Esen Yeniay, Ceren Coşkun, Selen İmamoğlu ve İlker Talha Çelik'e;

Teşekkürlerimi sunarım.

Elif AYDIN

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ viii

ŞEKİL LİSTESİ ix

TABLO LİSTESİ x

ÖZET xi

ABSTRACT xiii

1 GİRİŞ 1

1.1 Literatür Özeti ... 1

1.2 Tezin Amacı ... 4

1.3 Hipotez ... 6

2 TOPLUMSAL İLİŞKİLER VE MEKÂN 7

2.1 Birey, Toplum ve Mekân ... 7

2.2 Üretim Biçimi – Toplumsal Yapı ve Mekân ... 8

2.2.1 Sanayi Devrimi Öncesi ... 9

2.2.2 Sanayi Devrimi Sonrası ... 14

2.3 Değerlendirme ... 20

3 KENTSEL KORUMA, MEKÂNSAL KİMLİK VE YERE BAĞLILIK 22

3.1 Mekân Deneyimine Yönelik Algı ve Mekânsal Kimlik ... 23

3.2 Yere Bağlılık Durumu ve Kolektif Bellek ... 27

3.3 Yere Bağlılık Durumu ve Mekânsal Algı Etkileşiminde Kentsel Koruma Sorunu ... 31

3.4 Değerlendirme ... 34

4 BEŞİKTAŞ'TA TOPLUM VE MEKÂN ETKİLEŞİMİ 35

4.1 Beşiktaş Tarihsel Gelişim Süreci ... 35

4.2 Günümüzde Beşiktaş ve Kültürel Miras İlişkisi ... 62

4.3 Beşiktaş'ta Değişen Mekân Deneyimi ve Yere Bağlılık Durumu ... 66

4.3.1 Beşiktaş Kullanıcı Profili ... 68

4.3.2 Mekân Kullanım Biçimi ... 70

4.3.3 Beşiktaş'ta Kullanım Biçimi ve Mekânsal Algı ... 73

4.3.4 Yere Bağlılık Durumu 79
4.3.5 Beşiktaş'ta Yere Bağlılık ve Koruma İlişkisi 84
4.4 Değerlendirme 92

5 SONUÇ VE ÖNERİLER **95**

KAYNAKÇA **100**

A ANKET FORMU **100**

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR **111**

KISALTMA LİSTESİ

BaÜ	Bahçeşehir Üniversitesi
GSÜ	Galatasaray Üniversitesi
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
MSGSÜ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
YTÜ	Yıldız Teknik Üniversitesi

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Milet Grid Plan..... 10
Şekil 2.2 Atina Agorası M.Ö. 150..... 11
Şekil 2.3 Nicomedia Kenti 12
Şekil 2.4 Palmanova Kenti..... 13
Şekil 2.5 18. yüzyılda Sanayi Devrimi sonrası Londra'da artan fabrikalar ve niteliksiz koşullar..... 15
Şekil 2.6 Daumier'in ulaşım ağlarının genişlemesi sonucu günlük hayatta artan hızı ve telaşı anlatan tasviri “The Railway: The Sunday Excursion”.... 16
Şekil 3.1 Venedik kanalları Temmuz, 2019. 25
Şekil 3.2 Bologna'daki revaklı sokaklar Temmuz, 2019..... 26
Şekil 3.3 Yere Bağlılık kurulumunun üçlü yapısı (Scannel ve Grifford, 2010)... 27
Şekil 4.1 Beşiktaş’ın İstanbul içindeki konumu..... 36
Şekil 4.2 Beşiktaş Metro İstasyonu Arkeolojik Kazıları 37
Şekil 4.3 Buondelmonti Kostantinapol Haritası 38
Şekil 4.4 Beşiktaş Yazlık Sarayı 44
Şekil 4.5 Osmanlı Dönemi Beşiktaş'ta farklı etnik grupların dağılımı 45
Şekil 4.6 Ihlamur Mesiresi’nde vakit geçiren Osmanlı halkı..... 46
Şekil 4.7 19. yüzyıl sonunda Beşiktaş silüeti..... 51
Şekil 4.8 20. yüzyılın başında Beşiktaş'ın mekânsal dokusu 52
Şekil 4.9 1930'lu yıllarda Beşiktaş'ın ana yolu..... 53
Şekil 4.10 Barbaros Meydanı'nda toplanan Beşiktaş halkı..... 55
Şekil 4.11 İlk açıldığı zaman Barbaros Bulvarı 57
Şekil 4.12 1950'li yıllarda Beşiktaş'taki ana yollar..... 58
Şekil 4.13 1980'li yıllarda Beşiktaş'ın ana yolları..... 59
Şekil 4.14 Beşiktaş'ın bozulan silüeti..... 62
Şekil 4.15 Beşiktaş'ın kimliğinde meydana gelen kırılmalar 63
Şekil 4.16 Günümüzde Beşiktaş’ta kullanım biçimleri..... 65
Şekil 4.17 Yaş Dağılımı..... 68
Şekil 4.18 Eğitim durumu..... 69
Şekil 4.19 Kullanıcıların ikamet yerleri..... 69
Şekil 4.20 Çalışma durumu 69
Şekil 4.21 Yaş dağılımı yaşam süresi ilişkisi 71
Şekil 4.22 Kullanma sıklığı yaşanan yer ilişkisi..... 72
Şekil 4.23 Kullanım biçimi..... 72
Şekil 4.24 Beşiktaş'ın merkezi olarak tanımlanan yerler..... 74
Şekil 4.25 Beşiktaş'a yönelik duygular..... 77
Şekil 4.26 Aidiyet ve mekânsal algı ilişkisi 80
Şekil 4.27 Özlem mekânsal algı ilişkisi..... 82
Şekil 4.28 Beşiktaş'ta artık gerçekleştirilemeyen aktiviteler..... 85
Şekil 4.29 Kullanım değişiminin aidiyetle ilişkisi..... 86
Şekil 4.30 Beşiktaş'ın ruhunu bozan yerler..... 87
Şekil 4.31 Beşiktaş'ta korunması gereken yerler..... 88
Şekil 4.32 Beşiktaş'ta yaşamayı isteme/istememe nedenleri..... 89
Şekil 4.33 Beşiktaş'ta yaşama isteği ile aidiyet ilişkisi..... 90

TABLO LİSTESİ

Tablo 4. 1 Kullanma süresi 70
Tablo 4. 2 Beşiktaş'ta akla gelen ilk yer 75
Tablo 4. 3 Bellek ve kullanım biçimi ilişkisi 76
Tablo 4. 4 Beşiktaş'a yönelik duygu ve düşünceler 79
Tablo 4. 5 Aidiyet dereceleri 80
Tablo 4. 6 Özlem ve yere bağlılık arasındaki ilişki 81
Tablo 4. 7 Fizik mekân ögelerinin Beşiktaş'la özdeşleştirilmesi 83
Tablo 4. 8 Korumaya katılma ve Beşiktaş'ta yaşamak isteme ilişkisi 91
Tablo 4. 9 Koruma, yere bağlılık ve mekânsal algı ilişkisi 94

ÖZET

Mekân ve Bellek İlişkisinde Kültürel Miras Ögelerinin Yeri: Beşiktaş Örneği

Elif AYDIN

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

Birey, toplum ve mekân arasındaki ilişki kültürel miras ögelerinin korunması sürecinde giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu durum kültürel miras ögelerinin mekânda deneyimlenen toplumsal ilişkilerin temsili olmasından kaynaklanmaktadır. Teknolojik ve ekonomik gelişmelerin kentsel yaşamda yol açtığı değişiklikler, mekânı ve mekânda kurulan ilişkilerin biçimini ve içeriğini de farklılaştırmıştır.

Gündelik yaşamın anlık ve gelip geçici kavramlar üzerinden şekillenmeye başlamasıyla birlikte mekânsal etkileşimde; devamlılığın, kalıcılığın ve değişmezlerin temsili olan kültürel miras ögelerinin anlamı ve yerini değiştirmiştir. Dolayısıyla bu durum tarihi çevrelerde kültürel miras ögelerin korunmasının sürdürülebilirliğini sağlamayı zorlaştırmaktadır.

Bu tez çalışmasında kültürel miras ögelerinin korunması probleminden yola çıkarak, gündelik yaşamda kültürel miras ögelerinin yeri ve bunun koruma sürecine katkısı irdelenmiştir. Araştırmanın amacı, bireylerin mekân deneyimine

yönelik algılarının yere bağlılık durumunun gelişimine katkısını ve bunun koruma sürecine pozitif etkisini ortaya koymaktadır.

Çalışmada koruma sorunsalı, gündelik yaşamda mekân deneyimiyle temellendirildiği için kavramsal çerçeve yorumlayıcı yaklaşımla ele alınmıştır. Alan çalışması ise uzun yıllardır yerleşim görmekte olan ve belirtilen gelişmelere bağlı olarak kültürel miras ögelerinde koruma sorunu geliştiği tespit edilen Beşiktaş'ta gerçekleştirilmiştir. Araştırma yöntemi olarak gözlem ve anket teknikleri kullanılmıştır. Açık uçlu, çoktan seçmeli ve beşli likert ölçeğinde soruların yer aldığı anketler aracılığıyla, Beşiktaş'ın günlük kullanıcılarının mekânla kurdukları etkileşim üzerinden yere bağlılık durumları incelenmiştir. Kullanıcıların Beşiktaş'a yönelik algıları ve kullanım biçimleri bir arada ele alınarak mekânsal kimliğin tanımlayıcısı olan ögelerin ifade ettiği sembolik anlamın yitirilmesi ve bunun yol açtığı koruma sorunu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yere bağlılık, mekânsal kimlik, mekânsal algı, kültürel miras

ABSTRACT

The Importance of Cultural Heritage Values in the Relationship Between Place and Memory: on the Example of Beşiktaş

Elif AYDIN

Department of Urban and Regional Planning

Master of Science

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Berna DİKÇINAR SEL

The relationship between the individual, society and space becomes more and more important in the process of protecting cultural heritage values. This is due to the fact that cultural heritage items are representative of the social relations experienced in the place. The changes caused by technological and economic developments in urban life have also differentiated the space and the form and content of the relations established in the place.

With the beginning of daily life to be shaped through instant and transient concepts, in spatial interaction; It has changed the meaning and place of cultural heritage values, which are the representation of continuity, permanence and invariants. Therefore, this situation makes it difficult to ensure the sustainability of the protection of cultural heritage values in historical environments.

In this thesis, starting from the problem of protection of cultural heritage values, the place of cultural heritage values in daily life and its contribution to the

conservation process are examined. The aim of the study is to reveal the contribution of individuals' perceptions of place experience to the development of place attachment and its positive effect on the conservation process.

In the study, the conceptual framework has been handled with an interpretative approach, since the conservation problem is based on the experience of space in everyday life. The fieldwork was carried out in Beşiktaş, which has been inhabited for many years and where it has been determined that there has been a problem of protection in cultural heritage elements due to the mentioned developments. Observation and survey techniques were used as research methods. Through open-ended, multiple-choice and five-point likert-scale questionnaires, daily users of Beşiktaş were examined through the interaction they have with the place. By considering the perceptions and usage patterns of the users towards Beşiktaş, the loss of the symbolic meaning of the elements that define the spatial identity and the protection problem caused by this are discussed.

Keywords: Place attachment, spatial identity, spatial preference, cultural heritage

1
GİRİŞ

Bu çalışmada toplum ve mekân arasındaki ilişkide kültürel mirası ögelerinin yeri irdelenmiştir. Araştırmanın 2. Bölümü'nde toplum ve mekân arasındaki ilişki Lefebvre'in gündelik hayatta mekân deneyimine yönelik açıklamalarına dayandırılmıştır. Süreç içinde mekân deneyiminde ve günlük alışkanlarda gerçekleşen değişimler üretim ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Böylelikle toplum ve mekân arasındaki ilişkinin dinamikleri ortaya konmuştur.

Çalışmanın 3. Bölüm'de, belirtilen dinamiklere bağlı olarak gelişen kolektif belleğin, mekânın ifade ettiği sembolik anlam üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Daha sonra bu tanım, gündelik yaşamda kültürel miras ögelerinin yeriyle ilişkilendirilmiş ve yere bağlılık durumunun oluşumundaki önemi vurgulanmıştır. Buradan hareketle gündelik yaşamda kültürel miras ögelerinin yeri ortaya konarak koruma literatürüyle ilişkilendirilmiştir.

Araştırmanın son bölümü olan 4. Bölüm'de ise kavramsal çerçevenin belirlenen çalışma alanı üzerinde değerlendirildiği tezin özgün kısmı yer almaktadır. Tarih boyunca toplumsal gelişmelere bağlı olarak toplum ve mekân arasındaki ilişkinin farklılaştığı tespit edilen Beşiktaş'ta, kullanıcıların yere bağlılık durumlarında kültürel miras ögelerinin yeri sorgulanmıştır.

1.1 Literatür Özeti

Birey, toplumsal ilişkilerin özünün inşa edildiği mekânda yaşadığı her deneyim sonucunda çevresi hakkında belli bir duygu ve düşünce edinmektedir. Bu duygu ve düşünceler günlük mekân kullanım biçimini ve toplum yapısını etkileyen her değişikliğe göre farklılaşmaktadır (Assmann, 1997/2018; Winter, 2012/2015). Farklılaşma sonucu ise mekânda tecrübe edilen toplumsal ilişkilerin ve mekânın sahip olduğu özgün niteliklerin birleşimden doğan sembolik anlam yani mekânsal

kimlik de değişmektedir. Proshansky, Fabian ve Kaminoff'a (1983) göre mekânsal kimlik algısal bir durumdur. Başka bir deyişle bu sembolik anlam fiziksel çevrenin kolektif bellekteki temsilidir (Bernardo ve Palma-Oliveira, 2005). Dolayısıyla bireyin yaşam ve düşünce tarzını değiştiren her gelişme bu sembolik anlamın nasıl algılandığını da farklılaştırmaktadır (Halbwachs, 2016).

Lynch'e göre (1960) bireyin mekânsal algısı öncelikle fizik mekânın görsel durumunun verdiği haz ile başlar. Dolayısıyla mekânın farklı ve tanımlayıcı yönlerini vurgulayan fizik mekân ögelerine sahip mekânlar daha dikkat çekici ve akılda kalıcı olmaktadır. Görsel durumun yarattığı etkinin yanında mekânda kullanım biçimi ve nedenine göre fiziksel ve sosyal çevreyle kurulan ilişki sırasında deneyimlenen düşünceler, duygular ve davranışlar da mekânsal algının oluşmasını etkilemektedir. Mekânda tecrübe edilen duygular, biriktirilen anılar sayesinde gelişen fikirler ve bunlara bağlı olarak şekillenen mekânsal algı; mekânı kullanmaya, yakınlık kurmaya devam etme isteğinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Başka bir deyişle mekândaki işlev, ölçek, yaşanmışlık, gereksinimler ve geçmiş ile bugüne yönelik farklılaşabilen kullanım amaçları; bireyin ve toplumun mekân ile bağını yani "yere bağlılık" durumunu belirlemektedir (Scannel ve Grifford, 2010).

Bu bağlamda mekânsal algı mekân deneyimi sırasında etkileşim içinde olunan kültürel miras ögelerine yüklenen sembolik anlam üzerinden geliştiğinde; yere bağlılık durumu da bu ögelere yönelik oluşmaktadır (Lowenthal ve Binney, 1981). Böylelikle yere bağlılık, sembolik anlamın ve mekândaki fiziksel durumun sürdürülmesinin sosyal sağlayıcısı olmaktadır. Bu nedenle yere bağlılığın kültürel miras ögelerinin sürekliliğinin sağlanması için en önemli kriterlerden biri olduğunu söyleyebiliriz (Jorgensen ve Stedman, 2011).

Teknolojik ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak yaşam ve düşünce tarzlarında meydana gelen değişiklikler (Lefebvre, 1974/2019) mekân kullanım biçiminin ve nedenin de değişmesine neden oluşmaktadır. Bu gelişmeler sonucu günümüzde yalnızca kâr amacı güdülerek üretilmiş ve birbiriyle benzer görüntülere/özelliklere sahip mekânlar da giderek yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla

bu mekânlarla yalnızca mal ve hizmet tüketimi için ilişki kurulması; mekânsal algının da işlevsel niteliklere yönelik gelişmesine yol açmaktadır (Harvey, 1990/2014; Urry, 1995/2018).

Bu durum tarihi çevrelerde belli mal ve hizmetlerin tüketimine yönelik gerçekleştirilen müdahaleler ile mekâna yönelik sembolik anlamın işlevsel nitelikler üzerinden gelişmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla mekân deneyimi sırasında etkileşime geçilen kültürel miras ögelerine yönelik algı da gelip geçici ve anlık tüketilecek varlıklar olarak gelişmektedir. Bu sebeple de yere bağlılık durumunun oluşumu sırasında kültürel miras ögelerinin sembolik anlamına yönelik algının olmaması özgün niteliklerin korunması ile ilgili sorunlara yol açmaktadır. Başka bir deyişle söz konusu kültürel miras ögelerinin tüketilmesine sebep olmaktadır.

Avrupa Konseyi üye ülkeleri tarafından 2005 yılında kabul edilen Kültürel Mirasın Değerine İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nde (Faro Sözleşmesi) de kültürel miras ögeleri; "İnsanların sürekli gelişen değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin geleneklerinin bir yansıması ve ifadesi" olarak ele alınmaktadır. Ayrıca aynı belgede kültürel miras ögeleri için "kamusal eylem çerçevesinde kullanmayı sürdüren ve gelecek nesillere aktarmak istedikleri belirli yönlerine değer veren bireylerden oluşan toplumun varlığıyla anlam kazanır" ifadelerine yer verilmiştir (Council of Europe, 2005). Faro Sözleşmesi'ndeki bu ifadelerden hareketle şu kabulleri yapabiliriz; birey ve bireylerin oluşturduğu toplum(lar), geçmişlerine dair duygular, düşünceler ve eylemler üzerinden somut ve somut olmayan kültürel değerlere atadıkları sembolik anlamları kolektif bellek ile taşırlar (Connerton, 2014). Böylelikle de mekânda kültürel miras ögeleriyle kurulan etkileşimden doğan anlamlar kültürel mirası toplum için önemli kılmaktadır (Council of Europe, 2005). Bu bağlamda kültürel miras ögelerinin tüketiminin önüne geçebilmek için özgün niteliği tanımlayan anlamların yani mekânsal kimliğin kolektif bellek üzerinden sürekli olarak aktarılması bir gereklilik olarak ele alınmalıdır.

1.2 Tezin Amacı

Kültürel miras değerleri ve yere bağlılık arasındaki ilişkinin ortaya konmasının amaçlandığı bu çalışmada; hızla değişen toplumsal yapının bireylerin mekân deneyimi sırasında edindiği duyguları, düşünceleri, davranışları ve bunların mekânsal sürekliliğe etkisi tezin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Araştırma bireyin mekânı kullanırken kültür mirası değerlerini anlamlandırma ve değer verme biçimi yani nasıl algıladığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla mekâna dair bellek oluşumunda kültür mirası değerlerinin yeri, bireyin günlük kullanımında yer tutan fizik mekân ögeleri bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın hedefleri;

- Mekân ve birey/toplum arasındaki ilişki ile bu ilişkiyi farklılaştıran durumları incelemek,
- Kolektif belleğe dayalı olarak farklılaşan mekânsal algı ve yere bağlılık durumu arasındaki ilişkiyi ortaya koymak,
- Bireyin fizik mekân ögeleriyle etkileşimi sonucu farklılaşan yere bağlılık durumunu ortaya koymak,
- ve bu bağlamda kültürel miras ögelerinin varlığının yere bağlılığa ve mekânsal sürdürülebilirliğe etkisini ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda araştırmanın hipotezini doğrulamak için çalışma üç aşamada yürütülmüştür;

1. Kavramsal çerçevenin ve araştırma yönteminin belirlenmesi
2. Alan çalışmasının kurgulanması
3. Gereken analiz ve anketlerin örnek alan üzerinde yapılması

İlk aşamada dünyada yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmelerin birey-mekân arasındaki ilişki ile kolektif bellek üzerindeki etkisi incelenmiştir. Üretim ilişkilerinde gerçekleşen değişikliklerden yola çıkılarak toplumun yapısındaki ve mekâna yaklaşımındaki değişiklikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla süreç içinde mekân kullanım biçimi ve nedeni ile mekânsal yapıda meydana gelen

değişiklikler toplumun günlük hayat tecrübeleri üzerinden incelenip açıklanmaya çalışıldığı için yorumlayıcı yaklaşım çalışmanın yöntemi olarak belirlenmiştir.

Ardından bu durumun mekâna kullanıcı tarafından yüklenen anlamlara yönelik algı ve mekânsal kimlik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Mekânla kurulan ilişki sonucu oluşan mekânsal algı, algı üzerinden yere bağlılık oluşumu ve yere bağlılığın fizik mekân ögelerinin sürdürülmesi üzerindeki etkisini belirlemek için nitel ve nicel araştırma yöntemlerini içeren bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bireyin, yaşam biçiminde gerçekleşen farklılıklara bağlı olarak mekân deneyiminin ve kolektif bellek etkisinde mekânsal algının nasıl geliştiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Algının oluşma biçimi ile fizik mekân ögelerinin sürdürülmesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Buradan yola çıkarak mekânsal algının olumlu anlamlardan oluşması sonucu bireyin mekândaki durumu koruma isteğinin oluşturan, yani mekânsal sürdürülebilirliğin sosyal sağlayıcısı olan yere bağlılık kurulumu ortaya konmuştur.

İkinci aşamada önerilen hipotezi test etmek için seçilen bir örneği derinlemesine inceleyerek literatüre atıfta bulunmak amaçlanmıştır. Toplumsal yapının değişime uğradığı kentsel alanda kültürel miras değerlerinin yere bağlılıktaki yerinin sorgulandığı alan çalışması planlanmıştır. Antik dönemden beri kullanılan ve Osmanlı döneminden itibaren sürekli yerleşim görmekte olan Beşiktaş'ta; teknolojik, ekonomik, politik ve toplumsal gelişmelerin etkisi mekânda açıkça gözlenebildiği için Sinanpaşa ve Cihannüma mahallelerinin tamamı; Vişnezade, Yıldız ve Abbasağa Mahallelerinin bir kısmı çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Alan çalışmasında, Beşiktaş'ta toplumsal yapıda ve mekânsal kimlikte değişiklikler mekânsal müdahalelerle ilişkilendirilerek tespit edilmiştir. Ardından bireylerin mekân deneyimi sırasında edindikleri duyguları, düşünceleri ve yaklaşımları üzerinden kültürel miras değerleriyle kurdukları ilişki, bunları anlamlandırma ve algılama biçimi üzerinden mekâna dair aidiyetin azalmasının yarattığı koruma sorunu ortaya konmuştur.

1.3 Hipotez

Toplumsal yapıları ve onu oluşturan nüfusun hızla devindiği günümüz kentlerinin kültürel miras ögelerinin korunmasında kentte yaşayan nüfusun kültürel miras ögeleri ile ilişkisi önemlidir. Özellikle de gündelik yaşamın hızı ve değişen alışkanlıkları kültürel mirasa yönelik tehdit oluşturmaktadır. Bu alanların korunmasında, kolektif bellek ve beraberinde de yere bağlılık kurulması sürecindeki etkinlikleri önemlidir. Kültürel miras değerlerinin kültür turizmine yönelik kaynaklar olmasının ötesinde yerel halkın gündelik hayatının içerisinde varolması bu değerlerin korunması sürecinde giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu saptamalardan hareketle çalışmanın hipotezi aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

Hipotez: Günümüz yaşam alışkanlıklarına bağlı olarak kültürel miras ögelerine yönelik farkındalık azalmaktadır.

Araştırma Soruları

1) Toplum yapısına ve günlük yaşam alışkanlıklarına bağlı olarak mekân deneyimi farklılaşır mı?
2) Bireyin mekân deneyimine yönelik belleği mekân ile ilişkisini etkiler mi?
3) Kültürel miras ögelerinin bellekteki yeri bireyin mekanla kurduğu ilişkinin süresi, sıklığı ve nedenine göre değişir mi?
4) Günümüzde kültürel miras ögeleri kolektif bellek ve yere bağlılık gelişiminde yer almakta mıdır?

2
TOPLUMSAL İLİŞKİLER VE MEKÂN

Kültür üreten bir varlık olan insan, kültürün birikmesini sağlayarak uygarlığın ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. İnsanların yerleşik hayata geçtikleri ve yaşadıkları çevreyi şekillendirmeye başladıkları ilk günden beri bilgilerinin ve yapabilme kapasitelerinin her gün daha fazla gelişmesiyle mekânı kullanma ve üretme biçimleri de değişmektedir. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik yapıdaki her değişim ifadesini önce kent mekânında göstermektedir.

Bu doğrultuda toplumsal yapı ve mekân arasındaki etkileşim başlığıyla oluşturulan bölümde, öncelikle araştırmanın temel konu alanına katkıda bulunan üretim ilişkilerinin günlük hayat akışı, toplumsal ilişkiler ve mekân deneyimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Böylelikle üretim ilişkilerindeki değişikliklere bağlı olarak toplumun günlük hayat alışkanlıklarında gerçekleşen farklılıkların birey, toplum ve mekân arasındaki ilişkiye nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1 Birey, Toplum ve Mekân

Birey kendini, diğerleri karşısında bulunduğu konuma, ait olduğu sosyal gruptaki yerine göre tanımlamaktadır (Turner, 1996). Kendini bir sosyal grubun değerlerine, tutumlarına, görüşlerine, inançlarına; bunların değişimi ve değişmezlerine göre değerlendirerek sınıflandırır. Sonucunda kendini özdeşleştirdiği veya uzak bulduğu sosyal çevreler içinde kendini bir grubun parçası olarak görmeye başlamaktadır (Hogg ve Abrahams, 1988; Turner, 1987). Böylelikle birey ve toplum arasında gelişen ilişki; ortak geçmiş, bu geçmişe yönelik fikirler, duygular ve geleceğe dair beklentiler ile günlük hayat alışkanlıklarının içinde devam ettirilmektedir (Proshansky vd., 1983).

Bu bağlamda bireyin varlığını tatmin eden ve destekleyen insanlardan oluşan toplum ve onlarla bir araya geldiği yerler; yani etkileşim içinde olduğu sosyal ve

fiziksel çevre isteklerinin, ihtiyaçlarının ve beklentilerinin temelini oluşturduğu için önemlidir (Prohansky vd. 1983). Yani fiziksel çevre (mekân), bireyin sosyal çevresi (toplum) ile kuracağı ilişki için bir gerekliliktir.

Keleş (2005) toplumların, fiziksel çevrelerini oluşturan mekânlara; mekân deneyimi sırasında edindikleri duygu, düşünce ve eylemler ile içinde bulundukları ekonomik ve sosyal durumları yansıttığını ifade etmiştir. Dolayısıyla birbirini karşılıklı olarak besleyen birey, toplum ve mekân arasındaki dinamik ilişki herhangi birinde gerçekleşen değişime bağlı olarak farklılaşmaktadır (Halbwachs, 2016). Buradan hareketle mekânın, onu üreten toplumla bir bütün olduğu; ikisinde birlikte var olup ve geliştiği çıkarımını yapabiliriz.

Dolayısıyla mekân tarihsel süreç boyunca toplumsal ilişkilerin birikiminin fiziki çevrede somutlaşmasıyla şekillenmiştir. Başka bir deyişle toplumsal ilişkiler mekânı hem kullanmakta ve tüketmekte hem de üretmektedir. Lefebvre'in, bu mekânı kimin, nasıl ve kim için ürettiği sorgusunda; üretimi sağlayan bilgi birikiminin, emeğin, iş bölümünün ve bunu kullanma yönteminin yani "üretim ilişkileri"nin etrafında şekillendiğini ileri sürülmektedir. Dolayısıyla üretim ilişkilerine göre oluşan toplumsal gruplar arasındaki hegemonyanın belirlediği baskın grup[1] mekânın işlevinde, fiziksel dokunun gelişiminde ve mekânla kurulan etkileşimin biçiminde belirleyici olmaktadır (Lefebvre, 1974/2019).

2.2 Üretim Biçimi – Toplumsal Yapı ve Mekân

Birey ve toplum, yaşadığı çevreye bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde geçmişine dair tarihini ve sosyal yapısını anlatan izler bırakmaktadır (Mills, 2014). Bu izler yani fizik mekân ögeleri kent yaşamının temel sosyal gerekliliği olan toplumsal iş

[1] Sınıf odaklı bir yaklaşım olan Marksist bakış açısına göre sosyal sınıflar toplumsal iş bölümüne yani üretim ilişkilerine göre oluşmaktadır. Dolayısıyla sermaye sahibi veya yöneticiler toplumsal iş bölümünde daha güçlü ve avantajlı konumda olduğu için toplumun geri kalanı üzerinde hegemonya kurarak baskın grup haline gelir. Bu sebeple mekân üretiminde de yönlendirici kararlar baskın grubun beklentilerine göre alınırken işçi sınıfı bu kararları pasif alımlayıcı olarak kabul eder ve maruz kalan grup haline gelir (Lefebvre, 1974/2019, s.115).

bölümüne göre şekillenmektedir ve çevrenin niteliklerini tanımlamaktadır (Mumford, 1937). Toplumsal iş bölümü, kentte günlük hayat akışı içinde nüfusun ekonomik faaliyetlerine göre; işçiler, zanaatkarlar, küçük, orta ve büyük burjuva gibi üretime ve sermayeye dayalı sınıflardan başka bir deyişle üretim ilişkilerine göre oluşmaktadır (Lefebvre, 1948/2018). Dolayısıyla toplumu ve içindeki sosyal sınıfları tanımlayan üretim ilişkileri, kentteki farklı işlev mekânları ile bunların biçimlerini ve niteliklerini de şekillendirmektedir.

Sanayi devrimine kadar geçen süre içinde teknolojik gelişmelerin yavaş ilerleyişine bağlı olarak üretim ilişkileri ve dolayısıyla da toplumsal ilişkiler ile mekân deneyiminin daha yavaş sabit, değişmeden ilerlemiştir (Wertsch, 2012/2015). Ancak sanayileşme sonrasında teknolojik ve ekonomik gelişmeler sonucu üretim ilişkilerinin kâr odağında şekillenmeye başlaması hem yaşam tarzlarının hem de fiziksel çevrenin değişim hızını artırmıştır. Böylelikle birey, toplum ve mekân arasındaki ilişkinin biçimi de değişmiştir.

2.2.1 Sanayi Devrimi Öncesi

Yerleşik hayatın başladığı dönemlerde mekân üretimi, kullanıcının kendisi tarafından gerçekleştirilmesi gereken bir eylem olarak görülmüştür. Ancak toplumsal ilişkiler geliştikçe günlük faaliyetler de iş bölümüyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Böylelikle ayrı bir uzmanlık alanı tarafından gerçekleştirilmeye başlanan mekân üretiminde; kullanıcıların istek, beklenti ve ihtiyaçlarına cevap verecek mekânlar üretilmesi amaçlanmıştır (Bektaş, 2007). Dolayısıyla fiziksel çevrenin şekillenmesinde toplumsal ilişkilerin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Antik Yunan'da Aristoteles tarafından din ve bilimsel bilgi arasındaki ayrımın yapılmasıyla mekân üretimi de sadece ihtiyaca cevap vermesi beklenen değil aynı zamanda ussal yöntemler içeren bir süreç haline gelmiştir. Milet (Şekil 2.1) gibi diğer Antik Yunan kentlerinin tümünde akınlar karşısında güvenliği sağlama sorunu olduğu için toplumun eli silah tutan her bireyi asker sayılmıştır. Dolayısıyla askerî konular temelinde gelişen toplum yapısına uygun olarak M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan Hippodamos tarafından ideal kent formu geliştirilmiştir. Böylelikle

kent askerî garnizonlar olarak eşit parçalara ayrılmış grid formda tasarlanmıştır. Mekândaki işlevsel dağılım ise zanaatkar, çiftçi ve yönetici olarak üç gruba ayrılmış toplumsal iş bölümüne göre gelişmiştir (Keyt, 1999).

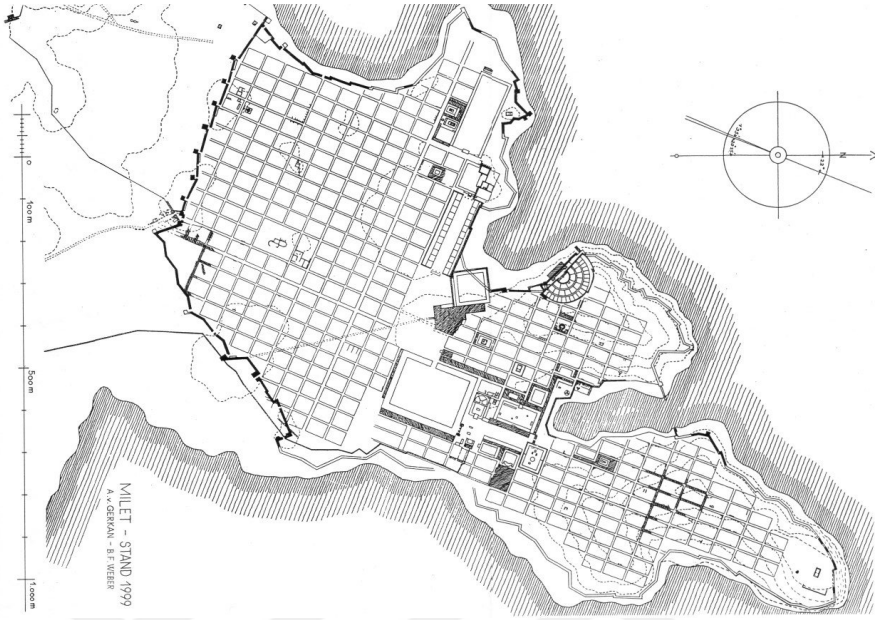

Şekil 2.1 Milet Grid Plan (URL-1)

Antik Yunan'da askerî yapı kent formunu belirlerken, inanç biçimi de kamusal yapıların formunda etkili olmuştur. Dolayısıyla yapıların formunda belirleyici olan iki amaç olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi Pagan inancına göre ölümsüz olan tanrıların sonsuz yaşamı boyunca ayakta kalabilecek sağlamlıkta olması gerektiğidir. İkincisi ise tanrıların ve kentin (polisin) ihtişamını sonsuza kadar devam ettirebilmek için özneli işçilikle, yapabileceklerinin en iyisini göstererek belleklerde iz bırakabilmek, hatırlanabilmek amaçlanmasıdır. Böylelikle görkemli ve kalıntıları insanlar tarafında yağmalanmadığı takdirde günümüze ulaşabilen mekânlar üretilmiştir (Büyükcivelek, 2017; Roth, 1993).

Toplumun ana geçim kaynağının tarım olması nedeniyle *akropolis* yani tapınak kenti koruması, artı ürünün saklanması ve tarım arazilerini kutsaması için kentin en yüksek tepesinde inşa edilmiştir. Buna ek olarak elverişli tarım arazilerinin yeterli olmaması nedeniyle parçalı toprak mülkiyeti toplumsal örgütlenmenin de ortaklık, beraberlik ve demokrasi kavramları üzerinden gelişmesini sağlamıştır. Bu

sebeple kent mekânında toplumsal ilişkilerin devam ettirilebileceği ve geliştirilebileceği kamusal alanlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda *agora* ticari, toplumsal, yönetimsel her türlü faaliyetin gerçekleştiği yer olması ve etrafında yer alan kamu kurumlarıyla kentin en önemli kamusal alanı görevini üstlenmiştir. Askerlerin yetiştirildiği *jimnazyum* ile toplumsal bir araya geliş için en az agora kadar önemli olan; eğlencelerin ve gösterilerin düzenlendiği, toplumun birlikteliğinin kutlandığı *tiyatro* yaşam biçiminin somutlaşmasının birer ürünü olarak şekillenmiştir (Şekil 2.2) (Owens, 1994).

Bu bağlamda Antik Yunan'da rasyonel düşünce biçiminin yaygınlık kazanmasının günlük hayat üzerindeki etkisini toplumun ihtiyaçları ve isteklerinin ön görülmesiyle geliştirilen ve şekillendirilen kent mekânında gösterdiğini söyleyebiliriz. Üretim ilişkileri üzerinden gelişen toplum yapısının kent mekânına da yansımış olması bu kentlerin sadece fiziksel çevrenin planlanmasının değil aynı zamanda toplum yapısının planlanmasının da bir ürünü olduğunu göstermektedir.

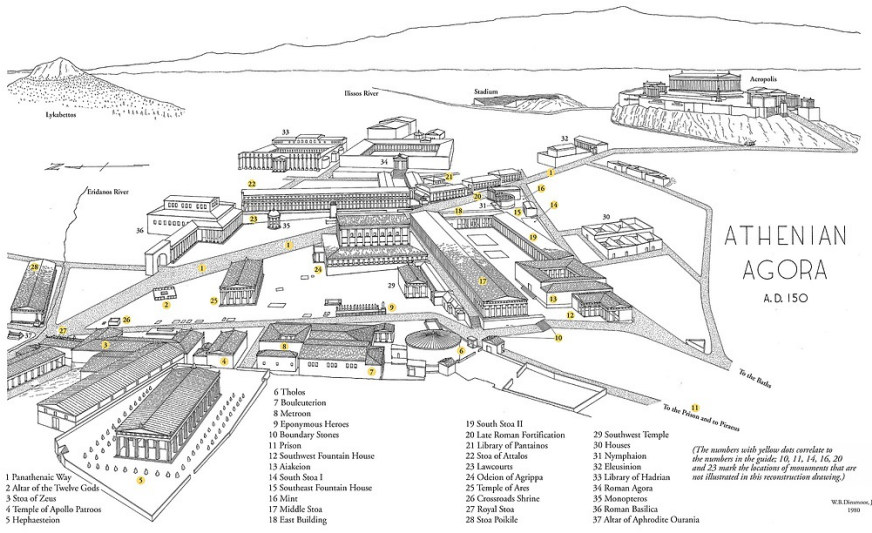

Şekil 2.2 Atina agorası M.Ö. 150 (URL-2)

Antik Yunan'da idealize edilen mekân ve toplum yapısı Büyük İskender'in seferleri sayesinde ve ilerleyen dönemlerde Roma İmparatorluğu'nun geniş coğrafyalara hâkim olmasıyla yaygınlık kazanmıştır (Roth, 1993). Roma İmparatorluğu'nun tek başına geniş coğrafyalara hâkim olduğu dönemlerde akınların, istilaların az olması

nedeniyle yatırımlar da kent mekânını ve günlük yaşamı geliştirecek mühendislik ve mimarlık çalışmalarına yönelmiştir (Tekeli, 2011). Örneğin Nikomedia'nın Roma İmparatorluğu'nun doğudaki başkenti ilan edilmesinin ardından gelişen fiziksel dokusunda bu durumun yansımasını görebilmekteyiz (Şekil 2.3).

Roma İmparatorluğu döneminde günlük hayat alışkanlıklarını ve mekân kullanımını etkileyen değişim çok tanrılı pagan inancından Hristiyan inancına geçilmesiyle yaşanmıştır. Dolayısıyla yeni inanç biçimine göre ibadet edebilecek yeni bir mekân ihtiyacı doğmuştur. Böylelikle Antik Yunan'da başka bir toplanma ihtiyacına cevap veren mahkeme salonunun ibadete uygun hale getirilmesiyle bazilikalar inşa edilmiştir (Pile, 2009).

Şekil 2.3 Nicomedia kenti (URL-3)

Bu bağlamda Antik Yunan'da geliştirilmeye başlanan bilimsel bilginin Roma İmparatorluğu döneminde yapım tekniğine evrildiğini ve geçmişin geleneklerinin sürdürülmesiyle yol, su kanalları ve kanalizasyon gibi kamusal yapıların inşasında kullanıldığını söyleyebiliriz.

Roma İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından küçük alanlara hâkim olan yeni devletler kurulmuştur. Bu devletler arasındaki güç çatışmaları toplumsal ilişkiler için güvensiz bir ortam oluşturmuştur. Bu sebeple toplumsal ve mekânsal bölünmeler sivil ve kamu yapıları önemini kaybetmesine yol açmıştır. Dolayısıyla

günlük hayatı şekillendiren iki durum üzerinden mekânlar önem kazanmıştır. Bunlardan birincisi güvenlik problemlerini çözmek için savunmayı artıracak yapılar; ikincisi ise Hristiyan inancına göre ölümlü yaşamın vaat ettiği öteki dünyaya açılan yapılar yani kiliselerdir. Bu sebeple daha önce mekâna hâkim olan sonsuz ihtişam vurgusu yeni yaşam tarzıyla uyuşmadığı için terk edilmiştir. Fiziksel doku kenti koruyan ve etrafında tarım alanları bulunan kale içindeki yüksek yoğunluktaki yerleşim alanlarının ortasındaki dini yapının etrafında mekân şekillenmeye başlamıştır (Pile, 2009; Roth, 1993).

Devletler arasında kaos ortamı devam ederken yeni toprakların keşfedilmesiyle yeni kaynaklara da ulaşılmıştır. Kaynaklar ve ürünler arasında ticaret kapitalizminin başlaması toplum içinde yeni bir grubun ortaya çıkmasına yol açmıştır (Nevola, 2019). Belirtilen yeni grup kentteki ticaret işlerini dolayısıyla para ekonomisini yöneten sermaye sahibidir. Dolayısıyla ana geçim kaynağının tarımdan ticarete evrilmesi sermaye sahibi toplum içinde burjuvaziyi yani baskın grubu oluşturmuştur.

Şekil 2.4 Palmanova kenti (URL-4)

Bu dönemde savaş teknolojilerinde topun icadıyla kent savunmasında da yeni bir form aranmıştır. Oluşturulan ideal kent modeli radyal düzende çevrilmiş zigzaglı poligonlardan oluşan yıldız formunda kaleler içinde ortadaki katedral, etrafındaki yönetici sarayı ve meydanlardan yayılan caddelerle düzenlemiş ışınsal yol

sistemleri etrafında ticaret, üretim ve yerleşim alanlarından oluşmuştur. Bu form yalnızca İtalya'nın Palmanova (Şekil 2.4) kentinde uygulanmış olsa da ilerleyen dönemlerde mekân gelişiminde etkili olmuştur (Pollak, 1991). Dolayısıyla burjuvazinin toplum içindeki konumunu almasıyla mekân da çiftçi, esnaf ve din adamı/yöneticiden oluşan sosyal sınıfları temsil eden fiziksel dokuda gelişmiştir.

18. yüzyıla kadar üretim ilişkileri, inanç ve güvenlik problemleri üzerinden şekillenmiştir. Ancak Aydınlanma felsefesinin[2] doğuşuyla günlük hayat inanç biçimlerinin etkisinden arınmaya başlamıştır. Bu dönemde ulaşım ve iletişim teknolojilerinin henüz gelişmemiş olması nedeniyle farklı toplumlar arası etkileşim de az olmuştur. Bu nedenle yaşama dair her kavram da belirtilen toplumun yaşadığı çevrenin imkân ve sınırlarıyla şekillenmiştir. Böylelikle bu toplumların şekillendirdikleri mekânlar da özgün fiziksel dokulara ve niteliklere sahip olmuştur.

Ancak Aydınlanma döneminin ardından bilginin teknolojiye dönüşümüyle üretimde makineleşme farklı coğrafyalarda yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Harvey, 1990/2014; Lefebvre, 1968/2016). Buna bağlı olarak düşünme ve yaşama biçimlerinde meydana gelen gelişmeler bireyin ve toplumun mekânla kurduğu ilişkiyi de farklılaştırmaya başlamıştır.

2.2.2 Sanayi Devrimi Sonrası

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretimde makineye dayalı yöntemlerin keşfedilmesiyle Sanayi Devrimi gerçekleşmiştir. Sanayileşme sürecinde kentlerde fabrikalaşmanın yaygınlaşması sonucu yeni iş alanları ortaya çıkarken ve üretim hızlanırken, kırsal bölgelerde kol gücü gerektiren işçilere ihtiyaç azalmıştır.

[2] Aydınlanma felsefesi 18. yüzyıldan sonra gelişen, bireyin ürettiği bilgiyi insan yaşamını zenginleştirmek ve özgürleştirmek için kullanmayı hedefleyen görüştür. Objektif, özgür, yaratıcı ve akılcı düşünce ile insanların geleneksel ideolojilerden, batıl inançların zincirlerinden kurtulabileceğini ön görür. Ancak özgürleşen ve objektif olan bilgi kullanılarak evrensel, değişmez ve insanlık için yararlı olanın keşfedilebileceğini savunur. Bu doğrultuda bilimsel keşifler ve modern gelişim için değişimi, gelip geçiciliği ve parçaçıllığı bir koşul olarak görür. Bu nedenle geleneksel ve tarihsel olanı engel olarak görür (Habermas, 1992).

Dolayısıyla iş gücüne duyulan ihtiyaç sebebiyle kentlere göç başlamıştır. Böylelikle hem nüfus artışına bağlı olarak yerleşim yoğunlukları artmaya hem de teknolojinin getirdiği ulaşım imkânlarıyla hayat hızlanmaya başlamıştır (Gül ve Ergun, 2016).

Bu dönemde mekân gelişimi, üretim ilişkilerindeki dönüşüme göre ilerlemiştir. Fabrikalarda üretim bantlarının işlevlere göre dağılımı gibi kent mekânı da her biri konut, sanayi, ticaret gibi farklı bir ürünün tüketimini sunan işlevlerle bölgelenmiştir (Lefebvre, 1970/2011). Bu bağlamda teknolojik gelişmelere bağlı olarak gerçekleşen ekonomik büyüme kent mekânının sanayi üretimi ürünlerin tüketimiyle başka bir deyişle tüketim ilişkilerine bağlı olarak şekillenmeye başladığını söyleyebiliriz.

Şekil 2.5 18. yüzyılda Sanayi Devrimi sonrası Londra'da artan fabrikalar ve niteliksiz koşullar (URL-5)

Kentlerde yoğunluk artmaya devam ederken düşük ücretle kötü şartlarda çalışan işçiler ve toplumun diğer dezavantajlı grupları (kadın, kuir, siyahi, göçmen vb.) fabrika etrafında niteliksiz çevresel şartlara sahip mahalleler oluşmuştur (Şekil 2.5). Sağlıksız yaşam alanlarında veba, kolera vb. salgın hastalıkların görülmeye başlamasıyla emeğin kullanımında verim kaybı gerçekleşmiştir. Böylelikle baskın grup, elde ettiği kârı yeniden ve sürekli kazanmaya devam edebilmek için mekân iyi çevresel şartlara sahip konut alanları ve yeni ulaşım ağları inşa ettirmiştir

(Lefebvre, 1968/2016; Tekeli, 2016). Bu bağlamda Sanayi Devrimi sonrasında mekân üretiminin maliyet ve işlevsel verimlilik gözetilerek baskın grubun kâr hedefiyle gerçekleşen bir eyleme dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Baskın grubun müdahaleleri yalnızca yaşam şartlarının iyileşmesiyle değil, yeni alışkanlıklar edinilmesini de sağlamıştır. Ulaşım olanaklarının gelişmesiyle yaşanan bu değişim mal ve yolcu dolaşımının kolaylaşmasının dolaylı bir sonucudur. Bu durumu mal dolaşımı üzerinden değerlendirdiğimizde; farklı coğrafyalar arasında alışverişin artmasına bağlı olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Artık bir ürünün tüketimi için üretim sürecine dahil olmanın gerekliliği azalmıştır. Dolayısıyla tüketim günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir (Connerton, 2014).

Yolcu dolaşımının kolaylaşmasının sonucu ise günlük hayat akışının hızlanması ve edinilen yeni alışkanlıkların, fikirlerin kolayca yaygınlaşabilmesi üzerine olmuştur (Şekil 2.6) (Lefebvre, 1968/2016). Böylelikle kaosun ve hızın hâkim olduğu bu düzende sürekli koşturma, gelişmelere bağlı olarak gelişim ve tüketim hali günlük hayatın bir parçası olmaya başlamıştır. Bu da mekâna ve kullanılan ürünlerin tümüne yönelik işlevsel bir bakış açısını yaygınlaştırmıştır. Başka bir deyişle günlük hayatın artık üretim ilişkilerinden ziyade tüketim ilişkileriyle şekillenmeye başladığını söyleyebiliriz.

Şekil 2.6 Daumier'in ulaşım ağlarının genişlemesi sonucu günlük hayatta artan hızı ve telaşı anlatan tasviri “The Railway: The Sunday Excursion” (URL-6)

Dolayısıyla tüketim ilişkilerine yönelik bu yeni düşünme ve yaşama tarzının Sanayi Devrimi'nin "kentli kültürü" (person urbana) olarak adlandırılan dolaylı bir ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaşam tarzının mekân kullanım biçiminde yarattığı değişiklikleri ise Haussmann'ın müdahalelerinden sonra Paris'in geniş bulvarlar, kafeler ve kıyafet mağazaları ile turizm, eğlence, alışveriş gibi tüketici kullanımları için çekici hale gelmesinde görebilmekteyiz (Harvey, 2006/2010). Dolayısıyla tüketim daha önceleri sadece hayatın sürdürülmesi için gereken ürünlerin alışverişi üzerineyken, yeni günlük hayat alışkanlıkları sayesinde bir yaşam biçimi haline gelmiştir.

Günlük hayat içinde kullanılan her ürüne ve deneyimlenen mekâna tüketim amacıyla yaklaşılması; toplumsal ilişkilerin de tüketim hedefleriyle gelişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla her gün daha fazla hızlanan günlük hayatın içinde toplumsal ilişkilerin birikiminden doğan değerler, beklentiler ve alışkanlıklar da yeri kolaylıkla başka bir şeyle doldurulabilir, gelip geçici ve anlık hale gelmiştir (Harvey, 1990/2014). Marx'ın (2012, s.465) "katı olan her şeyin buharlaşması" diyerek tanımladığı bu yeni yaşam ve düşünce tarzı içinde toplumun değerli gördüğü, diğer bireyleriyle ortak geçmişini ve varlığını desteklediğini düşündüğü her öge anlamını ve değerini yitirmektedir. Dolayısıyla her şeyin gelip geçici olduğu günlük hayat içinde birey ve mekân arasındaki ilişkinin kalıcı ve değişmez değerler üzerinden gelişmesi de mümkün olmamaktadır.

Bu bağlamda mekân üretimi baskın grup tarafından yalnızca hızlı ve düşük maliyetle ilerlemesi ve kâr getirmesi beklenen, toplum tarafından da araçsal nedenler üzerinden yaklaşılan bir süreç haline gelmiştir. Böylelikle mekânların toplumsal ilişkilerin bağlamından kopması kolaylaşmıştır. Üretilen her yeni mekân işlevi öne çıkartacak geometrik formlarda, süslemeden ve kişiselleştirmelerden uzak şekillenmiştir (Harvey, 1990/2014). Bu durum farklı coğrafyalarda, kültürlerde gittikçe birbiriyle aynı görüntüyü ve yaşam tarzını yansıtan mekânların artmasına yol açmıştır.

Mekânsal dönüşümünü hızlandıran bir başka gelişme ise ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Dünyanın her yerinde

her an bilgi ve ürün akışı sağlanabiliyor olmasıyla bir ürünün üretim sürecini birbirine uzak coğrafyalarda ilerletilebilmektedir. Böylelikle üretim maliyetini düşürebilmek için düşük vergilendirmelerin olduğu daha az gelişmiş bölgelerden iş gücü sağlanmaya başlamıştır (Murphet, 2004). Başka bir deyişle mekânsal engellerin ortadan kalkmasıyla bir ürünün üretimi küresel ölçekte bir süreç haline gelmiştir. Buradan hareketle kâr arayışının da küresel ölçeğe yöneldiği çıkarımını yapabiliriz.

Bu bağlamda sermaye sahibinin ekonomik kazancını devam ettirebilmesi için ürünlerinin de küresel ölçekte rekabet edebilir, yani yatırımcı ve tüketici için çekici olması gerekmektedir. Bu ise ancak ürünün tüketim devamlılığının garanti edilmesiyle gerçekleşebilmektedir (Brenner, 2003). Dolayısıyla hem gelişmiş bölgelerde sanayinin kent içinden ayrılmasıyla işlevsiz kalan alanlar oluşması (Jacobs, 1992) hem de mekânsal beklentilerin sürekli değişmesinin inşaat faaliyetlerine kazandırabileceği devamlılık sayesinde yatırımlar kent mekânına yönelmiştir.

Mekânsal dönüşüm sürecinde kitle iletişim araçlarının gelişiminin ayrı bir etkisi daha olmuştur. Günlük hayata dair her aktivitenin internet üzerinden bilgisayar, telefon ve tablet gibi araçlarla evlerden ya da istenen başka herhangi bir yerden yürütülebilmeye başlanması belirli bir mekâna bağlı kalma zorunluluğunu kaldırmıştır. Başka bir deyişle sosyal medyanın insanlara istedikleri ortamda sanal gerçeklik sağlaması; şirketlerin ve kurumların çalışmalarını bilgisayar ağları üzerinden yürütüyor olması; alışverişlerin internet üzerinden yapılabilmesi herhangi bir aktivite için fiziksel ortama duyulan ihtiyacı azaltmaktadır. Dolayısıyla da toplumun fiziki çevreye verdiği değerin azalması mekânlara kâr odaklı müdahale yapılmasını kolaylaştırmaktadır.

Bu bağlamda kâr hedefleriyle yapılan müdahaleler de yatırımcı ve tüketici çekecek yani tüketimi devam ettirecek şekilde geliştirilmiştir. Başka bir deyişle inşa edilen her yapı veya mekân ekonomik büyümeye katkıda bulunacak, rant getirisi yüksek olan ofis binası, otel, restoran gibi kullanımları sunmak üzere tasarlanmaya başlamıştır (Harvey, 2008).

Ancak bu durumu sadece tüketim odaklı düşünme ve yaşama tarzının bir sonucu olarak yorumlamak yeterli değildir. Bu aynı zamanda ekonomik ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak hammaddenin tanımının da maddesellikten çıkıp; gelişen bilgi, fikir, duygu gibi soyut kavramları da kapsamaya başlamasının bir sonucudur (Zenker, Eggers ve Farsky, 2013). Brenner (2003) bu durumu küresel sermaye yatırımları için mekân çekici hale getirilirken, fiziksel çevrenin barındırdığı kültürel ve doğal zenginliklerin pazarlanabileceğinin fark edilmesiyle kültür hammadde konumuna getirilmesiyle ifade etmiştir. Böylelikle toplumsal ilişkilerin birikiminin bir ürünü olan kültürel miras ögeleri mekânın rekabet edebilirliği artırmak için kullanılmaya başlanmıştır

Başka bir deyişle kültürel miras ögeleri mekâna ünlü bir markanın etiketinin ürünlere kattığı değer mekânlara tüketime dayalı etiket değeri katan bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla kültürel miras ögelerinin bulunduğu mekânların kullanımını artırabilmek için ulaşım ve iletişim altyapılarının geliştirilmesiyle tüketim odaklı kullanım alanları daha da çoğalmıştır. Böylelikle hem mekânda kâr elde etmek kolaylaşır hem de mekânın rekabet edebilirliği arttığı için küresel sermaye yatırımları için çekici hale gelmektedir.

Kültürel miras ögelerinin tüketimine yönelik bu yeni mekân deneyimini Urry (1995/2018) tatil kavramının ve rekreatif aktivitelerin günlük hayat içinde yer almaya başlamasıyla temellendirmiştir. Genelde denizle ilişkili, eski yapılar, sanat objeleri, yiyecekler ve kültürel miras ögeleri için gerçekleştirilen geziler sırasında farklı mekânlar arasındaki imkânlar ve sınırlar seyahatin nereye olduğunun önemini de arttırmıştır (Urry, 1995/2018). Böylelikle tarihi çevreler, çekiciliğinin artırılması için ulaşım olanakları, otel ve restoran kullanımları gibi müdahalelerle turizm bölgeleri haline getirilmiştir. Dolayısıyla kültürel miras ögelerinin tüketimini artırmak için yapılan bu müdahaleler sonucu da bu değer de gelip geçici birer ürün haline gelmeye başlamıştır.

Buradan hareketle mekân deneyimi sırasında özgün niteliğe sahip değerlerin de diğer tüketim metaları gibi anlık, gelip geçici ve başka bir ürünle yeri doldurulabilir bir konum almış olduğu çıkarımını yapabiliriz. Her ürünü her an

yenisiyle değişmeye hazır yaşayan toplum için daha önceleri toplum için önemli olan her değer, yargı, düşünce kullanıp atılabilir, yeri doldurulabilir yani kolaylıkla vazgeçilebilir olmaktadır.

Özellikle Instagram gibi sürekli anlık etkileşimin sağlandığı sosyal medya araçlarının gelişmesiyle işlevsel niteliklere odaklı düşünme ve kullanma daha da yaygınlaşmaktadır. Son 10 yılda sosyal medyada gelişen yeni iş kolu Influencer sebebiyle gün içerisinde sürekli olarak yeni bir ürünün tanıtımını gören bireyler devamlı olarak tüketime teşvik edilmektedir. Sürekli daha iyisinin ve yenisinin öne sürüldüğü bu etkileşim ortamı içinde bireylerin tüketim odaklı yaşama ve düşünme ihtimali daha da artmaktadır. Dolayısıyla tüketimin yaşama ve düşünme biçimi haline geldiği günlük hayatta bireylerin mekânla kurduğu ilişki de tüketim hedefleri üzerinden gelişmeye devam etmektedir.

2.3 Değerlendirme

Tezin bu bölümünde mekân deneyiminin gelişimini sorgulamak için mekân üretimi bağlamında birey, toplum ve mekân arasındaki ilişkiye dair kuramsal çerçeve ortaya konmuştur.

Bilimsel bilgiden teknoloji üretimiyle gerçekleşen Sanayi Devrimi ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik gelişmeler hammaddenin tanımının ve emeğin kullanım biçiminin de değişmesine yol açmıştır. Üretim ilişkilerinde meydana gelen bu değişimler mekânda deneyimlenen toplumsal ilişkilere ve gündelik yaşam alışkanlıklarına dair kavramların da yeniden tanımlanmasına yol açmıştır (Lefebvre, 1974/2019).

Baskın grubun kâr hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilen mekânsal müdahaleler fiziki çevrenin işlevinde ve biçiminde belirleyici olmuştur. Dolayısıyla fizik mekân ögeleriyle kurulan ilişkinin biçimi de baskın grubun yönlendirdiği biçimde gelişmektedir (Tanyeli, 2017). Gündelik yaşamı her gün daha da tüketim odaklı hale getiren bu müdahaleler, kullanıcıların mekâna yönelik beklentilerinin de gelip geçici ve anlık kavramlar üzerinden gelişmesine yol açmıştır. Böylelikle

günlük hayatta etkileşime geçilen her fizik mekân ögesi tüketilecek sıradan bir ürün olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla mekânda toplumsal ilişkilerin birikimiyle günümüze ulaşan, kalıcı ve değişmezlere dayanan kavramlar önemsizleşmiştir. Bireyin gündelik yaşamına hâkim olan anlık ve gelip geçici kavramlar birey, toplum ve mekân arasındaki ilişkinin değersizleşmesine yol açmıştır.

3
KENTSEL KORUMA, MEKÂNSAL KİMLİK VE YERE BAĞLILIK

Toplumlar yaşadıkları çevreyi şekillendirmeye başladıklarından beri belirli fizik mekân ögelerini koruma eğilimi göstermektedir. Bu koruma yaklaşımı başlangıçta tek yapı ölçeğinde ele alınmıştır ve temeli inanca, işlevsel ya da estetik kaygılara dayandırılmıştır (Erder, 2018). Fiziki çevreyi koruma isteği, Sanayi Devrimi sonrasında mekân deneyiminin belirgin bir şekilde farklılaşmasıyla mekân üretim ve planlama sürecine bir disiplin olarak katılmıştır. Böylelikle yeni mekân deneyiminin tarihi çevrelerde yarattığı tahribat karşısında fiziksel dokuları koruyacak önlemler Europa Nostra, ICOMOS ve UNESCO gibi kuruluşların öncülüğünde aranmaya başlamıştır. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru çözümün sadece fiziki duruma yönelik yöntemlerde aranmasının mekânsal sürdürülebilirliği sağlamada yetersiz olduğu fark edilmiştir. Böylelikle sürdürülebilir koruma süreci için mekânın kullanıcı dinamikleriyle *bir bütün olarak* ele alınmasının önemi anlaşılmıştır (Ahunbay, 2016). Dolayısıyla *bütünleşik koruma yaklaşımı* olarak adlandırılan bu yöntem, toplum ve mekân kavramlarını birlikte ele alan bir koruma sürecidir.

Sürdürülebilir koruma sürecinin önemini vurgulamak üzere UNESCO tarafından Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi hazırlanmıştır. Bu sözleşmede, tarihi çevrelerde toplumsal ilişkilerin bir ürünü olan kültürel miras ögelerinin sahip olduğu "eşsiz ve yeri doldurulamaz" özellikler yani "üstün evrensel değer", fizik mekânın şimdiki ve gelecekteki nesiller için ifade ettiği ortak anlam olarak tanımlanmıştır. Üstün evrensel değere sahip ögelerin "herhangi bir parçasının bozulmasının veya yok olmasının, bütün dünya milletlerinin mirası için zararlı bir yoksullaşma teşkil ettiği" belirtilmiştir (UNESCO, 1972; 2019). Dolayısıyla, kültürel miras ögelerinin özgün niteliğinin korunması, mekânsal sürdürülebilirliğin sağlanması ile toplum ve mekân arasındaki ilişkinin devam ettirilmesinde oldukça önemlidir (UNESCO, 2001).

Belirtilen önem, kültürel miras ögelerinin temsil ettikleri toplumsal olaylara bağlı olarak birçok değere (tarihsel belge, kullanım, ekonomik, estetik vb.) sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Sahip olduğu tarihsel belge değeri sayesinde onu üreten toplumsal ilişkilerin bir hatırlatıcısı, aktarıcısı olarak toplum ve mekân arasındaki ilişkinin sürdürülmesi sağlanmaktadır (Alioğlu ve Erkan, 2013).

Bu bağlamda çalışmanın 2. Bölümü'nde ele alınan gündelik yaşam alışkanlıklarının farklılaşmasının üstün evrensel değerin mekân deneyimi sırasında toplum tarafından hatırlanamadığı, kavranamadığı çıkarımını yapabiliriz. Dolayısıyla kültürel miras ögelerine yönelik anlamın toplumun belleğinde yer almaması tarihi çevrelerde tahribatın hızlanmasına yol açmaktadır.

Buradan hareketle çalışmanın 3. Bölümü'nde kültürel miras ögelerine yönelik belirtilen koruma sorununu inceleyebilmek için yaşam ve düşünce biçimi ile mekânın yaptığı çağrışım ve ifade ettiği önem arasındaki ilişki kolektif bellek bağlamında tartışılmıştır. Ardından tarihi çevrelerdeki koruma sorunu, mekânsal kimlik ve yere bağlılık kavramları üzerinde incelenmiştir.

3.1 Mekân Deneyimine Yönelik Algı ve Mekânsal Kimlik

Mekânda deneyimlenen toplumsal ilişkiler, fizik mekân ögeleri olarak yapılarda ve fiziksel dokularda somutlaştığında; çevre birey için kalıcı, değişmez ve geçmişin temsili olan bir sembolik anlam ifade etmektedir (Hayden, 1997). Belirtilen sembolik anlam çevrenin fiziksel özelliklerinin doğrudan bir sonucu değildir. Aksine mekânla ve mekânda kurulan ilişki ile mekân kullanım biçimine bağlı olarak gelişen bir yapıya sahiptir (Lalli, 1992). Başka bir deyişle baskın grubun belirleyici olduğu üretim ilişkileri, toplumsal ilişkilerin gelişiminin ve yeniden üretiminin de sınırını belirlemektedir. Buna bağlı olarak da mekânın bireyde ifade ettiği sembolik anlam da değişmektedir.

Nora (2006) bir mekânın toplumsal ilişkilerin birikimini ifade eden sembolik anlamla hatırlanabilmesi için bunu temsil eden fizik mekân ögeleriyle etkileşime geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Halbwachs (2016) ise belirtilen hatırlama

eylemini günlük yaşama dair her durumun toplumsal olması ile açıklamıştır. Bunu mekân deneyimi sırasında (bireyin tek başına bulunduğu anlarda bile) diğer bireylerle birlikte edinilen tecrübelerin ve bilgi birikimlerinin hatırlanması sayesinde toplumla kurulan ilişkinin her zaman devam ediyor olması olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla mekân deneyimi toplumsal bir eylemdir. Ve bu deneyime yönelik her türlü duygu ve düşünce kolektif bellek[3] ile aktarılmaktadır (Halbwachs, 2018).

Bu bağlamda bir mekân her bir birey için kendi yaşam tarzına, bilgi birikimine ve tecrübelerine bağlı olarak farklı bir sembolik anlam çağrıştırabilmektedir. Başka bir deyişle kolektif belleğin aktarıcısı olduğu duygu ve düşünceler mekânın bireyde çağrıştırdığı sembolik anlamı etkilemektedir. Rapoport ve Hawkes (1970) kolektif belleğin aktarıcısı olduğu bilgiler sayesinde çevrenin bireyde çağrıştırdığı sembolik anlamı *mekânsal algı* olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla mekânsal algı, çevrenin işlevsel olanaklarına ya da sınırlarına dayanan bir çağrışımdan ziyade bireyin hatırladıklarına göre gelişen bir bilince varma, kavrama sürecidir.

Bu süreci kolektif belleği etkileyen yaş grubu, cinsiyet, meslek gibi demografik özellikler göre çeşitlenmesi üzerinden açıklayabiliriz. Çünkü demografik özellikler yaşam biçimini, dolayısıyla da kullanım biçimini ve kullanılan mekânın nasıl tanımlandığını da etkilemektedir (Proshansky, 1978; Relph, 1976). Örneğin bir kadın gece vakti yalnız geçmek zorunda olunan sokağı tehlikeli olarak algılanırken aynı sokak bir erkek tarafından herhangi bir rota olarak algılanabilmektedir. Ya da bir esnaf dükkanını yaşamak için gerekli kazancın sağlandığı bir yer olarak algılarken, aynı dükkân mahalleli için haftalık alışverişini yaptığı sıradan bir ticaret alanı olarak görülebilmektedir.

[3] Kolektif bellek bireyin toplumla kurduğu ilişkiye bağlı olarak oluşmaktadır. Kavram olarak topluma ait bir bellekten ziyade toplumu oluşturan bireylerin etkileşimi sonucu oluştuğu için böyle bir ifadeye sahiptir. Etkileşim süreci içinde belirli bir mekândaki anılara, değerlere ve sembollere dayanarak oluşmaktadır ve günlük hayatın alışkanlıklarına göre sürekli olarak yeniden şekillenmektedir. Bu bağlamda günlük hayata dair her düşünce, kavram, duygu, davranış ve değer yargısının aktarıcısı olan kolektif bellek[3] düşünme ve yaşam biçimini değiştiren olaylara göre farklılaşmaktadır (Halbwachs, 2018).

Dolayısıyla her birey deneyimlediği mekâna, mekânsal algısı üzerinden belli bir ayırt edici özelliklerine referans vererek bir tanımda bulunmaktadır. Tekeli'ye (1991) göre bu tanımda fiziki çevreye yüklenen belirli bir değerin, önemin vurgulanması mekânsal kimliğin bir ifadesidir. Başka bir deyişle *mekânsal kimlik* mekânda tecrübe edilen toplumsal ilişkiler ile bu ilişkilerin somutlaşmasıyla oluşan özgün niteliklerin birleşiminden doğan sembolik anlamdır (Assmann, 1997/2018).

ICOMOS (1994) mekânın özgün niteliklere sahip olup olmadığı yargısına "tasarım ve biçimi, malzeme ve nesneyi, kullanım ve işlevi, gelenek ve teknikleri, konum ve yerleşimi, ruh ve anlatımı, ilk tasarım ve tarihsel evrimi" gibi durumlardan yola çıkılarak varılacağı belirtmiştir. Örneğin Venedik'te kanallara göre (Şekil 3.1); Bologna'da ise kiremit çatı, kızıl tonlardaki binalar ve revaklı sokaklarla (Şekil 3.2) şekillenen fiziksel dokular ve kullanım biçimleri, mekânsal kimliğin belirtilen özgün nitelikler üzerinden tanımlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla mekânsal algı ancak fiziki çevrenin sahip olduğu özgün, ayırt edici ve hatırlanabilir niteliklerle geliştiğinde bir kimlik mekânından söz edebiliriz. Aksi halde fiziksel çevre, yalnızca *günübirlik aktiviteler* ya da *yaşam için gerekli kazancın sağlanması* gibi başka bir çevrede gerçekleştirildiğinde de aynı etkiyi yaratacak işlevsel niteliklerle algılandığında ancak kimliksiz, sıradan bir mekân söz konusudur.

Şekil 3.1 Venedik kanalları, Temmuz 2019

Şekil 3.2 Bologna'daki revaklı sokaklar, Temmuz 2019

Lewicka'ya (2008) göre mekânsal kimliğin özgün nitelikler üzerinden net bir şekilde tanımlandığı durumlarda bireyin mekânla duygusal bir bağ kurma ihtimali artmaktadır. Belirtilen duygusal bağ, bireyin kendini bir çevrenin parçası olarak görmesi, evinde hissetmesi ve çevresiyle özdeşleşebilmesi olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda bireyin kendini mekâna ait hissetmesi için öncelikle toplumsal ilişkilerin birikimini fiziki çevrede algılayabiliyor olması gerekmektedir. Low ve Altman (1992) bu algı sayesinde değerli, önemli, kutsal görülen mekâna karşı bir sahiplenme, koruma, mevcut durumu devam ettirme isteği gelişeceğini vurgulamışlardır. Mekân ve birey arasında gelişen bu ilişki yani *yere bağlılık durumu* kolektif belleğe bağlı olarak gelişmesi nedeniyle dinamik ve sürekli değişken bir süreçtir (Low ve Altman, 1992). Dolayısıyla kolektif belleğin aktarıcısı olduğu duygu ve düşüncelere göre bireyin yere bağlılık durumu, yani çevresini sahiplenme ve koruma isteği de değişmektedir.

3.2 Yere Bağlılık Durumu ve Kolektif Bellek

Belirli bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan acılar, sevinçler, anlamlar, kutsal değerler ve mekânların temsilleri ne kadar ortaksa; bireyler birbirlerine ve bir araya geldikleri mekâna o kadar ait hissetmektedirler (Gezer, 2008). Dolayısıyla bireylerin çevreleriyle özdeşleşebilmesi ve özgün nitelikleri algılayabilmeleri için öncelikle mekâna yüklenen sembolik anlamın kolektif bellekle aktarılması şarttır (Rapoport, 1990). Böylelikle birey aidiyet hissettiği, bağlılık duyduğu mekândaki fiziksel ve sosyal durumun sürdürülmesi için çaba gösterir (Aiello ve Thompson, 1980).

Scannel ve Grifford'a göre birey ve mekân arasında anlamlı bir ilişki kurulması ve böylelikle özgün niteliklerin kavranabilmesi için yere bağlılık durumu üç ana kavram üzerinden gelişmelidir. Bunlar yere bağlılık durumunun öznesi insanın varlığı; fiziksel çevre arasındaki ilişkinin kurulacağı ortam yani mekânın gerekliliği ve insan-mekân arasındaki ilişkinin birikimi sonucu şekillenen belleğin oluşma sürecidir (Scannel ve Grifford, 2010) (Şekil 1).

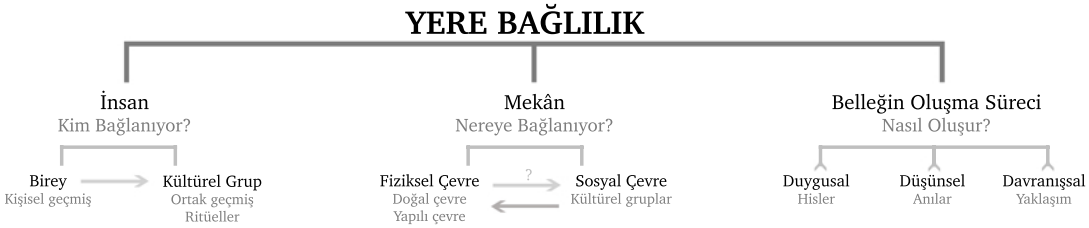

Şekil 3.3 Yere Bağlılık kurulumunun üçlü yapısı (Scannel ve Grifford, 2010)

Yere bağlılık durumu, mekânsal kimlik algısına göre geliştiği için öncelikle mekânda hangi kimlikle var olduğu ve hangi kimlikte bir çevrede bulunulduğu net olarak tanımlanmalıdır. Twigger-Ross & Uzzell (1996) bireyin mekân deneyimi sırasında tek başına yere bağlılığın öznesi olduğu durumlarda, kendini diğerlerine göre farklılıkları üzerinden tanımladığını ifade etmiştir. Böylelikle kendi kişisel geçmişi için önemli olayların yaşandığı mekânlar daha anlamlı ve özdeşleşmeye uygun bulunmaktadır (Twigger-Ross ve Uzzell, 1996). Örneğin tüm hayatın

geçtiği bir mahalle ile sadece turistik gezi amacıyla gidilen bir yer aynı özdeşleşme duygusunu vermeyebilir. Bireylerin çocukluğunda gençliğinde kendisi için önemli olayları yaşadığı bir çevrede daha fazla ayırt edici ve bağlayıcı yön bulacağı için bu çevreyle bir bağ kurma ihtimali daha yüksektir. Dolayısıyla deneyimlenen çevrenin benlik algısıyla uyum gösteriyor olması ve geçmişini temsil etmesi yere bağlılık kurulumuna katkıda bulunmaktadır.

Birey toplumsal grubun bir parçası olarak ise cinsiyet, din, etnik köken gibi mekân deneyimini ve yaşam tarzını farklılaştıran kültürel ayrımlar üzerinden yapılan bir tanımla yere bağlılığın öznesi olmaktadır. Dolayısıyla grupların ortak geçmişine dair değerlerin, sembollerin ve ritüellerin varlığı ile paylaşılan anlamlar sayesinde, mekân aidiyet duyulan bir çevre haline gelmektedir. Örneğin dinler için tapınak, kilise, cami veya sinagog gibi inanç yapıları üzerinden kurulan yere bağlılık, kullanıcılar arasında paylaşılan kutsal anlamı ve ritüelleri devam ettirebilmek üzere koruma iç güdüsünün gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Fried, 1963).

Burada dikkat çekici olan husus bireylerin toplumsal grubun bir parçası olarak ya da tek başlarına mekânda yer aldıklarında iki kimliğin birbirinden ayrı tutulamayacak oluşudur. Çünkü mekânın, bireyin kişisel geçmişini ya da kültürel bir grubun ortak değerlerini temsil ettiği iki durumda da toplumun diğer üyeleriyle bir aradalık söz konudur. Örneğin yere bağlılık çocukluğun geçtiği yer olmasıyla temellendirildiğinde, arkadaşlarıyla oyun oynadığı ya da ailesiyle gittiği yerler üzerinden bir tanım yapılması daha muhtemeldir. Başka bir deyişle birey tek başına yere bağlılığın öznesi oldu durumda bile (tecrübeleri ve bilgi birikimi sayesinde) toplumun diğer üyeleriyle etkileşimi devam etmektedir. Dolayısıyla mekân ile birey ve toplum arasındaki anlamlı ilişkinin gelişme süreci her iki durumda da toplumsal bir süreçtir.

Birey, mekânla kurduğu ilişkiyi anlamlandırabilmesi için kendi kimliğini tanımlamasının yanında bunun nasıl bir çevreye yönelik geliştiğini net bir şekilde tanımlayabilmelidir (Low ve Altman, 1992). Fried'a (2000) göre bu durum mekânsal kimliğin tanımlanma biçimine bağlı olarak sosyal ve fiziksel çevrelerin durumu ile bunlarla kurulan ilişkiyle alakalıdır.

Sosyal çevreye dair nitelikler mekânın topluma sunduğu etkileşim biçimleriyle alakalıdır (Kasarda ve Janowitz, 1974). Belirtilen etkileşim belirli bir süredir aile yakınları ile bir aradayken mutlu ve rahat hissedilen insanlarla ortak bir mekân paylaşıyor olmaktan kaynaklanmaktadır (Scannel ve Grifford, 2010). Böylelikle birey evinde, özdeşleştiği çevreyle birlikte hisseder. Başka bir deyişle sosyal çevreleriyle bir araya geldikleri mekânlara kendilerini ait hissetmelerini sağlamaktadır (Riger ve Lavrakas, 1981; Twigger-Ross ve Uzzell, 1996).

Stedman'nın ifadesine göre fiziksel çevreye dair niteliklerin ise doğrudan değil, bu özellikler üzerinden gelişen sembolik anlam sayesinde yere bağlılık durumuna katkıda bulunmaktadır. Çevrenin sahip olduğu doğal eşiklere göre şekillenen özgün mimari tasarımın oluşturduğu fiziksel doku doğrudan aidiyet hissi üretmese de duygu ve düşüncelerde etkili olmaktadır. Örneğin trafiğin olduğu, kalabalık bir kent mekânına karşı daha ön yargılı ve isteksiz yaklaşılırken; deniz kenarı gibi sakin, rahatlatıcı ve manzaraya sahip mekânlarla daha kolay bağ kurulabilmektedir (Stedman, 2003). Ancak Tekeli'nin (1991) ifadesine göre yapılı çevrede belirtilen kalitede olmasa bile mekân ile birey arasındaki bağın kuvvetli olması yere bağlılık durumunun oluşması için yeterlidir. Dolayısıyla yere bağlılık durumunun gelişiminde sosyal çevrenin içeriği ve temsillerinin fiziksel çevrenin niteliklerinden daha etkili olduğunu; aidiyet hissinin gelişebilmesi için de toplumsal ilişkilerden kaynaklanan bir bağlılığın şart olduğunu söyleyebiliriz.

Yere bağlılık durumunun kim tarafından ve nereye yönelik geliştiğinin net olarak tanımlanmasının ardından, birey ve mekân arasındaki ilişkiye yönelik duygu ve düşünceler gelişme başlar. Bu süreç Scannel ve Grifford (2010) tarafından psikolojik süreç olarak adlandırılırken, Rapoport ve Hawkes (1970) tarafından kolektif belleğin gelişimi olarak tanımlanmıştır.

Mekânlar, her zaman kullanıcısı olan bireylere belirli bir sembolik anlam çağrıştırmamaktadır. Tekeli'ye göre mekânın kullanıcısı için önemli bir anlam ifade etmesi ancak birey (yere bağlılığı kuran özne) ile mekân (yere bağlılık duyulan çevre) arasındaki ilişkinin farkında olunmasıyla gerçekleşmektedir (Tekeli, 1991). Böylelikle birey, toplum ve mekân arasındaki ilişkiye yönelik anılar

ve bunlara dair her türlü düşünce, duygu ve davranış yani “kolektif bellek” dolaylı olarak yere bağlılık durumunu etkilemektedir (Rapoport ve Hawkes, 1970).

Kolektif belleğin duygusal süreci mekân deneyimi sırasında sevgi, korku, nefret, kararsızlık gibi duyguların tecrübe edilmesiyle gelişmektedir (Hummon, 1992). Mekânın anımsattığı pozitif duygular; güven, mutluluk ve rahatlık mekâna yakın olma, orada bulunma isteği uyandırmaktadır (Scannel ve Grifford, 2010). Giuliani’nin (2013) ifadesine göre ise mutsuz ve güvensiz hissettiren ya da travmatik deneyimler mekândan hoşlanmama ve orada bulunmak istememeye neden olabilmektedir.

Düşünsel süreç ise mekânda biriktirilen anılarla, bir geçmişe sahip olmakla veya mekânın tarihine yönelik bilinenler üzerinden edinilen fikirlerle sağlanmaktadır. Kolektif belleğin kişisel geçmişe yönelik bir anlamın aktarıcısı olmasıyla bireyin ve kültürel grupların mekânda benzerlikleri ve farkları kendi düşünme ve yaşama biçimiyle bağdaştırmasını sağlamaktadır (Hunter, 1974). Manzo’nun ifadesine göre belirtilen özdeşleşme sayesinde bireyler kendilerini o yerin bir parçası ve oraya ait olarak hissederler. Başka bir deyişle fiziksel çevre yaşam tarzının/kültürünün bir temsili olarak algılanır ve bu durum mekânla yakınlık kurma isteği oluşmasına katkıda bulunabilmektedir (Manzo, 2005).

Kolektif belleği besleyen davranışsal süreç Kasarda ve Janowitz’e (1974) göre bireyin mekânın ne kadar süredir kullanıcısı olduğuyla alakalıdır. Riemer (2004) ise mekânda uzun süredir belli aktiviteleri gerçekleştiriyor olmanın orada kalma ya da uzak kalındığında sürekli oraya dönmek isteğini başka bir deyişle mekâna duyulan özlem duygusunu geliştirdiğini vurgulamıştır. Francaviglia ise bu davranışın bir olay sonrasında yıkılan mekânı yeniden inşa etme ya da terk etmek zorunda kalındığında eski durumuna en benzer nitelikte çevreyi bulma isteği ile gösterildiğini belirtmiştir (Francaviglia, 1978). Dolayısıyla yere bağlılık durumunun sadece duygusal ve düşünsel süreçten doğan olumlu anlamlarla bağlantılı olmadığını söyleyebiliriz. Bazen yaşanan travmatik olaylar ve olumsuz duygular hissettiren anılar da yere bağlılık durumunun oluşmasını sağlayabilmektedir.

Bu bağlamda birey, toplum ve mekân arasındaki ilişki sonucu gelişen yere bağlılık durumunun iki aşamada ilerlediğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi; öncelikle bireyin toplum içindeki konumuna, ardından da çevresine dair yaptığı kimlik tanımlamasıdır. Buradan hareketle yapılan tanımlardan bireyin kendi kimliği ile özdeşleştirdiği ya da bunu temsil ettiğini düşündüğü çevrelere karşı aidiyet hissinin geliştiği çıkarımını yapabiliriz. İkinci aşama ise mekân deneyimine yönelik duygu, düşünce ve davranışların anlaşılmasıdır. Kolektif belleğin oluşma süreci olarak nitelendirilen bu aşamada ise mekân deneyimine bağlı olarak aidiyet hissi gelişmektedir. Başka bir deyişle bireyin günlük hayat içinde mekânla kurduğu etkileşim sonucu olumlu anlamlar ya da önemli olaylar üzerinden gelişen aidiyet hissi söz konusudur.

Aiello ve Thompson (1980) belirtilen şekilde sağlanmış yere bağlılık durumu sayesinde mekânsal dokunun ve mekânın çağrıştırdığı anlamın değişimin de daha yavaş ilerleyeceğini ifade etmiştir. Başka bir deyişle birey, toplum ve mekân arasındaki anlamlı ilişki sayesinde deneyimlenen çevre yalnızca fiziksel bir dekor ya da belirli aktivitelerin gerçekleştirildiği ortam olmaktan çıkmaktadır. Böylelikle gelişen yere bağlılık durumu mekândaki fiziksel ve sosyal durumda ani değişikliklere yol açacak ve özgün niteliklere zarar verecek müdahalelerin önlenmesine katkıda bulunabilmektedir.

3.3 Yere Bağlılık Durumu ve Mekânsal Algı Etkileşiminde Kentsel Koruma Sorunu

Tarihi çevrelerde bulunan, yapıldığı dönemin mimari tarzını ve yaşam biçimini yansıtan fizik mekân ögeleri yani kültürel miras ögeleri; önemli mekânsal ve toplumsal gelişmeler ile yaşam ve düşünce biçiminin temsilidirler. Bu nedenle bir toplum veya toplum içindeki belirli gruplar için önemli, kutsal bir değer ifade etmektedirler (Cleere, 1996; Jokilehto, 2008). Tarihi çevrelerde bulunan kültürel miras ögeleri sahip olduğu özgün niteliklerle mekânsal kimliğin tanımlanmasına önemli katkıda bulunmaktadırlar. Ancak mekânsal kimliği sağlayan dinamiklerin

kolektif belleğin de sağlayıcısı olması nedeniyle; mekâna yönelik tanımın özgün nitelikler üzerinden yapılabilmesi için öncelikle bunları var eden toplumsal ilişkilere dair sembolik anlamın algılanabiliyor olması gerekmektedir.

Tekeli (1991) deneyimlenen çevrenin "sadece yaşam için gerekli kazancın sağlandığı ya da belirli aktivitelerin gerçekleştirildiği ortam" olarak algılanmasının mekânın ayırt edici, özgün yönlerinin olmamasıyla yani kimliksiz olmasıyla ifade etmiştir. Ancak bu durum tarihi çevrenin yeterince eser barındırmamasından ziyade yaşam tarzı ve kullanım biçimi ilişkisinden kaynaklanan bir tanımlama ve algılama problemidir. Başka bir deyişle birey, toplum ve mekân arasındaki ilişkinin anlamsızlaşmasıdır. Bu durum mekânsal algı ve yere bağlılık arasındaki ilişki hakkında belirtilen hususlarla değerlendirildiğinde, aidiyet hissinin zayıflamasına ve tarihi çevrelerde kültürel miras ögelerinin korunması ile ilgili sorunlara yol açmaktadır. Bu bağlamda kentleşmenin hızla ilerlediği tarihi çevrelerde kültürel miras ögelerinin tahrip edilme nedeninin yere bağlılık durumunun gelişmemiş olmasıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Tezin 2. Bölümü'nde ele alınan üretim ilişkilerinde meydana gelen değişikliklerin düşünce ve yaşama biçimlerinin gelip geçici, anlık, tüketim hedefleri üzerinden şekillenmeye başlamasıyla kolektif bellek de bu kavramlar üzerinden gelişmeye başlamıştır. Başka bir deyişle üretim ilişkilerindeki değişikliklere bağlı olarak mekânla ilişkinin araçsal nedenler üzerinden kurulması mekânın bireyde yaptığı çağrışımın işlevsel nitelikler üzerinden gelişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla işlevsel nitelikler üzerinden gelişen mekânsal algının yere bağlılık durumunun oluşmasının önüne geçtiğini ve kültürel miras ögelerinin tahribini hızlandırmaktadır.

Mekânlar ancak günlük hayatta toplumsal ilişkilerin geliştiği, biriktiği ve temsil edildiği çevre olarak kavranabildiğinde işlevsel niteliklerden ziyade özgün nitelikleri ile algılanabilmektedirler. Bu sebeple özgün niteliklerin algılanabilmesi için; bireyin sokak, apartman, anıt, park, kahve dükkânı, bar, meydan, bina kapısı gibi çeşitli fizik mekân ögelerine yönelik sembolik anlamı toplumsal ilişkilerin birikimi üzerinden tanımlamış olması gerekmektedir (Connerton, 1992; Fried,

2000). Böylelikle mekânsal kimliğin toplumsal ilişkiler, etnik grup, sınıf, din gibi kültürel değişkenlerin ve onları temsil eden fizik mekân ögelerinin varlıklarıyla temellendirilmesi sonucu yere bağlılık durumu oluşabilmektedir.

Günlük yaşam içinde tahrip edilen tarihi veya kültürel öneme sahip mekânlardaki koruma sorununu gidermek amacıyla 1994 yılında hazırlanan Nara Özgünlük Belgesi'nde toplumların "miraslarını oluşturan ve korunması gereken somut ve somut olmayan anlatım biçimleri" ile kendilerini ifade ettikleri vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bireylerin bu değerleri algılayabilmeleri için bunları tanıma, anlama ve süreç içinde ilk halinden son haline gelirken kazandıklarının doğru yorumlanması önemlidir (ICOMOS, 1994). Avrupa Konseyi (2005) ise tarihi çevrelerde özgün niteliklerin algılanabiliyor oluşunun önemini şöyle açıklamıştır:

> "Kültürel miras ögeleri insanların onlara yükledikleri anlam, kullanım ve temsil ettiği değerler sebebiyle önemlidirler. İnsanların sürekli değişen inançlarının, bilgilerinin, alışkanlıklarının bir yansıması ve ifadesi olarak tanımlanan kültürel değerler, ancak ortak miras anlayışı altında toplumun her bireyinin birlikte hatırlaması ve anlamlandırmasıyla kimlik, uyum ve özdeşleşme için kaynak oluşturur. Böylece her bireyin kendi kültürüne saygı duyulması hakkı ve diğer kültürlere saygı gösterme sorumluluğu temelinde kurulan barışçıl ve istikrarlı bir toplumun gelişimini teşvik eden ilerleme ile kültürel değerlerin çeşitliliği korunabilir"

Dolayısıyla belirtilen çeşitliliğin korunabilmesi toplumların mekânsal kimlikleri tanımlayabilmeleri ve algılayabilmeleri açısından büyük önem taşır. Çünkü kültürel miras ögelerini önemli kılan onlara kullanıcısı tarafından yüklenen anlamlardır. Başka bir deyişle kültürel miras ögelerine sahip olan mekânın özgünlüğü yani "kimlik mekânı" olması kolektif belleğin taşıdığı anlamların varlığı ile mümkün olur.

Ancak kimliksiz mekânların arttığı bir ortamda, toplumsal ilişkilerin birikiminin temsili olan özgün nitelikler bireylerin mekân deneyimine yönelik algılarında anlamını her gün daha fazla yitirmektedir. Mekânın birey için anlam ifade etmeyen fiziksel bir çevre haline gelmesiyle mekândaki çekiciliği, kullanım sürekliliğini ve mevcut durumu sürdürme isteğini sağlayan yere bağlılık durumunun da kaybolmasına yol açmaktadır. Günümüzde hâkim olan yaşam ve

düşünce biçimi, mekâna yönelik sembolik anlamın yitirilmesine neden olduğu ve yere bağlılık durumuna olumsuz etkide bulunduğu için kültürel miras ögelerini koruma problemine yol açmaktadır.

3.4 Değerlendirme

Çalışmanın 2. Bölümde üretim ilişkileri bağlamında ele alınan yaşam biçimi ve mekân deneyimi kavramları bu bölümde kültürel miras ögelerini koruma problemiyle ilişkilendirilmiştir.

Tarihi çevrelerde bulunan kültürel miras ögelerinin sahip olduğu üstün evrensel değer, toplumsal ilişkilerin kalıcı ve değişmez kavramlarına dayanmaktadır. Ancak gündelik yaşamın tüketim hedefleri etrafında gelişmeye başlamasına bağlı olarak kolektif bellek de gelip geçici ve anlık kavramların aktarıcısı olmuştur. Başka bir deyişle kültürel miras ögelerinin tarihsel belge değeri işlevini kaybetmesine, üstün evrensel değerin mekân deneyimi sırasında algılanamamasına yol açmaktadır.

Belirtilen gündelik yaşam alışkanlıkları içinde birey ve mekân arasındaki ilişki hayat için gerekli kazancın sağlanması ya da günübirlik kullanımların gerçekleştirilmesi gibi tüketim ilişkileri üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla mekân ayırt edici, toplumsal ilişkilerin birikimini yansıtan referanslarla tanımlanmadığı için yalnızca işlevsel nitelikler üzerinden algılanmaktadır. Başka bir deyişle mekânın kimliksiz olarak algılanması, yere bağlılık durumunun belirtilen özgün niteliklere yönelik gelişmesini önlemektedir. Bu durum da kültürel miras ögelerinin tahribini her gün daha fazla hızlandırmaktadır.

4
BEŞİKTAŞ'TA TOPLUM VE MEKÂN ETKİLEŞİMİ

Tez araştırmasının bu bölümünde 3. Bölümü'nde ele alınan mekânsal algı ve yere bağlılık kavramlarının kentsel koruma çerçevesinde etkileşimi çalışma alanında sorgulanmıştır. Tez çalışmasının özgün kısmını oluşturan bu bölümde 'Gündelik yaşamda kültürel miras ögelerinin yerinin yere bağlılığa etkisi nedir?' sorusuna yanıt aranmıştır. Bu nedenle öncelikle 4.1. numaralı bölümde Beşiktaş'ta tarihsel süreç boyunca mekân deneyiminde gerçekleşen farklılıkla mekânsal kimlikle ilişkilendirilerek incelenmiştir. 4.2. numaralı bölümde ise Beşiktaş'ın günümüzdeki durumu ve günlük hayat akışı içinde kültürel miras ögelerinin yeri ile bunlara yönelik algıdan bahsedilmiştir. 4.3. numaralı bölümde ise Beşiktaş'ın özgün niteliklerine yönelik gelişen mekânsal algıyı ve yere bağlılık durumunu ortaya koyacak şekilde geliştirilen alan çalışmasının özgün sonuçları paylaşılmıştır.

4.1 Beşiktaş Tarihsel Gelişim Süreci

Tarih boyunca farklı kültürlere ev sahipliği yapmış olan Beşiktaş özgün mekânsal kimliği ile barındırdığı anıtsal yapılar ve tescilli sivil mimarlık örnekleri nedeniyle korunması gereken fiziksel çevreye sahiptir. Beşiktaş, tarihi çevre içinde toplumsal gelişmelere bağlı olarak fiziki yapısında da önemli değişikliklere uğramış olması nedeniyle çalışma alanı olarak seçilmiştir.

İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında yer alan Beşiktaş; batıda Şişli, güneybatıda Beyoğlu, kuzeyde Sarıyer ve doğuda İstanbul Boğaz'ına komşudur (Şekil 4.1). Tarih boyunca farklı isimlerle anılan Beşiktaş'ın Köyiçi bölgesi ve çevresi antik dönemlerden beri yerleşim görmektedir (Asal, 2020). Beşiktaş, tarihsel gelişim süreci boyunca her zaman kentin merkezi olan Suriçi bölgesiyle kent-banliyö ilişkisi içinde geliştiği için farklı kültürlerin ve toplumsal olayların odağında

olmuştur. Böylelikle bölgenin fiziksel gelişiminin yaşanan her toplumsal gelişmeden etkilenmesiyle farklı dönemlere ve kültürlere ait miras ögelerine sahip olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda tarihsel gelişim süreci toplumun yaşam biçiminde, mekân deneyiminde ve Beşiktaş'ın mekânsal kimliğinde değişimlere yol açan gelişmeler bağlamında incelenmiştir.

Şekil 4.1 Beşiktaş'ın İstanbul içindeki konumu

4.1.1 Osmanlı Öncesi (-- 1453)

Bugün Beşiktaş metrosunun yapıldığı yerde, modern kentin 6-7 metre kadar altında bulunan ve M.Ö. 3500-3000 arasında tarihlendirilen, Orta Asya step kültüründe sıkça görülen, kurgan mezarlar Beşiktaş'ın, İlk Tunç Çağı'nda (Kalkolitik Çağ) kullanılmaya başlandığı varsayımını güçlendirmektedir (Şekil 4.2) (Asal, 2020). Antik dönemde sık ormanlarla kaplı olduğu bilinen Beşiktaş'ta, yerleşimle ilgili net bir bilgi yoktur. Ancak az nüfuslu bir yerleşim olduğu ve balıkçılık-avcılık ile yaşamın sürdürüldüğü varsayılmaktadır (Kuban, 2017). Bugün Dolmabahçe Sarayı'nın olduğu bölge henüz doldurulmamış ve bir koy halinde olduğu ve liman olarak kullanıldığı bilinmektedir. Yerleşimdeki tek akarsu olan Ihlamur Dere'nin üstünden geçen köprü ve bugün Yıldız Sarayı'nın

bulunduğu yerde bir tapınak olduğuna dair varsayım da yüksektir (Berger, 1998a).

Şekil 4.2 Beşiktaş Metro İstasyonu Arkeolojik Kazıları'nda Elde Edilen Kurgan Mezar, Kasım 2018

Bizans Dönemi'nde kıyıda bulunan bulunan iki dikili sütun sebebiyle Diplokionion olarak anılan Beşiktaş'ta (Şekil 4.3) (Eyice, 2007) bu dönemde Ihlamur Deresi'nin etrafında yerleşimin başladığı bilinmektedir. Yerleşim 461 yılında Konstantinopolis'te çıkan yangın sonrasında Bizans İmparatoru için Ayios Mamas kompleksinin inşasıyla gelişmeye başlamıştır (Berger, 1998b). Ihlamur Deresi üzerinden geçen bir köprü ve köprü yakınlarında (bugün Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu yerin gerisi) bulunan bir saray, hipodrom ve imparator limanından oluşan Ayios Mamas kompleksi Beşiktaş'ın havasının temiz olması sebebiyle daha çok dinleme yeri olarak kullanılmıştır (Müller-Wiener, 2003).

İlerleyen dönemlerde karargâh ve imparatorluğun yönetim merkezi olarak farklı işlevlerde kullanılan Beşiktaş, 8. ve 9. yüzyıllarda oldukça popüler ve canlı bir köy olarak gelişimini sürdürmüştür. 813'te Bulgarlar'ın Konstantinopolis'i kuşatmasının ardından Surdışı'ndaki güvenlik problemi nedeniyle İmparator tarafından kullanılmamaya başlamıştır. Böylelikle Bulgar istilasında zarar gören Ayios Mamas Sarayı onarılıp tüccarlar için bir hana dönüştürülmüştür. 2. Haçlı Seferi'ne (1145-1149) kadar canlılığını sürdürdüğü bilinen Beşiktaş'a en son bilgiye 1146'da Haçlı ordusunun Boğaz'ı buradan geçtiğini belirten belgeyle

ulaşılmaktadır. Daha sonrasında bu bölgede yaşamın terk edildiği düşünülmektedir (Berger, 1998b; Eyice, 2007). Fatih Sultan Mehmet'in fetih sırasında Haliç'e indirdiği gemileri Beşiktaş'tan karaya çıkartması da buranın 15. yüzyılda buranın boş olduğunu kanıtlar niteliktedir (Banoğlu, 2007).

Şekil 4.3 Buondelmonti Kostantinapol Haritası (Sağ üst köşede Diploionion ve çifte sütunlar) (URL-7)

4.1.2 Osmanlı Devleti Dönemi (1453-1923)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Konstantinopolis'i fethinin ardından kent İstanbul adını almıştır. İstanbul'un imparatorluğun başkenti olarak ilan edilmesi ve fetih sonrasında yapılan yağmalarla tahrip olan kentte yeni imar faaliyetleri başlamıştır. Kostantinapolis toplumunun büyük kısmının fetih öncesinde kötüleşen yaşam koşulları ve fetihe bağlı olarak korkup kenti terk etmesiyle imparatorluğun farklı yerlerinden farklı etnik kökene sahip gruplar İstanbul'da yaşamaları için getirtilmiştir (Çelik, 2010). Böylelikle pagan ve Hristiyan kültürünün birleşmesiyle oluşan Konstantiniyye kültürüne eklenen Anadolu toplumu bir araya gelerek Müslüman-Türk kimliğinin baskın olduğu kozmopolit Osmanlı İstanbul'una özgün kültürü üretmiştir (Kuban, 2017). Dolayısıyla İstanbul ve buna bağlı olarak

Beşiktaş da Türk ve İslam geleneklerine yani baskın grubun inancının yönlendirmesiyle yeniden şekillendirilmiştir.

Yeni kullanıcıları için yeniden inşa edilen kentte baskın grubu oluşturan Müslüman kesimin günlük hayatını şekillendiren inanç biçimine göre fiziksel doku geliştirilmiştir. Böylelikle yerleşimler İslam kentinin kimliğini tanımlayan cami, bedesten, hamam gibi Müslüman kesimin kamusal kullanımlarını içeren külliyelerin etrafında Müslüman nüfusun yoğunlaşmasıyla oluşan mahallelerle sağlanmıştır (Çelik, 2010).

Mahalle içlerindeki konut dokularının gelişimi ise yine Osmanlı kültüründe en değerli kavram olan aile mahremiyeti üzerinden şekillenmiştir. Ev algısı, konuta servis veren sokakta da devam ettiği için bu sokaklar kamusal alan ya da güzergâh işlevine sahip olmamıştır. Dolayısıyla sadece o sokaktaki ev sahiplerinin kullanacağı şekilde dar ve düzensiz olarak gelişmiştir. Böylelikle hem mahremiyet kavramı hem de İstanbul'un topografik yapısının karada ulaşımı zor kılması sebebiyle Boğaz ve Haliç kentin ana ulaşım arteri olarak kullanılmıştır. Bu da farklı yerleşim alanları arasındaki karasal bütünlük oluşmasının önüne geçmiştir (Kuban, 2017).

Konut dokusunun gelişimi üzerinde İslam geleneklerinin yanında Türkler'in göçebe kültüründen kalan alışkanlıkları da etkili olmuştur. Böylelikle ahşap çatkı sistemden yapılan binalar hem çadır kültüründen gelen hızlı inşa etme isteğine ve hem de İslam dininin dünya malının kalıcılığına önem vermeyen inancına cevap vermesi nedeniyle konut üretiminde kullanılmıştır. Birkaç gün içinde üretilebilen ve kullanıcısının ömrü kadar ayakta kalan ahşap evler İstanbul'da özgün mekânsal dokunun gelişmesini sağlamıştır (Kuban, 1998). Ahşap konutların ömrü kent içinde sık görülen yangınlar sebebiyle daha da kısalmıştır. Ancak yeniden üretilirken yine aynı beklenti ve üretim biçimiyle üretildiği için mekânsal dokunun devamlılığı sağlanmıştır.

Ahşaba göre sağlam bir yapım malzemesi olan taş ancak padişah sarayında ve cami, külliye, hamam gibi padişahın isteğiyle inşa edilen kapalı kamusal alanlarda kullanılır. Yapımları ahşap yapıya göre daha uzun süren kamusal alanlar kentin

doğal gelişmesine ve halkın ihtiyaçlarına bağlı olarak değil padişahın ve yakın çevresinin yani baskın grubun isteğine bağlı olarak inşa edilir. Külliye gibi kamusal yapıların inşası sırasında kent mekânı bir bütün olarak ele alınmaz başka bir deyişle etrafındaki çevreyle tasarlanmaz. Uygun bulunan alana, gerekirse mevcut yapıların yıkılmasıyla, inşa edilir. Dolayısıyla bu külliyelerin etrafındaki sokak dokuları yine düzensiz ve dar formlarda kültüre bağlı olarak doğal akışında, müdahalesiz gelişir (Kuban, 1998).

Müslüman ve Gayrimüslim olarak sınıflandırılan farklı etnik gruplar toplum içinde bir görülmüştür. Bu sayede mahalle içinde etnik ayrım net sınırlarla ayrılmamıştır. Her ne kadar kent mekânı Müslüman yaşam kurallarına göre şekillense de Gayrimüslimlerin de kendi dinlerini özgürce yaşamalarına, kendi kıyafetlerini giymelerine, şarap içmelerine ve belirli kurallar dahilinde dini ritüellerini açık kamusal alanlarda gerçekleştirmelerine izin verilmiştir (Kuban, 2017).

Dolayısıyla Müslüman yaşam tarzının ve dünya görüşüyle şekillenen mekânda mütevazilik, adalet ve mahremiyet kavramlarının belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Bu kavramları iki katlı, birbirinin önünü kesmeyecek ve içini görmeyecek şekilde gelişen konutlarda; bahçe duvarıyla net olarak tanımlanan sokak-ev ayrımında ve hangi etnik gruba mensup olduğu anlaşılmayacak şekilde boyasız, sade evlerde görebilmekteyiz (Kuban, 2017).

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde İstanbul'da mekân gelişimi dinî ve siyasi değerler üzerinden gelişmiştir. Bu yaklaşım daha çok konut üretimine yansımıştır. Ancak Müslüman yaşamının kamusal alanları olan camiler, hamamlar, bedestenler ve saraylar da yaşam biçiminin ve değerlerin somutlaştığı kimlik mekânları olarak görülebilir.

Beşiktaş, fetih sonrasında sur dışındaki güvenlik sorunun giderilmesiyle Boğaz'ın iki yakasında gelişen ilk yerleşimlerden biri ve imparatorluğun ilk dönemlerinde sur içi bölgesiyle kara yolu bağlantısı olan tek Boğaziçi yerleşimi olmuştur. Fetih sırasında Fatih Sultan Mehmet'in Haliç'e indirdiği gemileri Beşiktaş'tan karaya çıkarttığı görüşünden yola çıkarsak, fetih sırasında Beşiktaş'ta yerleşim olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Osmanlı Dönemi'nde Beşiktaş'ın Anadolu'dan gelen

Müslüman ve Gayrimüslimler'le yeniden gelişmeye başladığını da söyleyebiliriz (Kuban, 2017; Tekeli, 2006). Bizans'tan kalma Diplokionion[4] sütunlarının üzerindeki beşik figürlerinden dolayı Beşikli Taş ve daha sonra Beşiktaş adını aldığı düşünülmektedir. Başka bir rivayet, bir rahibin Hz. İsa'nın vaftiz edildiği taş beşiği Kudüs'ten getirtip burada yaptırdığı kiliseye koyduğuna dair düşünceden kaynaklanmaktadır (Banoğlu, 2007).

Osmanlı Dönemi boyunca Beşiktaş Suriçi'ne göre her zaman daha fazla kent-kır iç içeliğiyle gelişmiştir. Toplumun büyük kısmı bağcılık ve balıkçılık ile geçinirken; balık, kabak, lahana ve ekşi dut Beşiktaş'ın en meşhur ürünleri olmuştur (Artan, 1994). Karada ulaşım halk arasında yaya olarak sağlanırken, katır ve eşek yalnızca yük taşımak için kullanılmıştır. Dolayısıyla günlük hayat daha çok yürüme mesafesinde ya da deniz yoluyla bir yerleşime gidip gelinebilecek mesafede şekillenmiştir (Tekeli, 2006). Dolayısıyla hem deniz ulaşımının hem de balıkçılığın yaygın olması nedeniyle bir iskele inşa edilmiştir. Böylelikle Beşiktaş'ta yetişen ürünler deniz yoluyla Eminönü'ne götürülerek satılmış; Eminönü'nden alınan mal da yine deniz yoluyla getirilmiştir. Bunun için daha zengin olanlar özel kayıklarını kullanırken daha düşük gelire sahip kesim toplu taşıma işlevi gören peremelerle ulaşımını sağlamıştır (Akbayar, 1998).

Osmanlı Dönemi'nde Beşiktaş'ın gelişmesi Bayezid Dönemi'nde (1481-1512) kaptan-ı deryalara yerleşim yeri olarak verilmesiyle başlamıştır. Böylece donanma sefere çıkarken ve seferden dönerken önce Beşiktaş'a gelerek kaptan-ı deryayı burada selamlaya başlar. Dolayısıyla Beşiktaş'la donanma arasında başlayan bu ilişki köye denizci kimliği verir. Bu dönemde halk, ahşap konutların Boğaziçi'nin rüzgârlı ve nemli iklim koşullarına dayanabilecek sağlamlıkta olmaması nedeniyle iç kısımlara yerleşmiştir. Sahil kesimi ise bugün Dolmabahçe Sarayı'nın olduğu yerde paşalar için inşa edilen denize sıfır arkasında bostanlığı olan konaklar yani "*yalılar*" ile özgün bir konut dokusunun oluşumunu sağlamıştır (Akbayar, 1998; Kuban, 1998). Dolayısıyla her evin kendi bağının ve bahçesinin olması, denizle ve

[4] 1509'da meydana gelen depremde yıkıldığı ve bugün parçalarının Barbaros Türbesi'nin yapımında kullanıldığı tahmin edilmektedir (Eyice, 2007).

donanmayla kurulan ilişki ile bunlardan kaynaklanan ritüeller Beşiktaş'ın önemli kimlik ögelerini oluşturmuştur. Başka bir deyişle 15. Yüzyıl Beşiktaş'ının mekânsal kimliğinin yalılar, bağ ve bahçeleri ile denizcilik üzerinden tanımlandığı çıkarımını yapabiliriz.

16. yüzyılda kent gelişimini sürdürürken toplum içinde önde gelen her kimse kendi adına yerleşimlerin ihtiyaçlarına göre külliye vb. yapılar inşa ettirmiştir. Kaptan-ı Deryalar için Mimar Sinan tarafından inşa edilen Barbaros Hayrettin Paşa adına cami, medrese ve türbeden oluşan; Sinan Paşa için cami, medrese ve Dolmabahçe tarafına inşa edilen çifte hamamdan oluşan; Kılıç Ali Paşa için cami ve sıbyan mektebinden oluşan külliyeler Beşiktaş'ın gelişiminde önemli yer tutmaktadır. Ancak bu yapılardan günümüze yalnızca Barbaros Hayrettin Türbesi ve Sinan Paşa Cami ulaşabilmiştir (Ayyıldız, 1961). Kaptan-ı derya camilerine 1622'de yılında bugün Köyiçi'nden Akaretler'e çıkan sokakta bulunan Kaptan İbrahim Ağa Cami eklenmiştir (Karakaya, 1998). Dolayısıyla toplumun yaşamını kolaylaştıran ve kamusal alan ihtiyacını gideren bu külliyeler Beşiktaş'ın gelişmesinde etkili olmuştur.

16. yüzyılda Beşiktaş'ta Sinan Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak kervansaray da inşa ettirildiğine dair bir varsayım bulunmaktadır. Ancak bu kervansarayın ne zaman yapıldığına veya yıkıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Avrupa ve Asya kıtaları arasındaki en kolay geçişin Beşiktaş'tan sağlanıyor olması ve Üsküdar'a kadar gelen Anadolu ticaret yolları; bu kervansarayın iki kıta arasındaki geçişleri kolaylaştırmak amacıyla inşa edilmiş olabileceği varsayımını desteklemektedir (Ayyıldız, 1961). Bu bağlamda 16. yüzyıla gelindiğinde Beşiktaş'ın ticaret yolları ve iki kıta arası bağlantı üzerinden bir kimliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Beşiktaş'ta bu dönemde bir başka mekânsal gelişim ise bugün Yıldız Korusu'yla Beşiktaş Caddesi arasında kalan Yahya Efendi Tekkesi'nin toplum içinde önemli dini bir kişilik olan Yahya Efendi'nin kendisi tarafından inşa edilmesiyle gerçekleşmiştir. Tekke ve etrafındaki mesire alanı (inşa edildiği zaman Yıldız

Korusu'nun tamamını kaplıyordu) Müslüman kesimin de köyün bu kısmında yerleşiminin artmasını sağlamıştır (Tanman, 1998).

Bu bağlamda 16. yüzyıl Beşiktaş'ını özetleyecek olursak; toplum içinde günlük hayatı etkileyen iki kavram din ve deniz, mekân gelişiminde de etkili olmuştur. Açık kamusal alan kullanımı gerektirmeyen bu yaşam biçiminde en dikkat çekici ve sağlam yapılar da kamusal alan kullanımı ve ibadet, ticaret, hamam gibi günlük kullanımları sunan külliyeler olmuştur. Dolayısıyla bu dönemin kimlik mekânlarından söz ettiğimizde, belirtilen yapılara yönelik bir algı olması gerekmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde mekânsal ve toplumsal değişim Kanuni Dönemi'nde (1520-1566) hanedanın Beşiktaş'a gelişiyle başlamıştır. Bugün Bayıldım Kasrı'nın bulunduğu yerde yapıldığı düşünülen yazlık saray ve padişahın Yahya Efendi Tekkesi'nin yukarısındaki ormanlık alanının av için kullanması Beşiktaş için bir dönüm noktası olmuştur (Akbayar, 1998). 1614'te I. Ahmed ise kaptan-ı deryaların ve bazı paşaların yalılarını yıktırtıp bugün Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu koyu doldurtmuştur. Ardından buraya inşa ettirdiği Beşiktaş Bahçesi ve Yazlık Saray ile Beşiktaş hanedanın yazlık konaklama bölgesi haline gelmiştir (Banoğlu, 2007). Böylelikle hanedanın yakın çevresi olan devlet görevlileri ve paşalar da takip etmesiyle Beşiktaş halkı toplumun seçkin kesimi haline gelmeye başlamıştır (Ayyıldız, 1961).

Geleneksel Osmanlı sarayları gibi her padişahın eklediği köşklerden oluşan (pavyon tipi) Beşiktaş Yazlık Sarayı (Şekil 4.4) o dönemde kentin en büyük üçüncü sarayı olmuştur. Ancak bu yazlık köşklerde de sağlamlık beklentisi kullanıcısının ömrü kadar olduğu için sürekli yıkılıp yenisi inşa edilmiştir. Bu sebeple devamlılıkları sağlanamamıştır (Artan, 1998). Beşiktaş'ın sahil şeridi hanedanı takip eden paşaların ve devlet adamlarının yalılarıyla dolmaya başlasa da bu yüzyılda imparatorluk duraklama dönemine girdiği için devletin toplum yararına yaptığı yatırımlar da azalmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Beşiktaş'ta cami, medrese gibi yapılar üretilmemiştir (Çelik, 2010).

Şekil 4.4 Beşiktaş Yazlık Sarayı (URL-8)

Bu dönemde devlet tarafından kamusal yapılar üretilmese de 1622 yılında Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa tarafından bugün Çırağan Sarayı'nın olduğu alanın bir kısmına Beşiktaş Mevlevihanesi'nin inşa edilmesi ve arkasındaki Yahya Efendi Tekkesi ile birlikte bölge ruhani anlam taşıyan bir odak haline gelmiştir (Tanman, 1998). Toplumun dini eğitim gördüğü Beşiktaş Mevlevihanesi inşasının ardından köyün önemli kamusal kullanımlarından biri haline gelmiştir (Baylav, 1961).

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesine (1630) göre, 17. yüzyılda artık gelişmiş bir köy olan Beşiktaş'ın konut dokusu sahil şeridini neredeyse tamamen kaplayan yalılar ve onların arkasından Yıldız tepelerine doğru konumlanan bağlı-bahçeli konaklardan oluşmaktadır (Evren, 2010). Beşiktaş'ın ticaret merkezi olan Köyiçi'nde dükkanların üst katları genellikle bekar odaları olarak kiralanmıştır. Köyiçi'nde farklı etnik gruplar karışık olarak yaşamıştır. Köyün diğer kısımlarında yer seçimi etnik kökene göre net bir şekilde ayrılmasa da ibadethanelere yakınlık gözetildiği için bir bölgelenme söz konusu olmuştur. Bugün Abbasağa Parkı'nın olduğu bölgede Ermeniler Surp Asdvadzadzin adlı kiliselerinin etrafında yerleşirken; Türkler ise 1665'te inşa edilen Abbasağa Cami, çeşme, sıbyân mektebi (daha sonra yıkıldı) etrafında, Yahya Efendi Tekkesi ile Beşiktaş Mevlevihanesi'nin etrafı olan Cihannüma'da yer seçmiştir. Rumlar daha çok Köyiçi'ndeki Ayia Panaia

Kilisesi ve Ihlamur Dere etradı ile Cihannüma'daki Rum Kilisesi'nin etrafını tercih ederken, az sayıda olan Yahudiler dağınık olarak yer seçmiştir (Şekil 4.5) (Akbayar, 1998; Karakaya, 1998).

Şekil 4.5 Osmanlı Dönemi Beşiktaş'ta farklı etnik grupların dağılımı

18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri karşısında askeri ve ticari üstünlüğünü kaybetmeye başlamasıyla 1720 yılında Paris ve Viyana gibi kentlere ülkelerin üretim biçimlerini ve askeri tekniklerini daha yakından tanımak için elçiler gönderilmiştir. Elçilerin seyahatleriyle Avrupai yaşam tarzı hakkında bilgi sahibi olan hanedan ve etrafı da günlük hayatlarını buna dönüştürmeye çalışmıştır (Çelik, 2010).

Yaşanan kültürel dönüşümün en önemli temsillerinden biri Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilen Çırağan Yalısı'dır. Adını bahçesinde hava kararınca kaplumbağaların çırağlarla (mum) gezdirildiği, kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu eğlencelerden almıştır (Banoğlu, 2007). Çırağan Yalısı dahil Avrupai yaşam tarzına yönelik bu dönüşüm sırasında inşa edilen tüm bahçe ve saraylar batılı bir ihtişamın, lüksün sembolü olmuştur. Ancak 1730'da imparatorluğun kötüye gidişi üzerine çıkan ayaklanmalar sırasında hepsi yıkılmıştır (Pamukciyan, 1961).

Bu bağlamda belirtilen dönüşüm sürecinin daha çok hanedan ve çevresi için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Ihlamur Deresi'nin Fulya Deresi ile birleştiği yerde bulunan koru içindeki köşkle beraber hanedana geçmiştir. Burası padişah tarafından av için kullanılırken halk tarafından da mesire alanı olarak kullanılmıştır (Akbayar, 1988). Başka bir deyişle halk da yeni bir mekân kullanım biçimi deneyimlemiştir. Dolayısıyla Ihlamur Mesiresi'nin varlığıyla açık kamusal alanda daha önce bir araya gelme alışkanlığı olmayan toplum, (Şekil 4.6) kent mekânıyla ve toplumun diğer bireyleriyle farklı bir ilişki kurmaya başlamıştır.

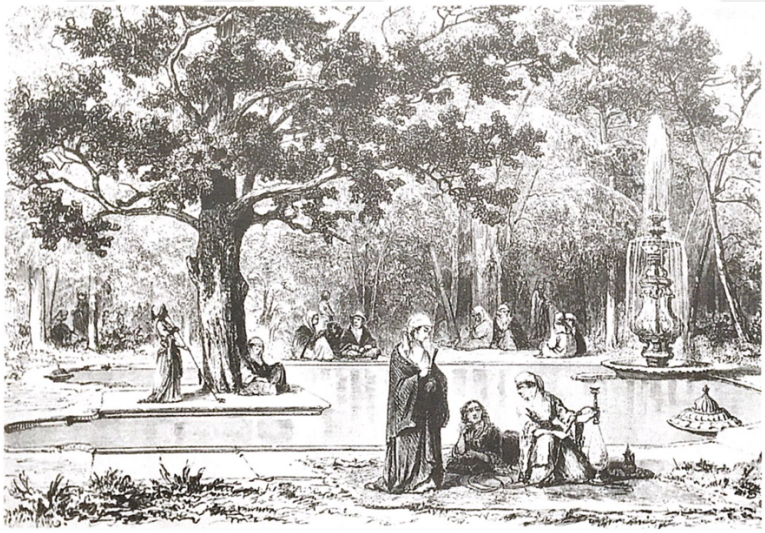

Şekil 4.6 Ihlamur Mesiresi'nde vakit geçiren Osmanlı halkı (Akbayar, 1998, s.20)

Hanedanın yerleşmesiyle 18. yüzyılda gelişmiş bir köy olan Beşiktaş'taki iş kolları da artık genişlemiştir. Balıkçı ve bağcıların yanında; kadife dokumacı, fırıncı,

helvacı ve turşucu gibi esnaflar da yaygındır. Dolayısıyla yeni iş kolları Beşiktaş'ta kent yaşamının geliştiğinin gösterse de hala kırsal ağırlıklı yerleşim özelliğini sürdürmüştür (Akbayar, 1998).

18. yüzyılda Beşiktaş'ta önemli bir gelişme ise 1759 yılında Ermeniler'in Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin belirlenen yapılaşma koşullarına uygun olmaması sebebiyle yıkılmasıyla yaşanmıştır. Yıkımın ardından Ermeni nüfusunun Beşiktaş'ı terk etmeye başlaması nüfus yapısında değişikliğe yol açmıştır. Ancak bu durum Beşiktaş nüfusunun artışını etkilememiştir. Dolayısıyla bölgenin nüfusu arttığı için su ihtiyacı da artmıştır. Toplumun genelinde sarnıç yerine akar su tercih edilmesi sebebiyle (İnciciyan, 1976) 1731'de bentlerle Belgrad Ormanı'ndan Taksim Makseni'ne getirilen su Boğaziçi'ndeki yerleşimlere dağıtılmıştır. Böylece Beşiktaş içindeki çeşmeler ve hamamlar da artmıştır (Yüngül, 1957).

II. Mahmud döneminde çıkan ayaklanmalardan sonra Topkapı Sarayı hanedan için güvensiz hale gelmiştir. Bu sebeple Suriçi bölgesinden uzaklaşmak isteyen padişah 1826'da Beşiktaş'a yerleşmiştir. Dolayısıyla kış koşulları için elverişsiz olan Beşiktaş Sarayı yıktırılıp yerine her mevsim konaklanabilecek bir saray inşa ettirilmiştir. 1730 isyanında yıkılan Çırağan Yalısı'nın olduğu yere de yanındaki Beşiktaş Mevlevihanesi'nin yıktırılmasıyla büyük bir saray yaptırılmıştır (Koçu, 1961). Böylece Beşiktaş artık hanedanın yazlık konaklama bölgesi kimliğinden çıkıp, imparatorluğun yönetim merkezi haline gelmiştir. Dolayısıyla hanedan üyelerinin ve devlet yöneticilerinin de Beşiktaş'ta sürekli yaşamaya başlamasıyla Beşiktaş mekânsal ve toplumsal bir dönüşüme girmiştir.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda da Avrupa başkentlerine elçi göndermeye devam etmiştir. Elçilerin Avrupa gazetelerindeki yazılarda Türk ahşap yapıların büyük İstanbul yangınların asıl sebebi olduğuna dair eleştirileri dikkate almaları üzerine kentin dönüşüme girmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bu bağlamda sokakların genişletilmesine, düzenlenmesine, yapı malzemesi olarak taşın kullanılmasına ve kentteki dönüşüm için haritaları ve planı hazırlamasına karar verilmiştir. Hazırlanan plan Suriçi bölgesiyle sınırlı kalsa da İmparatorluk ve halk fakirleştiği için Haussmann'ın Paris'te yaptığı gibi tam anlamıyla bir dönüşüme

gerçekleşememiştir. Çıkan yangınlar sonrasında sadece yanan bölgede binaların sokak cephelerinin aynı hizaya getirilmesi, taş malzeme kullanılması, eğer binayı taştan yapmaya parası yoksa binaların arasına taş duvarlar örülmesi şartlarıyla sınırlı kalmıştır (Barillari ve Godoli, 1997).

Bu dönüşüm Beşiktaş'ta 1863 ve 1892 yıllarında Köyiçi'nde çıkan yangınlardan hazırlanan planlarla alınan yangın sonrası yapılaşma kararlarına göre inşa faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Yeni müdahaleler sonucu sokaklar sadece konuta ve konutun kullanıcısına servis veren kullanımdan çıkarak güzergâh işlevine sahip olmuştur (Akbayar, 1998).

Boğaziçi'nde yerleşimlerin kalabalıklaşması sonucu 19. Yüzyılın ortalarında kent içinde vapur seferleri başlamıştır. Daha konforlu ulaşım sağlaması nedeniyle toplumun büyük çoğunluğu vapur tercih etmiştir. Böylelikle kayıklar sadece yük taşımada ve alt gelir grubunun ulaşımında kullanılmaya başlanmıştır. Yeni ulaşım olanakları nüfusun kıyı şeridinde yığılmasına yol açar. 20. Yüzyılın başlarında ise yerleşim yoğunluğunu dengeli bir şekilde dağıtmak için atlı tramvay kent içinde toplu taşıma kullanımına açılmıştır. Tramvayın bir hattı Unkapanı köprüsünden başlayıp Galata ve Tophane üzerinden geçerek Beşiktaş'a gelmiştir. Toplumun ulaşım alışkanlıklarını değiştiren bu yatırımlar ekonomik sıkıntı içinde olan Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilemediği için kapital birikimine yatırım alanı arayan Avrupa ülkelerindeki sermaye sahipleri tarafından gerçekleştirilmiştir (Tekeli, 2006).

19. yüzyıl başında yeni üretim biçimleri sayesinde Avrupa'nın daha kaliteli üretimi daha ucuza mal etmesiyle Osmanlı üretimi ürünlere talep azalmıştır. Dolayısıyla gittikçe kötüleşen Osmanlı hammadde ticaretine yönelmek zorunda kalmıştır. Ancak zamanla hammaddenin hem Avrupa pazarında üretim hızının gerektirdiği hem de ülke içi ihtiyacın gerektirdiği miktarda karşılanamamaya başlamasıyla bu ihracat alanı da kaybedilmiştir. Böylelikle önce İngiltere ve sonrasında farklı ülkelerle Ticaret Antlaşması imzalanmıştır ve makine yapımı ürünler yerli üretime göre daha düşük vergilendirme ile Osmanlı pazarına girişmiştir. Dolayısıyla bu antlaşma yerli üreticinin zararına olmuştur (Önsoy, 1984).

19. yüzyılın ortalarına doğru sanayileşmede Avrupa'yı yakalayabilmek için fabrikalar kurulmaya çalışılmıştır. Ancak Osmanlı ekonomisi çöküş dönemine girdiği için fabrika açabilecek durumda değildi. Bu nedenle sanayi yatırımları da yine Avrupalı yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Avrupalı şirketlere açtıkları fabrikalarda kullanılacak makinelerini ve çalıştırılacak işi bilen işçilerini getirmeleri için ayrıcalıklar verilmiştir (Çelik, 2010).

Bu bağlamda yeni ulaşım biçimlerinin ve makine üretimi ürünlerin günlük hayatın bir parçası olması Batı kapitalizminin ve Sanayi Devrimi'nin henüz sanayisi olmayan Osmanlı toplumuna ilk müdahalesi olmuştur. Yeni alışkanlıklar doğrultusunda günlük hayat hızlanmaya, geleneksel ulaşım yöntemlerinden vazgeçilmeye başlanmıştır. Yine Avrupa yatırımlarıyla inşa edilen demiryolu ağının ulaşım olanaklarını geliştirmesi de yerli ürüne göre daha kaliteli ve ucuz olan ithal malların İmparatorluk içinde erişilebilirliğinin artmasına ve tercih edilmesine yol açmıştır. Avrupalı yatırımcıların açtığı fabrikalarda, Avrupalıların emeğiyle, hammaddesiyle ve makineleriyle üretim yapılmıştır. Başka bir deyişle toplumun üretimde Avrupa'ya bağımlı hale gelmesiyle üretim ilişkilerinin dışında kalması, toplumun çevresiyle kurduğu ilişkiyi de tüketim odaklı bir yaklaşıma doğru yönlendirmiştir.

Beşiktaş, 19. yüzyılda hanedanın ikamet yeri ve devletin yönetim merkezi olması sebebiyle belirtilen değişimlerin mekân biçimine ve kullanımına en çok yansıdığı yerleşimlerden biri olmuştur. Avrupa gelişmişliğini yakalama hedefleri doğrultusunda kültürel olarak da daha ileride görülen Avrupai yaşam tarzına uyum sağlama çabası içinde olunması sebebiyle padişah saraylarının da biçimi değişmiştir.

Padişah saraylarındaki değişim 1853'te Abdülmecid'in Beşiktaş Sarayı'nın ve etrafındaki yalıların yıktırılmasıyla tek kütle halinde kagir malzemeden yapılan Dolmabahçe Sarayı ile başlamıştır. Abdülmecid'in ölümünden sonra tahta geçen Abdülaziz abisinin sarayı yerine kendine ait yeni bir saray istediği için, II. Mahmud zamanında yapılan Çırağan Sarayı'nı yıktırarak yerine yeni yaşam tarzına uygun kagir binayı 1872'de tamamlatmıştır. Ancak Çırağan Sarayı II. Meşrutiyet'in

ilanından sonra Meclis-i Mebûsan tarafından parlamento binası olarak kullanılmıştır. 1910 yılında çıkan yangından sonrasındaysa kullanılamayacak hale geldiği için 20 yıl âtıl kalmıştır (Gülersoy, 1998).

Abdülaziz'in inşa faaliyetleri padişah sarayıyla sınırlı kalmamıştır. 1875 yılında saray çalışanları için lojman ve alt gelir grubu için kiralık konut olarak kullanmak amacıyla Dolmabahçe Sarayı'nın arkasına ilk toplu konut olan Akaretler Sıra Evleri'ni inşa edilmiştir. Akaretler'in inşası sırasında Ihlamur Deresi yağmur sonrası sürekli taşması nedeniyle doldurulmuştur. Akaretler Osmanlı'da sokağın ilk kez bina tasarımının yönlendirmesiyle tanımlandığı yapı grubudur. Akaretlerin inşasında kamusal açık alanın tasarım olarak ele alınmasının yanında Köyiçi'nden Dolmabahçe Sarayı'na gelecek yangınların önlenmesi de amaçlanmıştır (Göktürk, 1961).

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından o da kendisi için yeni bir saray inşa ettirmek istemiştir. Böylelikle Yahya Efendi Tekkesi'nin yukarısında bulunan içinde koruluk alanda Yıldız Sarayı inşa ettirilir. Ancak Yıldız Sarayı ekonomik ve siyasi sorunlar nedeniyle dönemin diğer sarayları gibi Avrupai tarzda gösterişli tek bir kütle olarak tasarlanmamıştır. Aksine içinde bulunan Yıldız Kasrı'ndan referans alınarak Topkapı Sarayı'ndaki gibi köşklerden oluşan, dışardan belli olmayan bir saray kompleksi olarak geliştirilmiştir. Dolayısıyla Yıldız Sarayı'nda daha topoğrafyaya ve geleneğe bağlı bir üretim söz konusudur (Batur, 1998a). II. Abdülhamid'in güvenlik endişesi nedeniyle saraydan uzaklaşmak istememesiyle Yıldız Sarayı'na 1886 yılında Yıldız (Hamidiye) Cami'nin inşa edilmiştir (Batur, 1998b). Böylece köy merkezinin Yıldız sırtlarına doğru kaymasıyla Beşiktaş'ın 1950'lere kadar büyük değişikliğe uğramayan mekânsal dokusu oluşur (Şekil 4.7).

Bu dönemde Beşiktaş yaşamında önemli bir gelişme 1903'te köyün ileri gelenlerinin çocukları tarafından güreş, barfiks, boks ve jimnastik gibi sporların yapıldığı Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün Serencebey Yokuşu'ndaki Osman Paşa Konağı'nda kurulmasıdır. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar yasaklı olan futbol takımının da 1911 yılında Şeref Bey'in önderliğinde kurulmasıyla birçok Beşiktaşlı

kulüpte spor yapmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda kulüp büyüdüğü için önce Ihlamurdere'de bir konağa daha sonra da Akaretler'e taşınmıştır (Göktürk, 1961).

Şekil 4.7 19. yüzyıl sonunda Beşiktaş silüeti (URL-9)

İmparatorluğun son döneminde padişahın ve dolayısıyla yönetimin Yıldız Sarayı'na taşınmış olması saray çalışanlarının da bu civarda yerleşmeye başlamıştır. Böylelikle köy Serencebey Yokuşu etrafında ve Abbasağa Mahallesi'nde yoğunlaşmıştır (Akbayar, 1998). Yıldız Sarayı'nın inşaatından artan malzeme ile Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin yeniden inşa edilmesiyle Ermeni'ler Beşiktaş'a dönmüştür (Seropyan, 1998). Bu tarihten sonra 1. Dünya Savaşı'nın başlamış olması ve ülkenin işgal altında olması nedeniyle büyük ölçekli mekânsal değişiklikler gerçekleşmemiştir. Ancak 20. yüzyılın başında kentte vapurla ulaşımın iyice yaygınlaşmış olması sebebiyle yeni bir iskele binası inşa ettirilmiştir (Salman, 1961).

4.1.3 Cumhuriyet'in İlanının Ardından (1923-Günümüz)

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanının ardından kent mekânının gelişimi toplum yapısını da şekillendirecek bir araç olarak ele alınmaya başlanmıştır. Modern gündelik hayatın gerektirdiği kullanımlarla şekillenen mekân sayesinde toplumun da çağdaşlaşması hedeflenmiştir. Ancak Cumhuriyet'in ilk 10 yılında öncelik

gelişmemiş Anadolu kentlerine ve yeni başkent Ankara'ya verilmiştir. Dolayısıyla İstanbul'a Osmanlı Dönemi'nde yapılan endüstriyel ve diğer kentsel yatırımlar nedeniyle mekânsal müdahalelerde bulunulmamıştır (Şekil 4.8) (Kuban, 2017). Bu dönemde Beşiktaş'ta gerçekleşen tek mekânsal değişiklik hanedanın ülkeyi terk etmesinin ardından boşta kalan sarayların ve yalıların yeniden işlevlendirilmesi olmuştur. Sonucunda yapıların bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ise depo veya kamu binası olarak kullanılmaya başlanmıştır (Akbayar, 1998).

Şekil 4.8 20. yüzyılın başında Beşiktaş'ın mekânsal dokusu, Pervititich haritalar (URL-10)

İstanbul, 1933'te şehirciler Alfred Agache, Jack Lambert ve Herman Elgoetz arasında yapılan yarışma ile planlanmaya başlanmıştır. Diğer plancılardan farklı olarak kültürel mirası kent için öneli bir katkı olarak ele alan Elgoetz kente yapılacak modern yol sisteminde mevcut dokuyu değiştirmeden; eski yolların iyileştirilmesini ve gerekli durumlarda genişletilmesini önermiştir. Ulaşım ve

yerleşim yoğunluğunun eski yapılardan ve anıtlardan uzakta olmasına, kentin denizle ilişkisinin devam ettirilmesine ve kent siluetinin, mekânsal dokunun devam ettirilmesine özen gösterilen bu planda kentin kimliğini korumaya dair bir çaba olduğunu söyleyebiliriz (İmar Komisyon Heyeti, 1935). Döneminin yönetiminin kültürel miras ögelerinin öneminin anlaşılması ve devam ettirilmesini amaçlayan Elgoetz planını seçmesi Cumhuriyet'in başlarında yeni bir kimlik yaratılmaya çalışılsa da geçmişle kopuş olmadığını göstermektedir. Ancak Elgoetz'ün planı II. Dünya Savaşı'nın çıkma ihtimali ve ekonomik yetersizlikler sebebiyle uygulanamamıştır.

1936 yılından sonra Henri Prost tarafından hazırlanmaya başlanan kent planında öncelik kenti birbirine bağlayacak yolların inşasına ve mevcut yolların iyileştirilmesine verilmiştir. Bu da bazı yıkımların başlangıcı olmuştur. Prost'un Osmanlı dokusunu yıkarak oluşturmaya çalıştığı batılı kimliğini yansıta mekân düzeni koruma yaklaşımının sadece Suriçi bölgesindeki Bizans eserleriyle sınırlı kalmasına yol açmıştır (Kuban, 2017). Prost'un bu yaklaşımını Çırağan Sarayı'nı yıkma taraftarı olmasından ve Dolmabahçe Sarayı'nın arkasındaki araziye kentin ihtiyacı olan spor kompleksinin yapılmasını önermesinden anlayabiliriz.

Şekil 4.9 1930'lu yıllarda Beşiktaş'ın ana yolu

Boğaziçi'ndeki her diğer yerleşim gibi Beşiktaş da Cumhuriyet'in ilk yıllarında kırsal ağırlıklı dokuya sahip olmuştur. Konut dokusu bahçeli konaklarla şekillenmeye ve gündelik yaşamda denizle kurulan ilişki devam etmiştir. Boğaziçi'nin hala kentin ana arteri olması ve vapurların yaygınlaşması sonucu ulaşım olanaklarının artması yerleşimlerin kıyı şeridinde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Yerleşim yoğunluğunun kentin iç kısımlarına dağılabilmesi için Boğaziçi bölgesini Taksim ve Şişli ile bağlayacak kara yolları planlanmıştır. Böylelikle Taksim-Beşiktaş-Şişli arasındaki bölgede ulaşımın sağlanması için Dolmabahçe Sarayı'nın arkasından geçen Beşiktaş Caddesi asfaltlanarak Beşiktaş'ın ana arteri haline getirilmiştir (Şekil 4.9) (Tekeli, 2006). Kara yollarının gelişimine yönelik yatırımlar başlangıçta denizle ilişkinin kesilmesine neden olmasa da bu sürecin başlangıcı olmuştur.

Beşiktaş, İstanbul'da imar faaliyetlerinin başlamasının ardından sanayi bölgesi olan Haliç'in hinterlandından az da olsa etkilenmiştir. 1936'da Dolmabahçe Sarayı'nın yanına bir sene önce inşa edilen Astro Tütün Deposu'nun sağ tarafına prototip uçak üretimi yapılan Tayyare Fabrikası inşa edilmiştir. Fabrika 1943 yılında üretimin durmasının ardından 1960 yılında Deniz Müzesi'ne çevrilmiş ve bugüne kadar bu kullanımla gelmiştir (Yusufoğlu ve Kara Pilehvarian, 2017). Astro Tütün Deposu ise belli bir süre sonra televizyon fabrikası olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak 1985'te fabrikanın kapanmasından sonra yıkılana kadar bir daha kadar kullanılmaz (Yazman, 2010). Beşiktaş'taki bir diğer sanayi yapısı ise Yıldız Sarayı içindeki Yıldız Çini Fabrikasıdır. Cumhuriyet'in ilanından önce kapatılan fabrika 1959'da Sümerbank'a devredilmesinin ardından yeniden çalışmaya başlamıştır (Küçükerman, 1998). 1994 yılından beri Milli Saraylar bünyesinde müze-fabrika olarak üretime devam etmektedir.

Çağdaş bir toplum yaratma hedefleri doğrultusunda toplumun bir araya gelebileceği meydan ve park gibi tasarım ile tanımlanmış kamusal açık alanlar inşa edilmiştir. Bu müdahaleler başlangıçta Beşiktaş'ın fiziksel dokusunda büyük değişikliklere yol açmamıştır. Ancak yeni toplum yapısı üretme sürecinde baskın grup tarafından hatırlanmak istenenlere ve unutulması gerekenlere yönelik bir seçim yapılması bellek kopuşunun ve mekânsal kimlikteki kırılmaların başlangıcı

olmuştur. Belirtilen yaklaşımı Beşiktaş'ta Osmanlı ve Müslüman kimliğini geride bırakmak; Barbaros Hayreddin Paşa'nın zaferlerini ve Türk kimliğini vurgulamak üzere gerçekleştirilen müdahalelerde görebilmekteyiz. Öncelikle Barbaros Türbesi'nin etrafındaki yapılaşma yıkılarak türbe algılanabilir bir odak haline getirilmiştir. Bu sırada yanındaki Yedisekiz Hasan Paşa Türbesi yıkılmış ve mezarı Yahya Efendi Türbesi'ne taşınmıştır. Harap halde olan Barbaros Medresesi, karakol, kaymakamlık, Beşiktaş İskelesi Mescidi ve etraftaki diğer ahşap yapılar yıkılmıştır. Böylelikle Sinanpaşa Cami ile Türbe'nin ve 1944 yılında eklenen Barbaros Anıtı'nın tanımladığı Barbaros Meydanı oluşturulmuştur. Böylelikle milli bayramlarda ve önemli günlerde törenlerin yapılacağı, toplumun bir araya geleceği bir kamusal alan oluşturulmuştur (Şekil 4.10). Böylelikle Barbaros Meydanı'nın Beşiktaş halkı için önemli bir toplanma alanı haline gelmesiyle belleklerde Beşiktaş'ın denizci kimliğini vurgulayan bir hatırlatıcı olmuştur (Karakaya, 1998; Sel, 1944).

Şekil 4.10 Barbaros Meydanı'nda toplanan Beşiktaş halkı (URL-11)

Beşiktaş'ta ikinci bir kamusal alan ise Beşiktaşlının Abbasağa Mahallesi'nden uzaklaşmasına sebep olan Ermeni ve Müslüman mezarlığının 1940 yılında düzenlenmesiyle kazandırılmıştır. Abbasağa Parkı olarak planlanan bu kamusal alanın inşası sırasında civarda yaşayanların mezarlıkla bağlarının olmaması park inşası için kullanılan mezar taşlarının incelenmesinin, bilgilerinin kaydedilmesinin

önüne geçmiştir. Ancak müdahaleler sonrasında elde edilen düzenli ve temiz yapılı çevre Beşiktaşlı'nın Abbasağa'yı yeniden canlandırmasını sağlamıştır (Gülersoy, 1994).

Modern kent yaşamının bir ihtiyacı olarak düşünülen kent ölçeğinde kullanılacak bir spor kompleksi inşası söz konusu olduğunda; önceleri Akaretler'de idman sahası bulunan Beşiktaş Jimnastik Kulübünün ilk futbol takımının kurucusu ve oyuncularından biri olan Ahmed Şerafettin Bey'in (Şeref Bey) girişimleri sayesinde, kullanılmamakta olan Çırağan Sarayı 1933 yılında Beşiktaş Jimnastik Kulübü'ne kiralanmıştır. Şeref Bey'in ölümünden sonra Şeref Stadı ismini alan futbol sahası 1947 yılında Dolmabahçe Gazhanesi ve Saray Tiyatrosu'nun yıkımıyla inşa edilen İnönü Stadyumu'nun inşasına kadar milli maçlarda da kullanılmıştır. İnönü Stadyumu başta spor kompleksi olarak tasarlansa da ekonomik yetersizlik sebebiyle sadece futbol sahası inşa edilmiştir (Atabeyoğlu ve Sakaoğlu, 1998).

Yine kentlinin modern yaşam biçimini benimsemesi için Dolmabahçe Sarayı'nın veliaht dairesinin Güzel Sanatlar Akademisi'ne verilmiştir. Ardından 1937 yılında da *Resim ve Heykel Müzesi'ne* çevrilmiştir (Katipoğlu, 1998). Çırağan Sarayı'nın harem dairesi ise 1937 yılında modern eğitim veren Cumhuriyet'in 21. okulu olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlerleyen yıllarda farklı eğitim seviyelerinde yine eğitim binası olarak kullanılmaya devam etmiştir. 2006 yılından beri Beşiktaş Anadolu Lisesi adıyla eğitim-öğretim vermeye devam etmektedir.

Kentte artan imar faaliyetlerine bağlı olarak inşa faaliyetlerinde görev alacak teknik eleman ihtiyacı sebebiyle 1937 yılında modern eğitimle mühendis yetiştirmesi Yıldız Teknik Okulu kurulmuştur. 1942 yılında okula mimarlık bölümleri de eklenmiştir. Böylece yıllar içinde farklı isimler alarak ve öğretim alanını geliştirerek günümüze Yıldız Teknik Üniversitesi olarak ulaşan bu kurumun da varlığıyla Beşiktaş İstanbul'da modern eğitimin merkezlerinden biri olmuştur (Dölen, 1998). Dolayısıyla 1940'lı yılların sonuna gelindiğinde Beşiktaş kalitesi artırılmaya çalışılan mekân dokusu, spor ve sanat aktivitelerine imkân veren işlevleri ve sahip olduğu yüksek okulla çağdaş bir semt halini almıştır.

Dolayısıyla Beşiktaş'ın bu döneme kadar, kültür tüketimine yol açacak ölçüde bellek kopuşuna sebep olmayan düzenlemelerle, modern bir mekân kimliğine ve toplum kültürüne evrildiğini söyleyebiliriz.

1950'li yıllarda siyasi yapıdaki değişikliklerle bağlantılı olarak yaşanan ekonomik gelişmeler İstanbul'un hem toplum yapısında hem de mekânsal dokusunda büyük değişimler yaşanmaya başlamıştır. Ekonomide küresel kapitalist sisteme eklenme hedefiyle dış borçların ödenemeyecek hale gelmesiyle çözümün kent mekânında rantla çözülmeye çalışılması ve farklı kültür gruplarına ayrıcalıklı yaklaşılması toplumun yaşadığı çevreyle ilişkisini, kolektif belleği farklılaştırmıştır (Güven, 2018).

Ülke ekonomisinin kapitalist düzene ayak uydurma çabasıyla artan sanayi yatırımlarının İstanbul'da yarattığı yeni iş kolları Anadolu'dan ekonomik beklentilerle kente göçü hızlandırmıştır (Kuban, 2017). Kent ilk kez bir bütün olarak ele alınsa da imar faaliyetleri giderek artan nüfusun ihtiyacı olan kamusal alanlar ve sosyal yapılar yerine motorlu taşıtla ulaşımı geliştirecek yolların yapımına odaklanmıştır. Yapı bloklarının ve boş arazilerin tıraşlanmasıyla inşa edilen araba yollarıyla kent gittikçe yayılır ve her yeri ulaşılabilir kılmıştır (Esmer, 2013). Yatırımların baskın grubun ekonomik beklentilerine göre bariz biçimde yönlenmeye başladığı bu dönemde zaten mekân üretim sürecinin dışında kalan toplumun ihtiyaçları ve istekleri tamamen göz ardı edilmeye başlanmıştır.

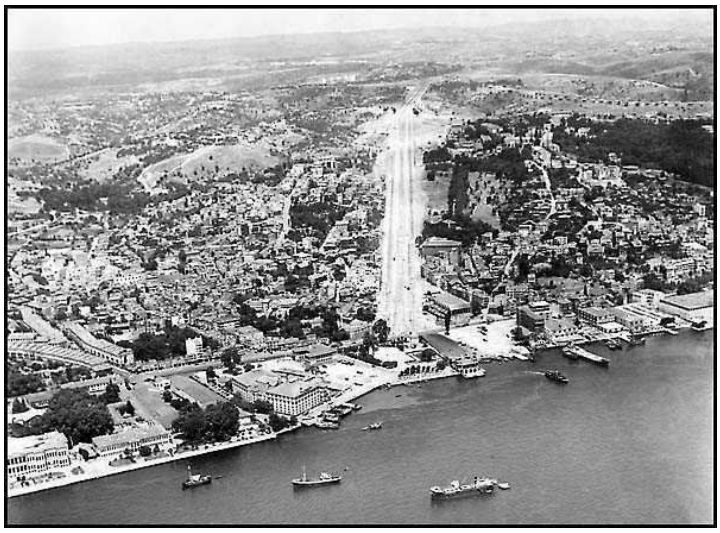

Şekil 4.11 İlk açıldığı zaman Barbaros Bulvarı (URL-12)

Bu bağlamda hem sahip olduğu özgün doku sebebiyle kentin turizm bölgesi olarak planlanan Boğaziçi'ne rahat ulaşım sağlamak hem de inşaat alanı oluşturabilmek için Beşiktaş Meydanı'nı Zincirlikuyu'ya bağlayan yolun etrafındaki 50 metrelik alanda her yapının tıraşlanmasıyla Barbaros Bulvarı (o zamanki adıyla Yıldız Yolu) inşa edilir (Şekil 4.11) (Akbayar, 1998). Beşiktaş'ın bütünlüğünü bozarak iki bölgeye ayıran Bulvarı'n inşası bu döneme kadar Köyiçi'ndeki konut altı ticaret ve tepelere doğru bahçeli evlerden oluşan yerleşim dokusunu ve kültürü de etkiler. Kullanıcı yoğunluğunun yükselmesiyle daha önce aile mahremiyetine kavramına uygun olmadığı düşünülen apartmanlaşma görülür ve arabaların yaygınlaşmasıyla da yaşam hızı artmaya başlar (Şekil 4.12) (Gülersoy, 1994).

Şekil 4.12 1950'li yıllarda Beşiktaş'taki ana yollar

Bunun yanında Akaretler'den Nişantaşı'na çıkan yolun da araç ulaşımına elverişli hale getirilmesi ve Beşiktaş Caddesi'nin genişletilmesi sırasında tramvay kaldırılmış, tramvay deposu yıkılarak pazar alanına Sinan Paşa Hamamı ise benzinciye çevrilmiştir. Tramvayın yerine inşa edilen Troleybüs ise yeterince kullanılmadığı için bir süre sonra kaldırılmıştır (Çeçener, 1995; Tekeli, 2006). Kent içi toplu taşımada yurt dışından ithal edilen otobüs ve dolmuş yaygınlaşmıştır. Ancak Asya ve Avrupa kıtaları arasında hala deniz yolundan başka

seçeneğin olmaması nedeniyle vapurların kullanımını artmaya devam etmiştir. Dolayısıyla, özellikle arabalı vapurun yaygınlaşmasının sonucu olarak; Boğaziçi, Taksim ve Şişli'ye servis veren Beşiktaş'ta yerleşim yoğunluğu artmaya devam etmiştir. 1973'te Boğaz Köprüsü'nün açılmasıyla Beşiktaş Barbaros Bulvarı üzerinden Asya kıtasını Boğaziçi ve Taksim'e bağlama görevi üstlenmiştir. Böylelikle Beşiktaş'ın ulaşım için bir aktarma noktası olarak kullanım sıklığı da artmaya başlamıştır (Şekil 4.13) (Tekeli, 2006).

1980 ve sonrasında dış borçlanmanın artışı nedeniyle ekonomik sorunlar ve işsizlik iyice artmıştır. Dolayısıyla oluşan kriz ortamı hızlı sonuç veren rant ile aşılmaya çalışılmıştır. Küresel sisteme dahil olmaya çalışan Türkiye ekonomisi dış sermayeyi çekebilmek için turizm ve finans odağı yapacağı mekânları öne çıkarmaya çalışmıştır. Böylelikle gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri doğrultusunda uluslararası şirketlerin kullanacağı ofis gökdelenleri, oteller ve alışveriş merkezleri ile mekânsal doku şekillendirilmiştir (Balaban, 2013). Başka bir deyişle yaratılan rantla küresel sisteme dahil edilmeye çalışıldığı için kentin doğal ve kültürel özgünlüğe sahip bölgeleri ekonomik hedeflerle dönüşmeye başlamıştır.

Şekil 4.13 1980'li yıllarda Beşiktaş'ın ana yolları

Bu bağlamda küresel sermayenin ülke içinde yapacakları yatırımları kolaylaştırmak için manzaraya veya görsel özgünlüğe sahip araziler ve yapılar özelleştirilmeye başlanmıştır. Boğaziçi Sit Alanı'nın Ortaköy'den sonra başlıyor oluşu Beşiktaş'taki özelleşme ve dönüşüm sürecini kolaylaştırmıştır (Kuban ve Salman, 2006). Böylelikle Boğaziçi'ndeki yalı ve sarayların deniz ve yeşille olan ilişkisinin yarattığı özgün doku turizm odağı yaratmaya uygun görüldüğü için Beşiktaş'ta otelleşme süreci başlamıştır (Kuban, 2017). Böylece arka arkaya 1987'de Çırağan Sarayı BJK'den alınarak Kempinski Oteller zincirine, Dolmabahçe Sarayı'nın arkasındaki tepede bulunan ağaçlık alan 1989'da Swiss Oteller zincirine ve Yıldız Sarayı'nın bahçesinin bir kısmı da 1992'de Conrad Oteller zincirine verilmiştir.

Böylece Beşiktaş'ın mekânsal dokusu büyük oteller zincirlerinin yüksek katlı binalarıyla farklılaşmıştır. Beşiktaş'ın önemli kültürel miras ögelerinin kullanım amacını kitlesel kültürün bir tüketim ürünü haline getirdiğini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle toplumun geçmişinde önemli yer tutan sarayların ve saray bahçelerinin özelleştirilerek günlük hayat akışı içindeki bütünlükten koparılmasıyla bireylerin bu mekânlarla ilişkisi kopmuştur.

Yapıldığı dönemin önemli bir örneği olan ve toplum tarafından Beşiktaş'ın kimlik mekânı olarak görülen Akaretler'in de diğer özgün yapılar gibi 80'li yılların sonunda otelleştirilmesine karar verilmiştir. Apart tarzı konutlardan, ofislerden, otel dairelerinden ve kafe restoran gibi yemek eğlence işlevlerine sahip olacak şekilde restorasyonu gerçekleştirilmesi planlanırken Akaretler'de ikamet edenler buradan çıkartılmıştır (Ersöz, 1987). Bunlara ek olarak Çırağan Sarayı'nın BJK'den alınmasının ardından Akaretler'in arkasındaki alana bir bloğu iş merkezi ve lüks restoran olarak kullanılan, öbür bloğu ise BJK yönetimi tarafından kullanılan ikiz bina inşa edilmiştir. BJK Plaza sayesinde Akaretler'in BJK ile bağlantısı devam ettirilse de Beşiktaş'ın siluetine zarar vermiştir.

Toplum yapısında gerçekleşen değişimin diğer nedeni ise 50'li yıllardan sonra dönemin iktidarının yönlendirmesiyle toplum içinde azınlıklara karşı ayrımcılığın büyümesidir. 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra ülke içinde kendilerini güvende

hissetmemeleri ve Türklere göre daha ağır vergilere mecbur bırakılmaları sonucu çoğunluğu Rumlar'dan oluşan azınlıklar kenti terk etmeye başlamıştır (Güven, 2018). Dolayısıyla azınlık cemaatlerinin azalmasıyla öğrencisiz kalan birçok azınlık okulu da kapanmıştır. 1975'te Diplokionio (Köyiçi Rum) Okulu'nun, ardından 1984'te Mahrukyan Okulu'nun kapanması Beşiktaş'taki kozmopolit yapının yok olduğunun, toplumun homojenleştiğinin bir göstergesidir (Sakaoğlu, 1998).

2000'lerin başına gelindiğinde artık kırsal özelliklerini tamamen kaybetmiş olan Beşiktaş'ta Ihlamurdere Caddesi'nin de niteliğinin artırılması ve araç trafiğine açılmasıyla Köyiçi diye anılan kısım artık semtin ticaret merkezini tanımlayan Çarşı olarak anılmaya başlamıştır. Beşiktaş, içinde bulunan Yıldız Teknik Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitesi ile yakınında bulunan Galatasaray Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesileri'nin yarattığı öğrenci yoğunluğu ile BJK taraftarının her maç öncesi Çarşı içinde toplanmasıyla ticari bir dönüşüm de geçirmiştir. Kullanıcısının öğrenci ve taraftar gruplarından olmasına bağlı olarak çay ocağı, meyhane, fast-food restorantları ve barlarda önemli bir artış olmuştur.

2000li yıllarda Beşiktaş'ın mekânsal dokusundaki değişiklik 1999 yılında Barbaros Bulvarı'nın sağ tarafında açılan Atatürk-Demokrasi-Cumhuriyet Anıtı'nın etrafındaki meydanda gerçekleşmiştir. Anıtın etrafındaki dükkanlar, büfeler ve pazar alanı daha net tanımlı bir meydan oluşturulması için kaldırılmış ve etrafı yayalaştırılmıştır (Uras, 2007). Aynı dönemlerde 80'li yıllardan beri kullanılmayan Astro Tütün Deposu'nun otele çevrilmesi kararlaştırılmıştır. Binadaki korozyon sebebiyle özgünlüğü kaybedilmeden yenilenebilmesi için beden duvarlarının korunması şartıyla inşaatına izin verilmiştir. Ancak inşaat sırasında binanın tamamının yıkılmasıyla hem önemli bir endüstriyel mirası kaybedilmiştir hem de yeni inşa edilen yapının yapılaşma şartlarına uymamasıyla kent silüeti zarar görmüştür (Tufan, 2007). Otelleşme sürecinin son adımı ise Cumhuriyet'in ilanından sonra Et ve Balık Kurumu deposu olarak kullanılan ve 1999 yılında özelleştirilen Atik Paşa Yalısı 2008 yılında Four Seasons Otel yapılmasıyla tamamlanmıştır (Şekil 4.14).

Şekil 4.14 Beşiktaş'ın bozulan silüeti (URL-13)

Ancak bu oteller arasından Shangri-La Otel'in inşası başka kullanım problemleri oluşturmasıyla da önemlidir. Barbaros İskelesi'nin Otel müşterileri için özelleştirilmeye çalışıldığı süreçte denizle ilişki de kopmaya başlamıştır. İskele'nin özelleştirilmesi kamuoyu itirazlarıyla engellenmiştir. Ancak Dolmabahçe Sarayı Başbakanlık Ofisi'nin açılmasıyla hem kıyı şeridinin erişilebilirliği önlenmiş hem kullanım biçimlerinde değişimler olmuştur (Sarıçayır, 2013). Belirtilen düzenlemeler öncesinde kıyı şeridi ve Barbaros Meydanı vakit geçirilebilirken, öğrencilerin "takıldıkları", bir araya geldikleri bir bölgeydi. Ancak artık güvenlik önemleri nedeniyle sadece vapur iskelelerine servis veren bir geçiş alanı haline gelmiştir.

4.2 Günümüzde Beşiktaş ve Kültürel Miras İlişkisi

Beşiktaş, tarihsel gelişim süreci boyunca gündelik yaşamı etkileyen her gelişmeye bağlı olarak toplumsal ilişkilerin mekânda somutlaşmasıyla gelişmiştir. Dolayısıyla belirli bir dönemin toplumsal ilişkilerini temsil eden her yapı birer kültürel miras ögesi olarak Beşiktaş'ın kimliğini tanımlamaktadır. Ancak teknolojik ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak üretim ilişkilerinde ve toplumsal yapıdaki değişiklikler Beşiktaş'ın mekânsal kimliğinde de kırılmalara yol açmıştır (Şekil 4.15).

Beşiktaş’ın tarihsel gelişimine göre, belirtilen kırılmaları farklılaşan kullanıcı profili ve mekân kullanım biçimiyle ilişkilendirebiliriz. Süreç içinde her ne kadar toplumsal gelişmeler ve mekânsal müdahaleler doğrultusunda kültürel miras ögelerinin birçoğu yitirilse de bugünkü koruma sorunun temelinin 1950’li yıllardan sonra Beşiktaş’ın günlük kullanıcısının değişmesine bağlı olarak gerçekleşen mekânsal kimlik kırılımından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

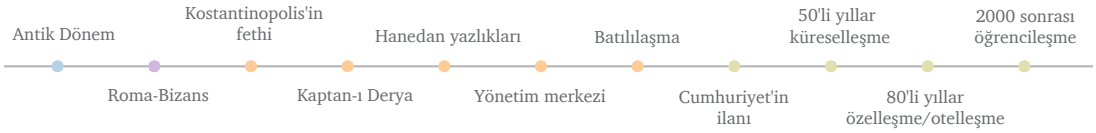

Şekil 4.15 Beşiktaş'ın kimliğinde meydana gelen kırılmalar

Cumhuriyet’in ilanından sonra, özellikle 1950’li yıllardan itibaren, baskın grubun yatırımları doğrultusunda Beşiktaş’ta hem kullanıcı profili hem de fiziksel doku ekonomik kaygılarla dönüşmeye başlamıştır. Beşiktaş’ın içinde ve yakın çevresinde üniversiteler (YTÜ, İTÜ, GSÜ, BaÜ ve MSGSÜ) ile uluslararası şirketlere ait iş merkezlerinin, bankalarının ve otellerinin artmasıyla; Beşiktaş’ın günlük kullanıcı profili de iş, eğitim, turizm gibi işlevsel kullanımlar için kente göç eden veya kenti ziyaret eden bireylerden oluşmaya başlamıştır. Buna ek olarak Ermeni ve Rumların Beşiktaş’ı terk etmesi de 80’li yıllara gelindiğinde Beşiktaş’ın hem kozmopolit yapısını hem de yerel nüfusunu kaybetmesine yol açmıştır. Başka bir deyişle bir yandan göç verip bir yandan da göç alan Beşiktaş’ın kullanıcı profilinde birey ve mekân arasındaki ilişkiyi farklılaştıran bir değişim gerçekleşmiştir.

Beşiktaş, eğitim ve istihdam kullanımlarının artması sonucu kente göç ile yerleşenler için bir çekim merkezi olmuştur. Başka bir deyişle Beşiktaş bulundurduğu işlevler nedeniyle göç almaya başlamıştır. Bu durum önce bahçeli konaklardan oluşan konut dokusunun yüksek yoğunlukta apartmanlara; sonra da Köyiçi’nde yerel esnaftan oluşan ticaret dinamiklerinin kafe, bar, restoran gibi günübirlik ihtiyaca hizmet veren işletmelere dönüşmesine yol açmıştır. Belirtilen

işlevlerin giderek artması ise Beşiktaş'ta günübirlik kullanıcılar için odak noktası haline gelmesine açmıştır. Böylelikle kullanım ve kullanıcı arasında birbirini besleyen karşılıklı bir ilişkinin gelişmesi Beşiktaş'ın günübirlik kullanımlarla şekillenen ticaret dinamikleri üzerinden gelişmeye devam etmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla kullanıcı profili, kullanım biçimi ve ticaret dinamiklerindeki değişiklikler Beşiktaş'ın mahalle kültürüne ve tarihi geçmişine referans veren mekânsal kimliğinin yitirilmesine, sıradan bir merkezi iş alanı haline gelmesine yol açmıştır.

Buradan hareketle Beşiktaş'ta kimliksizleşmenin yapılaşma baskısından ziyade kültürel miras ögelerinin gündelik yaşam içindeki yerini kaybetmesinden; başka bir deyişle Beşiktaş'ın kullanıcısı için ifade ettiği anlamın değişmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu durumu bireylerin fizik mekân ögeleriyle kurdukları ilişkide görebilmekteyiz (Şekil 4.16). Köyiçi'nde Balık Pazarı ile arka sokaklarında yer alan meyhaneler arasındaki ilişkinin hala devam ediyor olması Beşiktaş'ın kimlik tanımı açısından oldukça önemlidir. Ancak geçmişte bir balıkçı semti olan Beşiktaş artık sadece balığın satımıyla ve sunumuyla ilgilenmektedir. Başka bir deyişle burada satılan veya restoranda servis edilen balık Beşiktaş'ın denizinin ya da burada yaşayan bir balıkçının mahsulü değildir. Dolayısıyla burada söz konusu ilişki bir şekilde devam ettirilse de içeriğinin değişmiş olması; Balık Pazarı ve meyhanelerin, Beşiktaş'ın kimliğe referans vermekten ziyade sıradan bir ticaret dinamiği ve kullanım değeriyle öne çıkmasına sebep olmaktadır.

Beşiktaş'ta gündelik yaşam içinde denizle ilişkinin yalnızca ulaşım işleviyle sınırlı kalması da bir başka kimliksizleşme problemine yol açmıştır. Sahili tamamen betonlaştıran mekânsal müdahalelerin açık kamusal alan kullanımına imkân vermemesi denizle ilişkiyi sadece vapur üzerinden kurulabilir kılmıştır. Bu durum aynı zamanda Beşiktaş'ın ulaşım ağları arasında bir *aktarma noktası* olarak gelişmesinin de dolaylı bir sonucudur. Böylelikle hem deniz hem de önemli birer sivil mimarlık örneği olan İskeleler "akbil basılıp geçilen" aktarma alanları haline gelmiştir.

Şekil 4.16 Günümüzde Beşiktaş'ta kullanım biçimleri

Bir dönem ibadethanelerin konumlarına göre mahallelerin şekillendiği Beşiktaş'ın merkezi iş alanı olarak gelişmesi kiliselerin ve camilerin de gündelik yaşam akışı içinden kopmasına yol açmıştır. Beşiktaş'ı terk etmeyen Gayrimüslimlerin güvende hissetmemeleri kiliselerin kapalı duvarlar ardında, dışarıdan rahatlıkla algılanamayan ve gündelik yaşam akışından kopuk mekânlar haline gelmesine yol açmıştır. Camiler ise Beşiktaş kullanıcılarının gündelik yaşamında dinin etkisinin azalışıyla mekân deneyimine yönelik algının dışında kalmıştır. Bunlara ek olarak dini yapıların mekânsal kimlik tanımının dışında kalmasını Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Beşiktaş'ın Türk ve denizci kimliğini vurgulamak üzere gerçekleştirilen müdahalelerin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Beşiktaş'ın kimliğine referans veren önemli tarihi yapılar olan sarayların gündelik yaşam akışından kopuşu ise hepsinin otel veya müze işlevi kazanmasıyla gelişmiştir. Beşiktaş'ın geçmişi hakkında önemli hatırlatıcılar olabilecek bu kültürel miras ögeleri yalnızca turist kullanımına bırakılmıştır. Akaretler'de ise restorasyon sonucu kazandırılan işlevler (yeme-içme mekânları, otel, mağaza, ofis) hem konut işlevinin sağladığı kullanıcı devamlılığının yitirilmesine hem de Akaretler'le kurulan ilişkiye sadece ticaret dinamiklerinin hâkim olmasına yol açmıştır.

Dolayısıyla günümüzde Beşiktaş'ta bireylerin kültürel miras ögeleriyle kurduğu ilişkinin Beşiktaş'ın kimliğine referans veren anlamından ziyade yalnızca kullanım değeri üzerinden geliştiğini söyleyebiliriz. Bu durum ise Beşiktaş'ın günübirlik kullanımlarla öne çıkan, sıradan bir merkezi iş alanı haline gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yerel nüfusunu kaybetmiş olması, yeni kullanıcılarının araçsal nedenler üzerinden Beşiktaş'la ve Beşiktaş'taki kültürel miras ögeleriyle ilişki kuruyor olması, bu değerlerin taşıdığı sembolik anlamın üstün evrensel değerin algılanamamasına yol açmaktadır. Başka bir deyişle kültürel miras ögelerine yönelik kullanımların yalnızca ticaret dinamikleri üzerinden şekilleniyor oluşu tüketim mekanları olarak algılanmasına dolayısıyla da yere bağlılık durumunun oluşumunda etkilerinin olmamasına yol açmaktadır.

4.3 Beşiktaş'ta Değişen Mekân Deneyimi ve Yere Bağlılık Durumu

Araştırmanın özgün kısmını oluşturan alan çalışması kapsamında Beşiktaş'ta yere bağlılık durumunun kültürel miras ögelerinin korunmasıyla ilişkisini ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Alan çalışması, tezin kavramsal çerçevesinin temellendirildiği "gündelik yaşamda mekân deneyimine" yönelik anket soruları ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle anket çalışmasında örneklem çerçevesi Beşiktaş'ın günlük kullanıcıları olarak belirlenmiştir.

Anket çalışması, yere bağlılık durumunun kavramsal çerçevesine dayandırılarak beş bölümden oluşturulmuştur. Bu bağlamda *Kullanıcı Profili* bölümünde demografik özellikler sorgulanarak genel kullanıcı kitlesinin ve alana hâkim

yaşam biçiminin ortaya konulması amaçlanmıştır. *Kullanım biçimi* başlığı altında kullanıcıların yaşam biçimlerine bağlı olarak Beşiktaş'ta gerçekleştirdiği aktiviteler sorgulanmıştır.

Mekân kullanım biçimi ve mekânsal algı başlığı altında, öncelikle kullanıcıların mekân deneyimine yönelik duygu ve düşüncelerinden yola çıkılarak Beşiktaş'a dair algıları sorgulanmıştır. Burada elde edilen veriler kullanıcı profili ve kullanım biçimiyle ilişkilendirilerek Beşiktaş'ın nasıl tanımlandığı incelenmiştir.

Yere bağlılık durumuna yönelik sorgunun gerçekleştirildiği bölümde kullanıcıların Beşiktaş'ın geneline ve belirli fizik mekân ögelerine yönelik aidiyet hislerini ortaya koyacak sorular sorulmuştur. Bu veriler kullanıcıların mekân deneyimine yönelik algıları ile ilişkilendirilerek Beşiktaş'taki kültürel miras ögeleri bağlamında değerlendirilmiştir. *Yere bağlılık ve koruma ilişkisi* başlığı altında ise yere bağlılık durumunun kültürel miras ögeleriyle ilişkisinin koruma sürecine nasıl bir etkide bulunduğu sorgulanmıştır.

Anket çalışması Covid-19 pandemisi sırasında %79 çevrimiçi ve %21 yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasının çevrimiçi ilerletilen aşamasında Beşiktaş'taki esnaflar, lisans ve lisansüstü seviyesinde öğrenciler, ikamet etmekte olan kişiler ve çalışanlardan 23 kişilik bir gruptan başlanarak kartopu yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze ilerletilen aşamada ise Beşiktaş'ta kafe-bar-restoran gibi yeme içme mekânlarında, kamusal alanlarda ya da ibadethanelerde vakit geçiren kullanıcılar ile dükkân-işletme sahipleri ve çalışanlarıyla görüşülmüştür. Böylelikle Beşiktaş'ın günlük kullanıcı profilinin kapsamlı bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anket soruları hazırlanırken çoktan seçtirmeli, açık uçlu ve beşli likert ölçeği olmak üzere üç farklı yöntem kullanılmıştır. Kullanıcı profili ve mekân kullanım biçimi ele alınırken çoktan seçtirmeli sorular kullanılmıştır. Mekânsal algı, yere bağlılık ve korumaya yönelik sorgu ise açık uçlu sorularla yapılmıştır. Yere bağlılık durumunun sorgulandığı bölümde aidiyet hissine yönelik soruların ise beşli likert ölçeğinde değerlendirilmesi istenmiştir. Elde edilen tüm veriler içerik analizi ile

değerlendirilmiştir. Böylelikle yere bağlılık durumu ile kültürel miras ögeleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.3.1 Beşiktaş Kullanıcı Profili

Anket yapılan 100 kişinin %61'i erkek %39'u ise kadınlardan oluşmaktadır (Grafik 4.1). Çalışma alanındaki yaş dağılımı incelendiğinde kullanıcıların %52'sinin 18-25 yaş grubundan oluşuyor olması Beşiktaş'ın daha çok genç nüfus tarafından tercih edildiğini göstermektedir (Şekil 4.17).

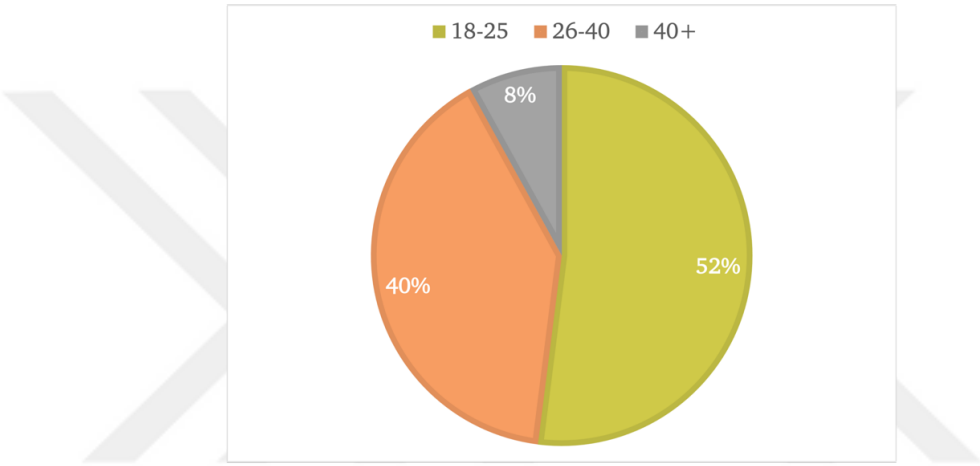

Şekil 4.17 Yaş Dağılımı

Anket yapılan kullanıcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde ise 19 lisans ve 16 lisansüstü seviyesinde olmak üzere %35'lik kesimin öğrencilerden oluştuğu görülmüştür (Şekil 4.18). 48 lisans ve 10 lisansüstü mezunu olmak üzere %58'lik kesimin lisans ve üstü eğitim seviyesine sahiptir. TÜİK verilerine göre 2020 yılında lisans ve üstü eğitim derecesine sahip bireyler toplam nüfusun İstanbul'da %19'unu Türkiye'de %15'ini oluşturmaktadır. İstanbul Valiliği'nin verilerine göre ise 2020 yılında İstanbul nüfusunun %6'sı lisans ve lisansüstü seviyesinde eğitim görmekte olan öğrencilerden oluşmaktadır. Bu bağlamda Beşiktaş kullanıcıları İstanbul ve Türkiye ortalamasına göre yüksek eğitim seviyesine sahip kişilerden oluşmaktadır ve öğrenciler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır.

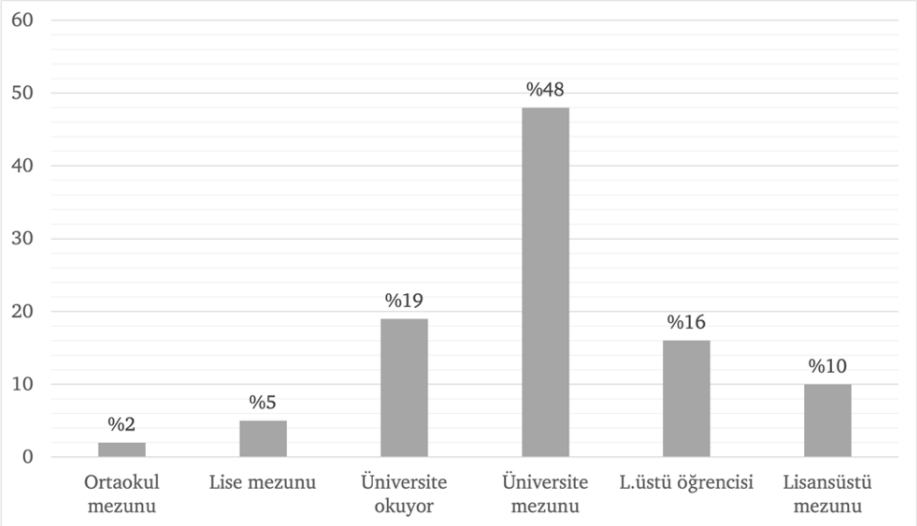

Şekil 4.18 Eğitim durumu

Kullanıcıların yaşadıkları yerlere bakıldığında Tablo 4.3'te en büyük kesimin %73'le İstanbul'un farklı bir semtinde yaşayanlardan oluştuğu görülmektedir (Şekil 4.19). %23 Beşiktaşlılardan ve %7 farklı bir kentten İstanbul'a iş veya turistik amaçlarla gelenlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda kullanıcıların semtte ikamet edenlerden daha çok İstanbul'un veya Türkiye'nin farklı yerlerinden gelen kişilerden oluşması, Beşiktaş'ın günübirlik kullanımlar için yoğun olarak kullanıldığı fikrini destekler niteliktedir.

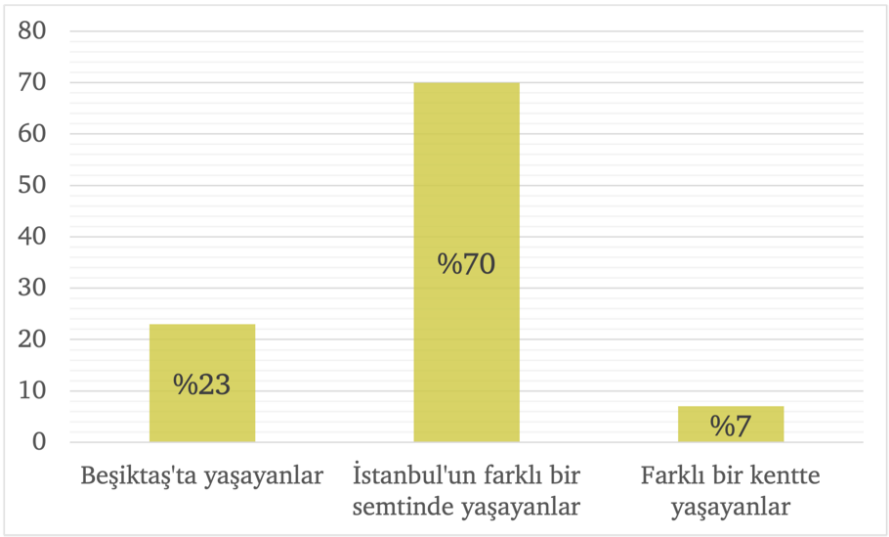

Şekil 4.19 Kullanıcıların ikamet yerleri

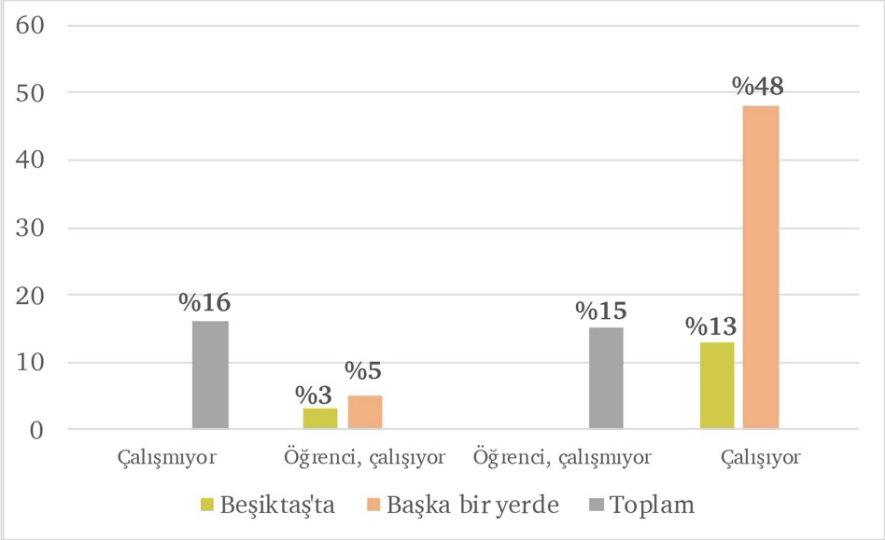

Şekil 4.20 Çalışma durumu

Anket çalışmasına katılan kullanıcıların %69'unu çalışan kesimi oluşturmaktadır (Şekil 4.20). Çalışmayan kişilerin büyük kısmı ise öğrenci ve yeni mezunlardan oluşmaktadır. Çalışan kullanıcılardan Beşiktaş'ta çalışanlar incelendiğinde, bunlardan öğrenci olanların tamamının kafe, bar ve restoran gibi işletmelerde garson veya barista olarak çalıştığına ulaşılmıştır. Öğrenci olmayanların ise %42'si Beşiktaş'ta dükkân veya kafe, bar, restoran gibi işletmelerin sahipleridir.

4.3.2 Mekân Kullanım Biçimi

Anket çalışmasında mekân kullanım biçimleri incelenirken öncelikle mekânın ne kadar süredir kullanıcısı oldukları 0-5 yıl, 5-10 yıl, 10-15 yıl, 15-20 yıl ve +20 yıl olmak üzere 5 farklı kademede sorgulanmıştır. Buna yönelik dağılım Tablo 4.1'de görülmektedir. Buradan kullanıcıların %58'inin son 10 yıl içinde burayı kullanmaya başladığı görülmektedir.

Tablo 4. 1 Kullanma süresi

Yaşama süresi	0-5 yıl	5-10 yıl	10-15 yıl	15-20 yıl	20+ yıl
Kişi sayısı	28%	35%	18%	7%	12%

Kullanma süresine yönelik veriler tek başına yeterli olmadığı için birlikte yaş dağılımıyla birlikte değerlendirilmiştir (Şekil 4.21). Kullanıcıların %44'ü 18-25 yaş aralığında ve 10 yıldır Beşiktaş'ı kullanmaya başlayanlardan oluşmaktadır. Bu durum Beşiktaş'ta bulunan mekânların ve gerçekleştirilebilecek aktivitelerin daha çok üniversite öğrencisi profiline hitap ettiğini destekler niteliktedir. Beşiktaş'ta 20 yıldan fazla süredir yaşayanlar incelendiğinde ise 18-25 yaş aralığındaki 1 kişinin, 26-40 yaş aralığındaki 3 kişinin ile 40 ve üstü yaşta 4 kişinin burada doğup büyüdüğü ve hala yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Bu da bizi 20 yıldan fazla süredir Beşiktaş'ın kullanıcısı olanların %67'sinin Beşiktaşlı olduğu sonucuna götürmektedir. Bu veriler eğitim durumlarıyla da birlikte incelendiğinde ise ankete yanıt verenlerin büyük çoğunluğunun Beşiktaş'ı üniversite dönemlerinde kullanmaya başladığını ve doğma büyüme Beşiktaşlı olanların oranının daha düşük olduğunu göstermektedir.

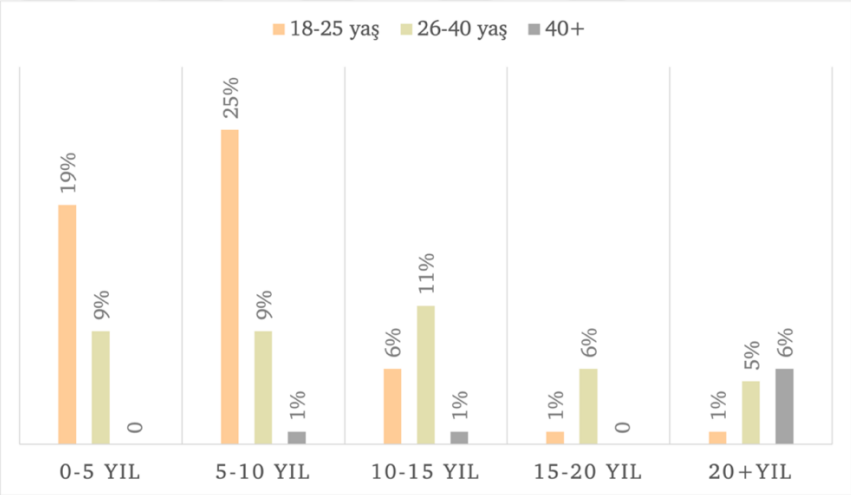

Şekil 4.21 Yaş dağılımı yaşam süresi ilişkisi

Anket yapılan kişilerin kullanım sıklıkları incelendiğinde %82'lik kesim Beşiktaş'ı düzenli aralıklarla kullanmaktadır. 7 farklı ölçek içeren yanıtlarda anket yapılan kişilerin %47'si sıklıkla yanıtını vermiştir. Bunların %45'i Beşiktaş'ta ve %55'i İstanbul'un diğer semtlerinde ikamet etmektedir. Ancak Beşiktaş'ı her gün kullananların %60'ı Beşiktaş'ta yaşamaktadır. Beşiktaş'a ara sıra gelenlerin %70'inin ise İstanbul'un farklı bir semtinde ikamet etmektedir. Beşiktaş'a nadiren

gelen 18 kişinin ise %22'sinin başka bir kentten İstanbul'a gelenlerden oluştuğu belirtilmiştir (Şekil 4.22).

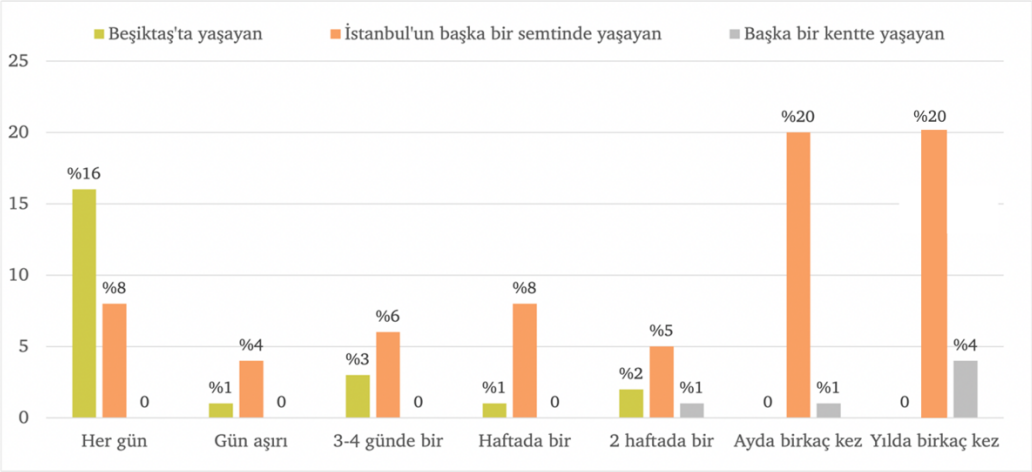

Şekil 4.22 Kullanma sıklığı yaşanan yer ilişkisi

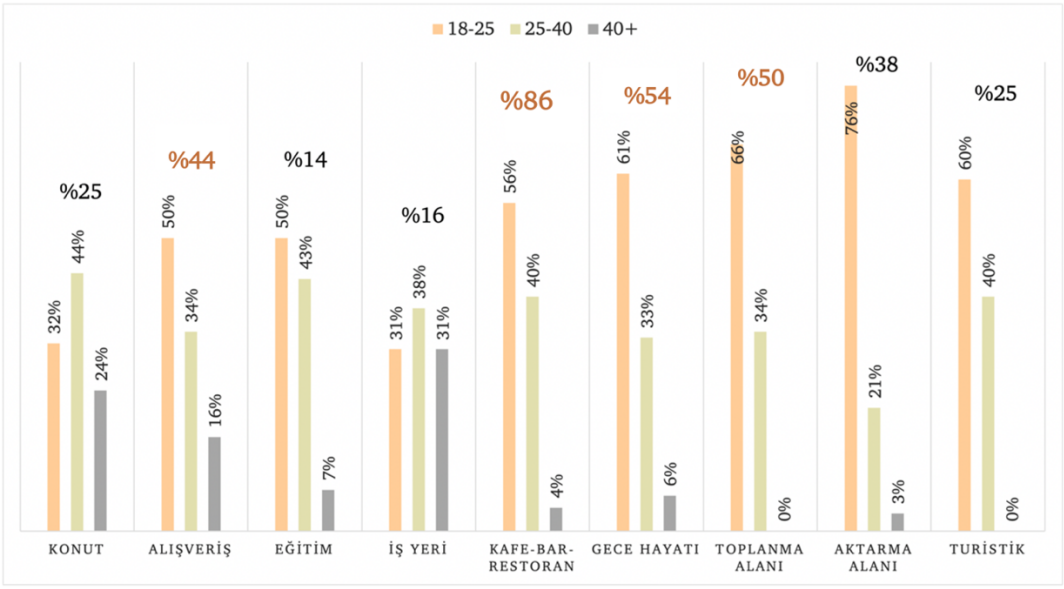

Şekil 4.23 Kullanım biçimi

Mekân kullanım biçimiyle kullanıcı profili arasındaki ilişki sorgulanırken 9 ölçek kullanılmıştır. Bu ilişkiyi ortaya koyabilmek için öncelikle kullanım biçimlerinin dağılımı incelenmiştir. Kullanıcılar arasında en yaygın kullanım biçimi %86 oranıyla kafe-bar-restoran gibi mekânlarda gerçekleştirilen yeme içme aktiviteleri

olarak belirtilmiştir. Kullanım biçimleri ile yaş grupları ilişkilendirildiğinde elde edilen verilere göre 40 ve üstü yaşta kişiler ile 18-40 yaş aralığındaki kesimin kullanım biçimi arasında ters ilişki söz konusudur. Yeme içme aktivitelerini tercih edenlerin büyük çoğunluğunu 18-40 yaş grubu oluşturmaktadır. Bu grup içinde yeme-içme aktiviteleri gerçekleştirmeyenlerin ise Beşiktaş'a uzak semtlerde oturduğu görülmüştür. 40 ve üstü yaş grubundaki kullanıcıların ise çoğunlukla ikamet etme, alışveriş yapma ve iş yeri olarak kullandığı görülmüştür (Şekil 4.23).

Bu veriler, kullanım sıklıkları ve uzunluklarıyla birlikte ele alındığında Beşiktaş'ı uzun süredir kullanan kişiler için geçimi sağlama ve yaşama; Beşiktaş'ı son 10 senedir kullanmakta olan kesim için ise eğlence ve kentin farklı noktalarına ulaşım sağlama amaçlarının çoğunluk kazandığını kanıtlar niteliktedir. Beşiktaş'ta gerçekleştirilen aktiviteler arasında ticaret dinamikleri üzerinden şekillenen kullanımların 18-25 yaş grubu tarafından gerçekleştirilme oranının oldukça yüksektir. Dolayısıyla Beşiktaş'taki baskın yaş grubunun 18-25 yaş olması toplumun geneli tarafından tüketim aktiviteleri için kullanıldığını göstermektedir.

4.3.3 Beşiktaş'ta Kullanım Biçimi ve Mekânsal Algı

Beşiktaş'ta mekânsal algı sorgulanırken öncelikle kullanıcılardan Beşiktaş'ın meydanı, toplanma alanı olarak nereyi gördüklerinin belirtilmesi istenmiştir. Anket yapılan kullanıcıların %4'ü Beşiktaş'taki meydanların varlığına rağmen merkez olarak gördüğü tanımlı bir mekân olmadığını belirtmiştir. Burada dikkat çekici olan %62'lik kesimin Kartal Heykeli ve etrafındaki meydanı merkez olarak tanımlamış olmasıdır. Bu cevaba ek olarak %10 oranında Köyiçi bölgesi ve buradaki belirli mekânlar tanımlanmış olması da Kartal Heykeli ve etrafındaki bölgenin Beşiktaş'ın merkezi olarak algılandığını göstermektedir. Bu veriler kullanım biçimiyle ilişkilendirildiğinde Beşiktaş'taki ticaret dinamikleriyle şekillenen aktivitelerin daha çok belirtilen bölgede gerçekleştirildiği fikrini destekler niteliktedir (Şekil 4.24).

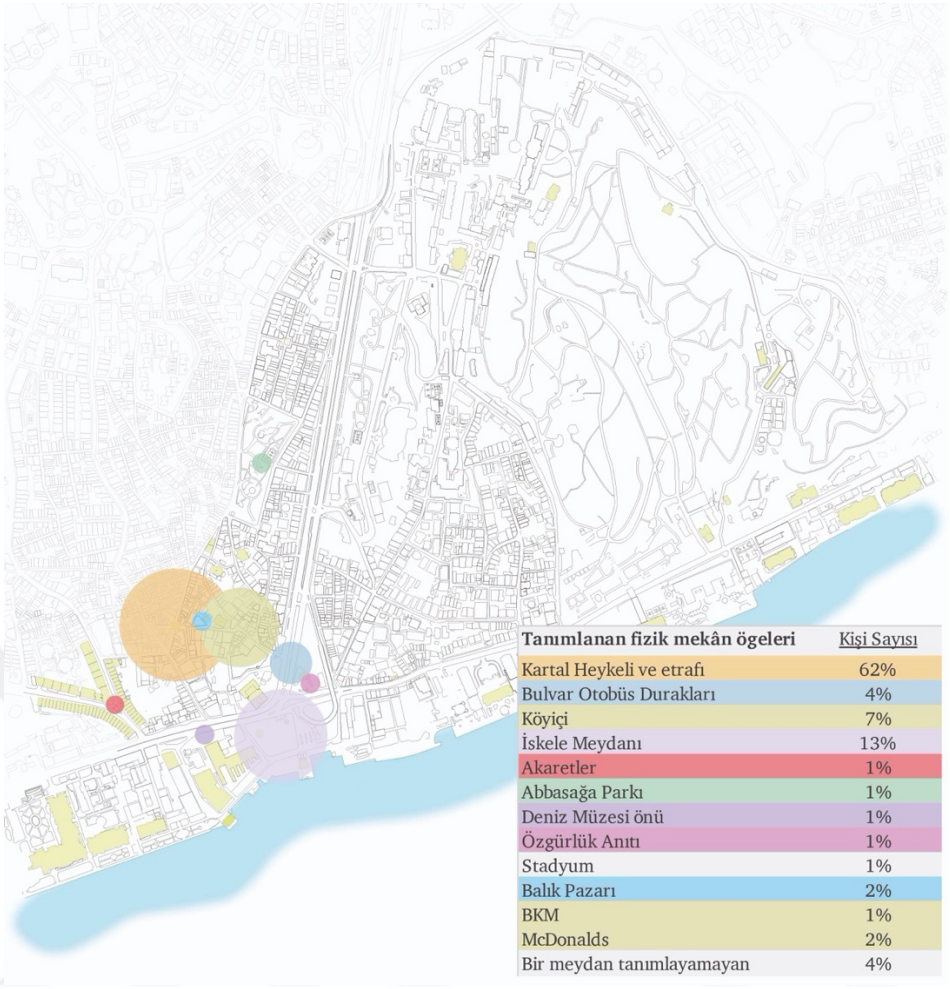

Şekil 4.24 Beşiktaş'ın merkezi olarak tanımlanan yerler

Kullanıcıların mekân deneyimi sırasında çevrelerini nasıl hatırladıkları ve anlamlandırdıklarını sorgulamak için Beşiktaş'ta akla gelen ilk yer ve aktivite sorulmuştur. Burada verilen cevaplar Beşiktaş'ın özgün veya işlevsel niteliklerinden hangileriyle tanımlandığına göre analiz edilmiştir. Anket yapılan kullanıcıların %55'i Beşiktaş'ı belirli landmarklarla veya landmark içeren mekânlarla hatırladığını belirtmiştir. Belirtilen yerler arasında Kartal Heykeli ve Köyiçi ifadelerinin yine çoğunlukta olması belirli kültürel miras ögelerine karşı bir farkındalık olsa da genel olarak bu algının olmadığını, günlük hayat akışı içinde bunların yer almadığını gösterir niteliktedir (Tablo 4.2).

Tablo 4. 2 Beşiktaş'ta akla gelen ilk yer

	Beşiktaş'ta Akla Gelen İlk Yer	Kişi Sayısı
İŞLEVSEL %41	Ev	1%
	Çalıştığı yer	3%
	İşlevsel bir cadde/sokak	4%
	Yeme-içme mekânları	27%
	Otel	1%
	Dükkanlar	5%
ÖZGÜNLÜK %55	Köyiçi	16%
	İskele-Deniz	11%
	Kartal Heykeli	11%
	Akaretler	7%
	Stadyum	4%
	Yahya Efendi Tekkesi	1%
	Çırağan Sarayı	1%
	Dolmabahçe Sarayı	1%
	Ihlamur Kasrı	1%
	Abbasağa Parkı	2%
	Boş	4%

İşlevsel nitelikler üzerinden hatırlayan kullanıcıların %66'sı (anket yapılan kullanıcıların tamamının %27'si) belirli bir kahveci, dönerci, hamburgerci, pizzacı veya barı belirtmiştir. Bu ifade tüm cevaplar arasında da en yüksek orana sahip olmasıyla önemlidir. Bu veriler kullanım biçimi ile mekânın nasıl hatırlandığı arasında bir ilişki olduğunu, dolayısıyla da kullanımların tüketim aktiviteleriyle şekillendiği Beşiktaş'ta belleğin de tüketim ilişkilerinin aktarıcısı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Beşiktaş'ta herhangi bir mekânın aklına gelmediğini belirten %4'lük kesimin verileri kullanım sıklıklarıyla ilişkilendirildiğinde bu kullanıcıların %2'sinin ayda birkaç kez diğer %2'sinin ise yılda birkaç kez Beşiktaş'ı kullandığına ulaşılmıştır. Bu kullanıcıların tamamının çalıştıkları iş veya üniversite eğitimi nedeniyle İstanbul'da ikamet etmeye başladığını belirtmiş ve gerçekleştirdikleri aktiviteleri ise yeme-içme aktiviteleri ve aktarma alanı olarak tanımlamışlardır. Dolayısıyla bu veriler doğrultusunda mekânla ilişkinin işlevsel nedenler üzerinden kurulduğu durumlarda mekâna yönelik algının daha zayıf olduğu çıkarımını yapabiliriz.

Beşiktaş kullanıcılarının aklına gelen ilk aktiviteleri sorgulanırken elde edilen veriler akla gelen ilk yer cevaplarıyla ilişkilendirilmiştir. Akla gelen ilk yeri

günübirlik kullanımlarla anlatan kullanıcıların %90'ı akla gelen ilk aktiviteleri de işlevsel nitelikler üzerinden tanımlamıştır. Bir önceki soruda Beşiktaş'taki meydanlar, parklar, tarihi mekânlar gibi kimlik mekânları üzerinden bir tanımlama yapanların ise %29'u aktivitelerini yine Beşiktaş'ın kimliğine referans veren ögelerle etkileşim içinde tanımladıklarına ulaşılmıştır. Bir önceki soruya boş cevap veren 4 kişiden 3'ü ise yine yeme-içme aktivitelerini belirtirken, toplam 5 kişi herhangi bir aktivitenin aklında canlanmadığını belirtmiştir. Kullanıcıların büyük çoğunluğu (%75) ise yine ticaret dinamikleri üzerinden bir tanımlama yapmıştır. Burada dikkat çekici olan arkadaş gruplarıyla bir araya gelme, sosyalleşme üzerine belirtilen aktivitelerin de "arkadaşlarla kafelerde/barlarda bir araya gelmek" olarak belirtilmiş olmasıdır. Dolayısıyla toplumun diğer üyeleriyle bir araya geliş Beşiktaş'a özgü bir kimlik mekânıyla değil, sıradan tüketim mekânlarıyla ilişkilendirilmektedir (Tablo 4.3).

Tablo 4. 3 Bellek ve kullanım biçimi ilişkisi

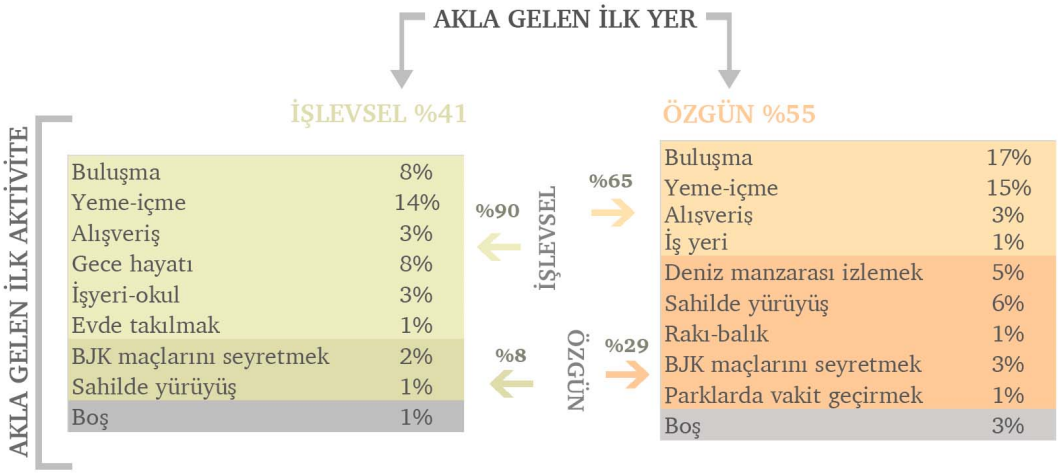

Anket kapsamında kullanıcıların Beşiktaş'a yönelik duyguları *rahat ve mutlu*, *güvensiz ve mutsuz* ile *görsel olarak beğenilen* yerler olmak üzere üç farklı his üzerinden incelenmiştir. Anket yapılan kullanıcıların %48'i mutlu hissettiği yerleri Beşiktaş'taki kimlik mekânları üzerinden tanımlamıştır. Bunlar arasında sahil kesimi ve iskele gibi denizle ilişki kurulan yerler ile Akaretler çoğunluk tarafından mutlu hissedilen yerler olarak belirtilmiştir. Beşiktaş'a yönelik hisler, düşüncelerle

ilişkilendirildiğinde; mutlu ve rahat hissedilen yerlerin landmarklarla ilişkilendirilme oranının özgün niteliklerle tanımlayanlarda %60 işlevsel niteliklerle tanımlayanlarda ise %37 oranındadır. Dolayısıyla bu veriler kolektif belleğin mekânsal algı üzerindeki etkisinin anlaşılması için önemlidir (Şekil 4.25).

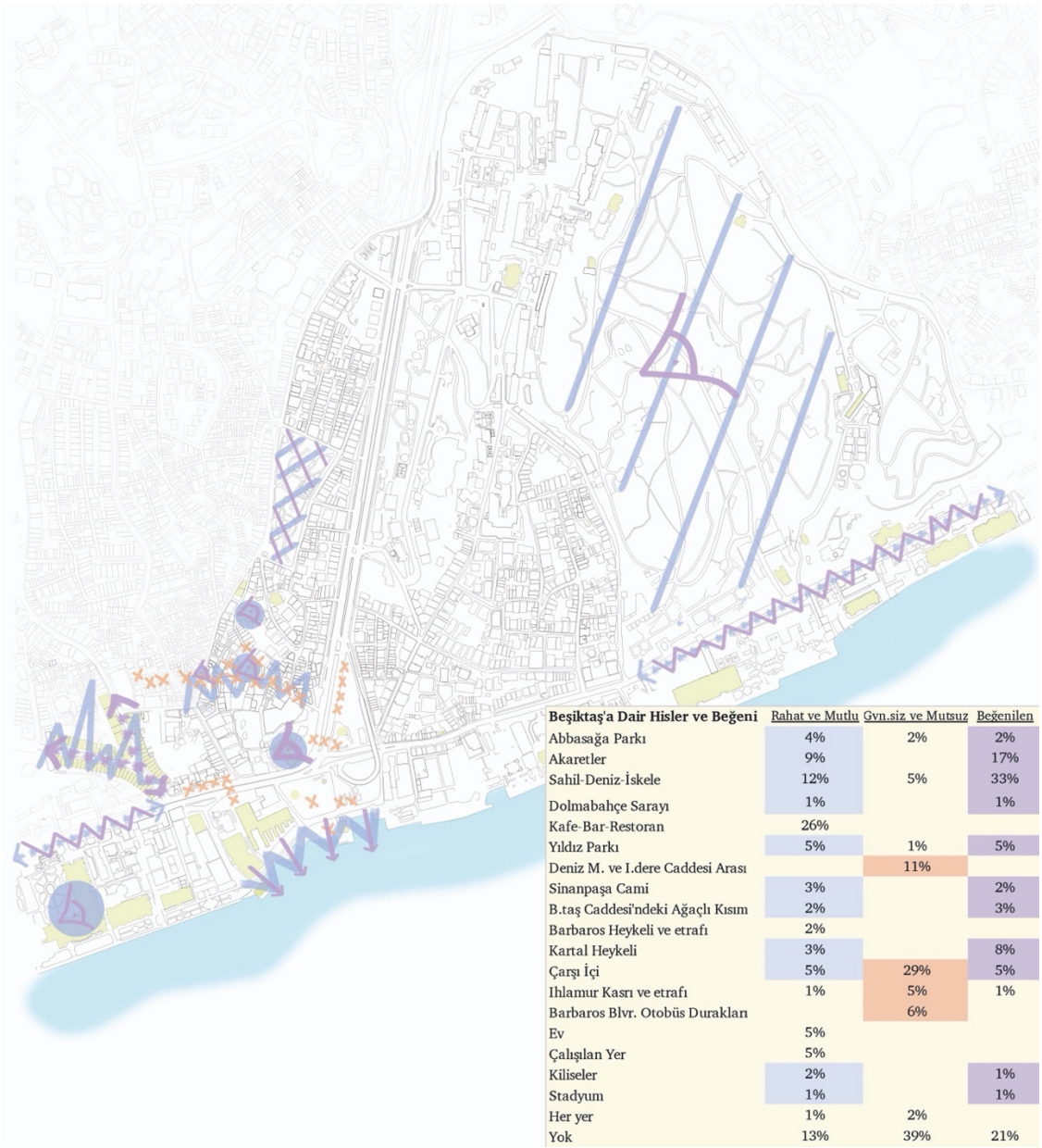

Beşiktaş'a Dair Hisler ve Beğeni	Rahat ve Mutlu	Gvn.siz ve Mutsuz	Beğenilen
Abbasağa Parkı	4%	2%	2%
Akaretler	9%		17%
Sahil-Deniz-İskele	12%	5%	33%
Dolmabahçe Sarayı	1%		1%
Kafe-Bar-Restoran	26%		
Yıldız Parkı	5%	1%	5%
Deniz M. ve I.dere Caddesi Arası		11%	
Sinanpaşa Cami	3%		2%
B.taş Caddesi'ndeki Ağaçlı Kısım	2%		3%
Barbaros Heykeli ve etrafı	2%		
Kartal Heykeli	3%		8%
Çarşı İçi	5%	29%	5%
Ihlamur Kasrı ve etrafı	1%	5%	1%
Barbaros Blvr. Otobüs Durakları		6%	
Ev	5%		
Çalışılan Yer	5%		
Kiliseler	2%		1%
Stadyum	1%		1%
Her yer	1%	2%	
Yok	13%	39%	21%

Şekil 4.25 Beşiktaş'a yönelik duygular

Görsel olarak beğenilen mekânlarla mutlu ve rahat hissedilen mekânların örtüştüğü Şekil 4.25'de görülmektedir. Belirtilen iki ölçek yalnızca, rahat ve mutlu

hissedilen yerler arasında arkadaşlarla buluşulan yeme-içme mekânları tanımlanırken görsel olarak beğenme ölçeğinde hiç tanımlanmamasıyla farklılaşmaktadır. Güvensiz ve mutsuz hissedilen yerler tanımlanırken ise kullanıcıların %39'u Beşiktaş'ta böyle bir duygu deneyimlemediklerini belirtmişlerdir. Olumsuz duygular deneyimleyen kullanıcıların ise %48'i Çarşı içinin özellikle maç günlerinin kalabalığından ve hava kararınca ara sokakların hissettirdiği güvensizlikten rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. %13'lük kesim kamusal alanlarda özellikle akşam saatlerinde alkollü içki kullananların; %28'i ise Barbaros Bulvarı ile Beşiktaş Caddesi üzerindeki toplu taşıma durakları, yaya geçitleri ve yoğun trafiğin sebep olduğu güvensizlik hissini belirtmişlerdir.

Belirtilen veriler Beşiktaş'a yönelik düşüncelerle ilişkilendirildiğinde özgün veya işlevsel niteliklerle tanımlayan iki grubun da eşit oranda (%40) Beşiktaş'ta olumsuz bir duygu deneyimlemediği görülmüştür. Ancak elde edilen veriler kullanım biçimiyle ilişkilendirildiğinde mekânda deneyimlenen duyguların dolaylı olarak mekâna yüklenen sembolik anlamı etkilediğini söyleyebiliriz. Çarşı içi bölgesinde hem kullanım biçiminin günübirlik ihtiyaçlarla sınırlı olması hem de olumsuz duyguları çağrıştırıyor oluşu buradaki kültürel miras ögeleriyle bir ilişki kurulmasını engellemiş olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla elde edilen veriler mekân deneyimi sırasında edinilen duygu ve düşüncelerin kolektif bellekle aktarılması sonucu mekânsal algının şekillendiğini kanıtlar niteliktedir.

Kullanıcılara Beşiktaş'ın duygu ve düşüncelerinde ne ifade ettiği sorularak kendi ifadeleriyle Beşiktaş'a yönelik bir tanım yapmaları istenmiştir. Ankete katılan kullanıcıların %24'ü herhangi bir tanımda bulunmamıştır. Kullanıcıların %28'i ise Beşiktaş'ta gençlerin çoğunlukta olmasından kaynaklanan canlılık, sürekli sirkülasyon halini ve özgürlük ruhundan doğan sembolik anlamı ifade etmiştir. Yapılan tanımlar arasında Beşiktaş'ın kültürel miras ögelerine yönelik olanlar yalnızca %5 oranındadır. Ancak burada da "tarihi çevre" ve "deniz manzarası" gibi ifadeler ile herhangi bir kültürel miras ögesine net olarak referans vermeyen tanımlamalar yapılmıştır. Yalnızca %17'lik kesim ise Beşiktaş'ta biriktirdiği anıların temsili üzerinden tanımlama yapsa da bunu belirli bir mekânla veya fizik mekân ögesiyle ilişkilendirmemiştir (Tablo 4.4).

Tablo 4. 4 Beşiktaş'a yönelik duygu ve düşünceler

Duygusal ve Düşünsel	Kişi sayısı
Kişisel geçmiş	17%
Canlılık, özgürlük	28%
Mahalle sıcaklığı	6%
Kozmopolit yapı	2%
Tarihi çevre	3%
Manzara	2%
Sosyal çevre ile buluşma	13%
Boğucu ortam	1%
Kolay ulaşım	2%
İş yeri	2%
Tanımda bulunmayan	24%

Sonuç olarak kullanıcıların büyük çoğunluğunun Beşiktaş'a yönelik bellekleri, dolayısıyla da tanımları herhangi bir kültürel miras ögesiyle ilişkili değildir. Bu durumun kullanım biçimi ve bunlardan doğan algının genel olarak tüketim aktiviteleri ve işlevsel nitelikler üzerinden şekillenmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

4.3.4 Yere Bağlılık Durumu

Anket kapsamında kullanıcıların yere bağlılık durumlarının incelendiği 5 soru sorulmuştur. Beşiktaş'a duyulan özlem açık uçlu, geriye kalan 4 soru ise beşli likert ölçeğinde sorulmuş ve birbirleriyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Anket yapılan kullanıcılara öncelikle kendilerini Beşiktaş'a ait hissetme dereceleri sorulmuştur. Bu sorunun beşli likert ölçeğinde cevaplanması istenmiştir. 1 ve 2 değerlerini işaretleyenler ait hissetmeyen, 3 değerini işaretleyenler kararsız, 4 ve 5 değerlerini işaretleyenler ise ait hisseden olarak değerlendirilmiştir. Burada kullanıcıların kendilerini %29 oranında ait hissetmeyen, %19 oranında kararsız ve %52 oranında ait hissediyor olarak tanımladığına ulaşılmıştır. Kullanıcıların verdiği cevapların ortalama değeri ise 3,3'tür. Dolayısıyla Beşiktaş kullanıcılarının genelinde yere bağlılık durumuna yönelik kararsızlık olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4. 5 Aidiyet dereceleri

Yere Bağlılık Durumu	Ait hissetmeyen	Kararsız	Ait hisseden	Genel
Kendini Beşiktaş'a ait hissedenler	29	19	52	3,3
	48			
Başka yer tercih etme sıklığı	3,60	3,00	2,51	2,92
	3,35			

Yere bağlılık durumlarının anlaşılması için sorulan ikinci ifade Beşiktaş'ta gerçekleştirdikleri aktiviteleri başka bir yerde yapma sıklıkları üzerine olmuştur. Verilen cevapların ortalama değerinin 2,92 olması başka bir yer tercih etme sıklığı konusunda büyük bir isteğin olmadığını göstermektedir. Ancak aidiyet derecesi arttıkça başka bir yer tercih etme sıklığının, başka bir deyişle Beşiktaş'ı terk etme ihtimalinin azaldığı görülmektedir (Tablo 4.5).

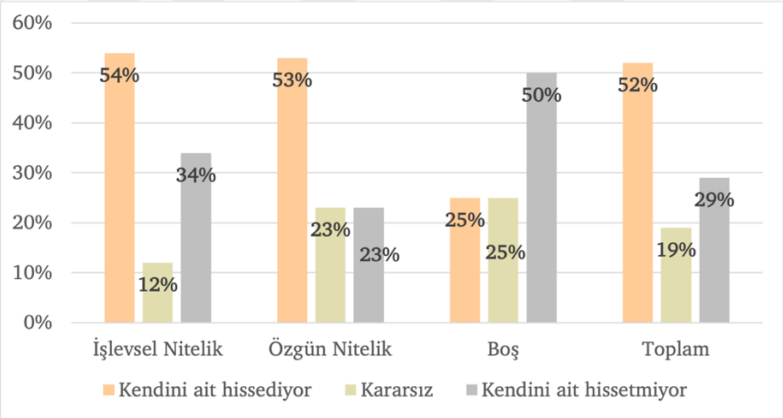

Şekil 4.26 Aidiyet ve mekânsal algı ilişkisi

Kullanıcıların kendilerini ait hissetme dereceleri mekânsal algı ve yere bağlılık durumu arasındaki ilişkiyi yorumlamak için yeterli değildir. Bu nedenle veriler mekân deneyimini tanımlama biçimleriyle ilişkilendirilmiştir. Beşiktaş'a yönelik tanımlarını işlevsel nitelikler üzerinden yapanların %54'ünün, özgün nitelikler üzerinden yapanların ise %53'ünün, herhangi bir tanımda bulunmayanların %25'inin kendilerini Beşiktaş'a ait hissettiği görülmektedir. Bu bağlamda fiziksel çevreye yönelik herhangi bir tanımın net olarak yapılıyor olmasının yere bağlılık durumunun oluşması için önemli olduğu çıkarımını yapabiliriz (Şekil 4.26).

Anket yapılan kullanıcıların yere bağlılık durumlarını sorgulamak için sorulan üçüncü ifade uzun süre Beşiktaş'a gelmediklerinde buraya duydukları özlem üzerine oluşmuştur. Kullanıcıların %42'si Beşiktaş'tan uzak kaldıklarında özlemediklerini belirtmişlerdir. Özlemeyenlerin %57'sinin aidiyet hissetmeyenlerden, %22'sinin de kararsız olanlardan oluşuyor olması; aidiyet duygusunun mekâna geri dönmek veya yitirildiğinde yeniden inşa etmek için gereken isteğin oluşmasında etkili olduğunu kanıtlar niteliktedir (Tablo 4.6).

Tablo 4. 6 Özlem ve yere bağlılık arasındaki ilişki

Özlem - Yere Bağlılık İlişkisi	Ait hissetmeyen	Kararsız	Ait hisseden	Genel
Sosyal çevre ile buluşma	3%	1%	9%	13%
Alışkanlık	0	2%	10%	12%
Canlı hayat, rahatlık, özgürlük	1%	2%	14%	17%
Kozmopolit yapı	0	0	1%	1%
Manzara (Akaretler ve deniz)	0	0	2%	2%
Çocukluk, gençlik	1%	1%	6%	8%
Günübirlik ihtiyaçlar	0	4%	2%	6%
Toplam	**5%**	**10%**	**43%**	**58%**
Özlemeyen	**24%**	**9%**	**9%**	**42%**

Özlem duyma nedenleri incelendiğinde, anket yapılan kullanıcıların %52'si literatürde yere bağlılık kurulumunda etkili olduğu belirtilen nedenleri belirtmiştir. Bunlar yakın çevresiyle burada bir araya gelmekten, burada belirli ritüellere sahip olmaktan, mekânın yansıttığı gençlik ve özgürlük ruhuyla özdeşleşmekten veya gençlik-çocukluk dönemlerini Beşiktaş'ta geçirmekten gelen evde olma hissi üzerinden tanımlamışlardır. Burada dikkat çekici olan özlem nedenini arkadaş çevresiyle bir araya gelmek olarak belirtenlerin (13 kişi) %85'i (11 kişi) bunu "yeme-içme mekânları" aracılığıyla tanımlamıştır. Bir araya gelişi kimlik mekânları üzerinden tanımlayan %15'lik kesim (2 kişi) ise Sinanpaşa Cami ve Yıldız Parkı cevaplarını vermiştir. Bu veriler kullanıcı profiliyle ilişkilendirildiğinde buluşmaları landmarklar üzerinden tanımlayanların 20 yıldan fazladır Beşiktaş'ın kullanıcısı olduğuna ve 40 yaşın üzerinde olduklarına ulaşılmıştır. Bu sebeple özleme dair verileri daha doğru yorumlayabilmek için mekânsal algıya yönelik verilerle ilişkilendirilmiştir.

Mekân deneyimine yönelik net bir tanımda bulunmayan %4'lük kesimin tamamı uzak kaldığında Beşiktaş'a özlem duymadığını ifade etmiştir. Mekânsal algısı işlevsel nitelikler üzerinden gelişen kesimin %49'u (20 kişi) özlemediğini belirtirken %29'u (12 kişi) yere bağlılığı sağlayan koşullar üzerinden bir tanım yapmıştır. Mekânsal algısı özgün nitelikler üzerinden gelişen %55'lik kesimin ise %42'si (23 kişi) yere bağlılığı durumunu sağladığı belirtilen nedenler üzerinden bir tanım ifade etmiştir. Bu verilerden hareketle mekânsal algının özgün nitelikler üzerinden sağlandığı durumlarda mekân ve birey arasında bir bağ oluşma ihtimalinin arttığını söyleyebiliriz (Şekil 4.27).

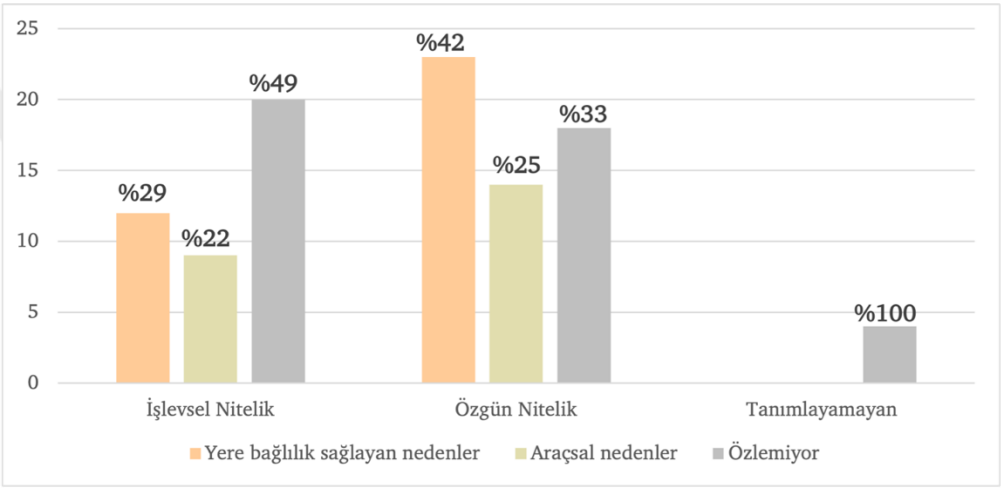

Şekil 4.27 Özlem mekânsal algı ilişkisi

Anket yapılan kullanıcıların yere bağlılık durumlarının sorgulandığı son iki ifade ise Beşiktaş'ın kimliğinde etkili olan belirli fizik mekân ögelerine yönelik kullanım sıklıkları ve bunları Beşiktaş'la özdeşleştirme dereceleri üzerine olmuştur. Belirtilen mekânlar arasında en yüksek değeri Beşiktaş İskelesi almıştır. Burada 4 ve üzerinde derecede Beşiktaş'la özdeşleştirilen mekânlardan yalnızca 3'ünün kullanım sıklığının da yüksek olduğu görülmektedir. Özdeşleştirilme derecesi yüksek olan Dolmabahçe Sarayı'nın kullanım sıklığının düşük olması müze oluşu ve kamusal kullanımlara kapalı olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Akaretler ile Kartal Heykeli ve etrafındaki meydana yönelik hem özdeşleştirmenin hem de kullanım sıklığının yüksek olması mekânsal algıya yönelik elde edilen bilgileri doğrular niteliktedir. Kartal Heykeli ve etrafının akla gelen ilk yer arasına belirtilmesi ve

yeme-içme, buluşma gibi Beşiktaş'la eşleştirilen aktivitelere olanak vermesiyle yüksek puan aldığını söyleyebiliriz. Akaretler'e yönelik derecelendirmenin yüksek oluşunu ise hem görsel olarak beğenilen ve mutlu hissedilen yerler arasında ifade edilmesiyle hem de günübirlik ihtiyaçlara yönelik kullanımlar içermesiyle ilişkilendirebiliriz (Tablo 4.7).

Tablo 4. 7 Fizik mekân ögelerinin Beşiktaş'la özdeşleştirilmesi

Fizik Mekân Ögeleri	Kullanım	Özdeşleştirme
Beşiktaş	2,92	3,37
Balık Pazarı	1,69	3,41
Meyhaneler	2,42	3,57
Çay Ocakları	1,82	2,04
Deniz Müzesi	1,31	3,27
İskele	3,66	4,29
Barbaros Hayrettin Paşa Heykeli ve meydanı	2,51	3,26
Kartal Heykeli ve etrafındaki meydan	3,88	4,27
Özgürlük Anıtı ve etrafındaki meydan	2,12	2,62
Sinanpaşa Cami	1,29	2,43
Akaretler	3,45	4,19
Yıldız Parkı	2,37	3,45
Rum Okulu	0,55	1,39
Meryem Ana Rum Ortodoks (Panayia) Kilisesi	0,62	1,41
Surp Asdvadzadzin Kilisesi	0,41	1,21
Ihlamur Kasrı	1,71	2,73
Abbasağa Parkı	2,19	3,08
Dolmabahçe Sarayı	2,07	4,08
Çırağan Sarayı	1,47	3,91
Yıldız Sarayı	1,45	3,37
Hamidiye Camii	0,74	1,56
Kaptan İbrahim Ağa Camii	0,59	1,11
Oteller	0,92	2,07
İş Hanları	1,82	2,37

Belirtilen mekânlar arasında dini yapıların hem kullanım sıklığının hem de özdeşleştirme derecelerinin düşük olduğu görülmüştür. Dini yapılar arasında Sinanpaşa Cami'nin din görevlisi ile yapılan görüşmede sadece mahallenin

yaşlıları ve üniversitelerde okuyan yabancı uyruklu öğrenciler tarafından kullanıldığı belirtilmiştir. Bunların sayısının günde 100'ü geçmediği ifade edilmiştir. Hamidiye Cami ve Kaptan İbrahim Ağa Cami'nin ise pek tercih edilmediğini belirtilmiştir. Beşiktaş'taki kiliselerde çalışanlar Asdvadzadzin Kilisesi'nin sadece Ermeni cemaati ve Panayia Kilisesi'nin ise sadece Rum cemaati tarafından kullanıldığını belirtmişlerdir. Ancak günlük ortalama kullanıcı sayılarına dair bir bilgi verilmemiştir. Kilise ve camilere yönelik veriler kullanıcı profiliyle ilişkilendirildiğinde özdeşleştirenlerin yalnızca Beşiktaş'ta oturan ve dini yapıyı ibadet için kullanan cemaatin üyelerinden oluştuğu görülmüştür. Kullanıcıların büyük bir çoğunluğu ise bu yapıları, özellikle kiliseleri bilmediklerini belirtmişlerdir. Bu verilerden yola çıkarak geçmişte Beşiktaş'ın kimliğinde önemli bir yer tutan dini yapılara yönelik algının ve bağlılık durumunun oldukça azalmış olduğu sonucuna varabiliriz.

Ihlamur Kasrı, Yıldız Parkı ve Abbasağa Parkı gibi her biri farklı bir dönemin yaşam tarzının önemli bir temsili olan kamusal alanlara yönelik kullanım da oldukça düşüktür. Ancak bu veriler kullanıcı profiliyle ilişkilendirilince Yıldız Parkı ve Abbasağa Parkı'nın ise daha çok Beşiktaş'ta ikamet edenler ve burada öğrenci olanlar tarafından kullanıldığına ulaşılmıştır. Yıldız Sarayı ve Çırağan Sarayı'nın özdeşleştirmede yüksek puan alması ama kullanımda düşük puan almasını da yine Dolmabahçe Sarayı'ndaki gibi kamusal kullanıma kapalı olmalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Bu bağlamda Beşiktaş kullanıcılarının mekânsal algılarının tüketim aktiviteleri üzerinden gelişmesinin yere bağlılık durumlarını da etkilediğini söyleyebiliriz. Beşiktaş'a yönelik aidiyet hissi tüketim kullanımlarına, ticaret dinamiklerine göre geliştiği içi yere bağlılık durumunun oluşumunda Beşiktaş'ın kimliğini tanımlayan kültürel miras ögelerinin varlığının bir etkisi olmamıştır.

4.3.5 Beşiktaş'ta Yere Bağlılık ve Koruma İlişkisi

Anket kapsamında kentsel korumanın sorgulandığı 5 ifade sorulmuştur. Bunlardan ilkinde kullanıcıların eskiden Beşiktaş'ta gerçekleştirdikleri ancak artık

yapmadıkları/yapamadıkları aktiviteleri belirtmeleri istenmiştir. Anket yapılan kullanıcıların %47'si Beşiktaş'ta mekân deneyiminde herhangi bir farklılaşma olmadığını belirtirken, %26'sı meydana gelen değişikliği Covid-19 pandemisi nedeniyle kafe, bar restoran gibi yeme-içme mekânlarında buluşmalarını gerçekleştiremediklerini ifade etmişlerdir. Kullanıcıların %17'si gerçekleştirilebilecek aktivitelerin artık sadece yeme-içme mekânlarıyla sınırlı olmasından bahsetmiştir. Bunu %2'lik kesim sadece tüketim mekânları bağlamında belirtirken, %15'lik kesim özellikle iskele ve etrafındaki meydana yapılan son müdahaleler sonrasında açık kamusal alan kullanımının artık mümkün olmadığını vurgulamıştır. %5'lik iki kesimden birincisi öğrencilerin artışına bağlı olarak Beşiktaş'ta ailelere hitap eden mahalle dokusunun bozulmasından bahsetmişlerdir. Diğer %5'lik kesim ise sahil kesiminde artan yapılaşma/betonlaşma sebebiyle denizle ilişkilerinin kesildiğinden ve artık iskele etrafının kamusal alan olarak kullanamadıklarını söylemişlerdir. Bu veriler tek başlarına kentsel korumaya yönelik sorgunun yapılmasında yeterli olmadığı için her cevap yere bağlılık durumları ile ilişkilendirilmiştir (Şekil 4.28).

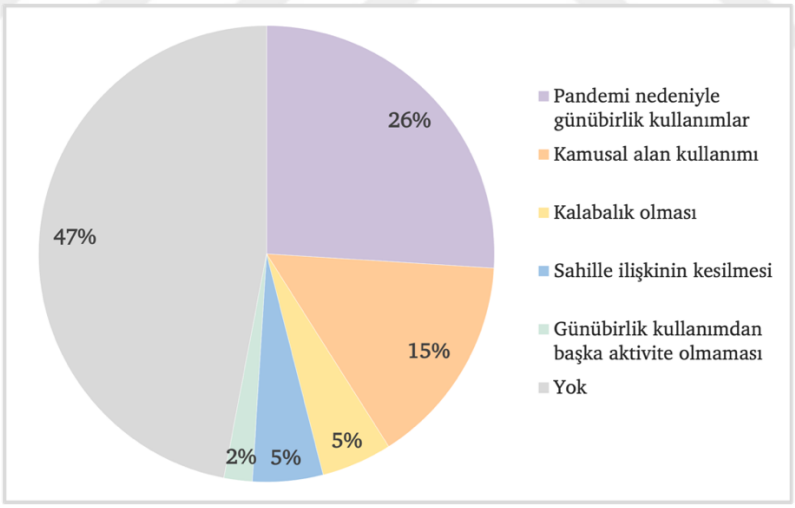

Şekil 4.28 Beşiktaş'ta artık gerçekleştirilemeyen aktiviteler

Elde edilen veriler koruma ile yere bağlılık durumu arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için Beşiktaş'a yönelik aidiyet hissiyle ilişkilendirilmiştir. Günübirlik kullanıma ve kamusal alana yönelik verilen cevapların iki grup için de

birbirlerine yakın veya aynı orandadır. Ancak Beşiktaş'ın kimliğine referans veren denizle ilişkinin kesilmesi ve mahalle içindeki yaşam tarzında belirleyici olan kullanıcı profilinin değişmesine yönelik cevaplarda oranların farklılaşması dikkat çekicidir. Aidiyet hissinin Beşiktaş'ta kimliğe referans veren durumlara karşı daha duyarlı olunmasına yönelik olumlu katkıda bulunduğu çıkarımını yapabiliriz (Şekil 4.29).

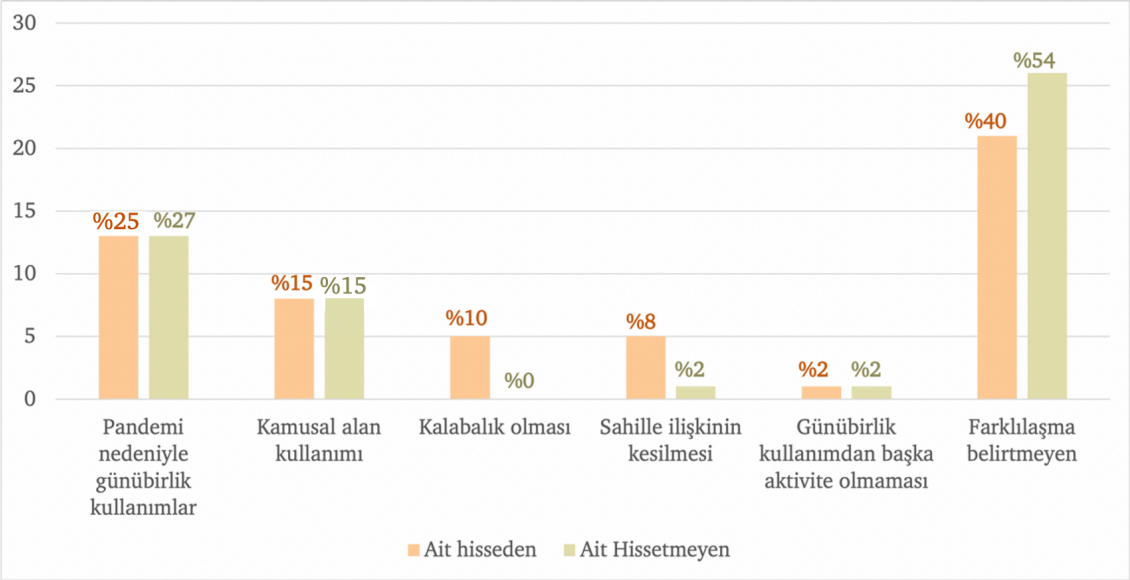

Şekil 4.29 Kullanım değişiminin aidiyetle ilişkisi

Kullanıcıların koruma yaklaşımlarının sorgulanması için sorulan ikinci ifade Beşiktaş'ın dokusunu bozduğunu, ruhuna uymadığını düşündükleri yer(ler) üzerine oluşmuştur. Kullanıcıların %54'ü tahrip altında olan kültürel miras değerlerine rağmen Beşiktaş'ın ruhuna uymadığını düşündükleri bir durum olmadığını belirtmişlerdir. Beşiktaş'ın ruhuna uymadığı belirtilen ifadeler arasında en az (%1) belirtilen ise Stadyum'un yıkılıp yeniden inşa edilen hali (Vodafone Arena) üzere olmuştur. Anket yapılan kullanıcılar arasında en çok (%14) belirtilen ifade ise kentsel dönüşüm uygulamaları olmuştur. Kullanıcılar bu durumu dönüşüm sonrasında Beşiktaş'ın az katlı binalardan oluşan eski dokusunun bozulduğunu, yapı yüksekliklerinin ve aralarındaki uyumsuzluğun artmaya başlamasıyla ifade etmişlerdir. Kullanıcıların %12'si ise yeme-içme mekânlarının ve iş hanlarının artışının dokuya zarar verdiğinden bahsetmiştir. Özellikle Çarşı

içinde ve Akaretler'de artan kahvecilerin ve dönercilerin Beşiktaş'ın canlılığının asıl kaynağı olan mahalle ruhunu ve esnaf kültürünü yok ettiğini belirtmişlerdir. %6'lık kesim ise sahilde yapılan düzenlemeler sonrasında büfelerin ve Shangri La Otel'in geçişleri ve meydanı işgal etmesini vurgulamışlardır. %7'lik kesim kalabalığın ve trafiğin dokunun bozulmasında etkili olduğunu belirtirken, %4'lük kesim ise Balık Pazarı'nın ve arkasındaki meyhanelerin Beşiktaş'ın geleneksel yaşam biçimine uymadığını vurgulamıştır. (Şekil 4.30).

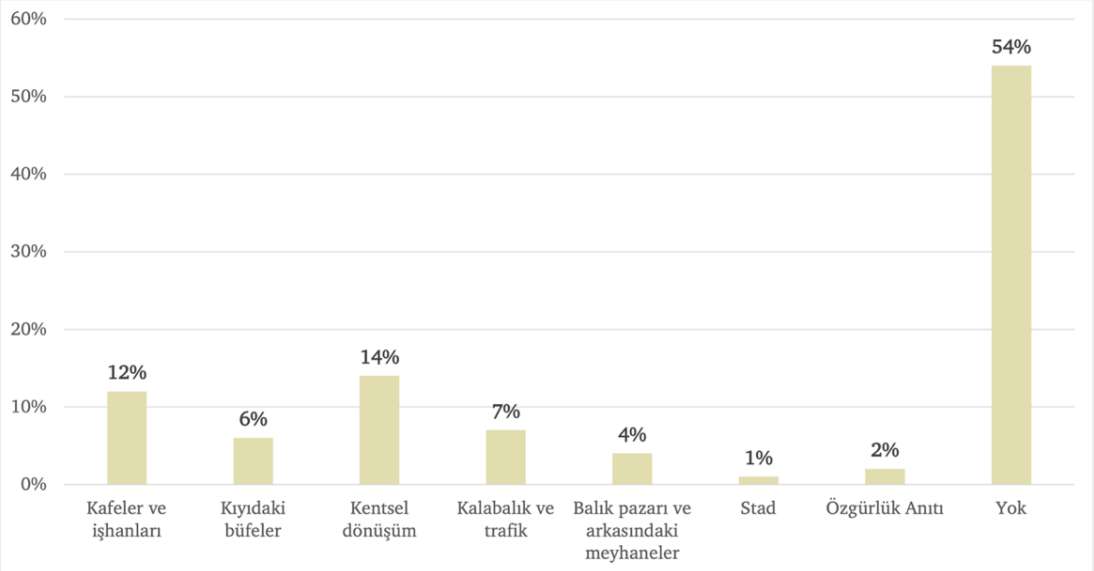

Şekil 4.30 Beşiktaş'ın ruhunu bozan yerler

Dolayısıyla Beşiktaş'ta genel olarak yüksek yoğunlukta yapılaşma ve ticaret dinamikleri doğrultusunda gerçekleşen dönüşümün hoş karşılanmadığını söyleyebiliriz. Bu sorulara verilen cevaplar kullanıcı profiliyle ilişkilendirildiğinde 15 yıldan fazladır Beşiktaş'ta yaşamakta olanların büyük çoğunluğunun öğrencilerin Beşiktaş'ta artmaya başlamasıyla yaşanan değişimden memnun olmadıkları görülmüştür. Mahallelerinin daha çok günübirlik ziyaretçiler tarafından kullanılıyor olması fiziki çevrenin ve mekân kullanım biçiminin de günübirlik kullanımlar üzerinden şekillenmesinin Beşiktaş'a zarar verdiğini belirtmişlerdir. Beşiktaş'ın son 10 yıldır kullanıcısı olanların %57'sinin ise mevcut durumdan memnun olduğunu ifade etmesi; fiziksel ve sosyal ortamdaki değişimin

yarattığı kimlik kaybına yönelik algının oluşabilmesi için mekânla ilişkinin ne kadar uzun zamandır sürdüğünün önemini kanıtlar niteliktedir.

Kullanıcıların koruma yaklaşımlarının sorgulandığı üçüncü ifade Beşiktaş'ta korunması gerekli olarak görülen yer(ler) üzerine oluşmuştur. Anket yapılan kullanıcıların %22'si Beşiktaş'taki kültürel miras ögelerinin varlığına rağmen korunması gerekli olduğunu düşündükleri herhangi bir yer olmadığını belirtmişlerdir. Kullanıcıların %16'sı tüm tarihi doku, %8'i parklar ve %11'i heykeller, müzeler, camiler, kiliseler gibi genel cevaplar vermiştir. Dolayısıyla kullanıcıların %35'i korunması gerekli bulduklarını ifade etseler de net bir tanımda bulunmamışlardır. %12 oranında ise Çarşı içinin temsil ettiği yaşam biçimi yani somut olmayan kültürel mirası vurgulamıştır. %3'lük kesim ise belirli yeme içme mekânlarının kapanmaması gerektiğini belirterek kültürel miras ögelerine yönelik hiçbir tanımda bulunmamıştır. %28'lik kesim ise belirli kimlik mekânlarını tanımlamışlardır. Burada dikkat çekici olan net bir şekilde tanımlanan kimlik mekânları arasında İskele-deniz ilişkisi ile Akaretler'in çoğunluk tarafından belirtilmiş olmasıdır. Bu kültürel miras ögelerine yönelik algının yüksek oluşunun gündelik yaşam içinde sıklıkla kullanılıyor oluşlarından kaynaklandığını söyleyebiliriz (Şekil 4.31).

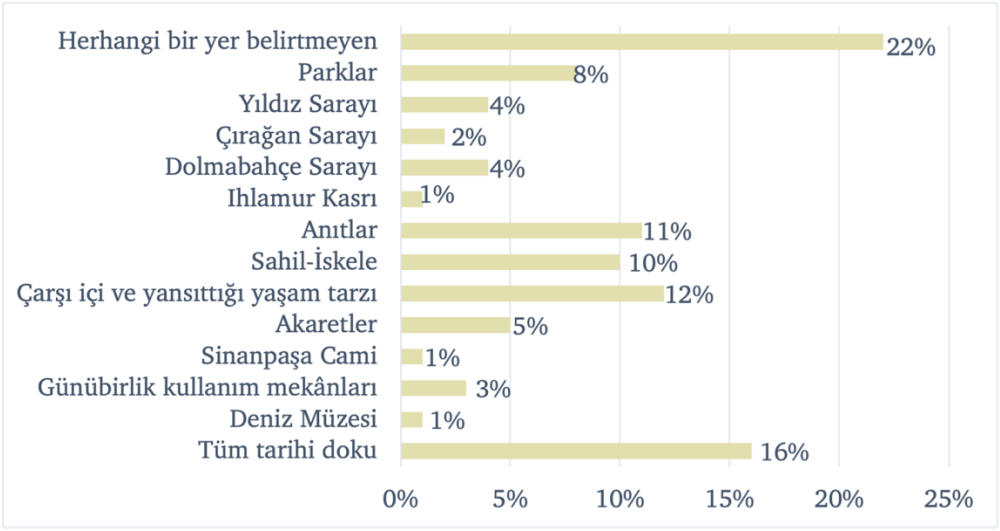

Şekil 4.31 Beşiktaş'ta korunması gereken yerler

Yere bağlılık ve koruma ilişkisinin sorgulandığı dördüncü ifade hayatlarının geri kalanında Beşiktaş'ta yaşamak isteyip istemedikleri üzerine olmuştur. Ankete katılan kullanıcıların %64'ü Beşiktaş'ta yaşamak istemediğini belirtmiştir. Bunların içinde tüm kullanıcıların %19'u kalabalığın ve sesin yaşamak için uygun olmadığını belirtmiştir. %7 oranında ise Beşiktaş'taki binaların eski ve depreme dayanıksız olması nedeniyle istenmediği belirtilmiştir. Bu cevaplar kullanıcı profiliyle ilişkilendirildiğinde hayır cevabını verenlerin %69'unu son 10 yıldır Beşiktaş'ı kullananların oluşturduğuna ulaşılmıştır. Beşiktaş'ta yaşamak istediğini belirtenler arasında en yüksek orana sahip %11'lik kesim; genç ve eğitim seviyesi yüksek kullanıcı profiline sahip olması nedeniyle yaşamak için uygun olduğunu belirtmiştir. Diğer %11'lik kesim ise sevdiği ve Dolayısıyla Beşiktaş'ta yaşamak istediğini belirtenlerin büyük çoğunluğu bu durumu olumlu duygular deneyimlemiş olmasından, özdeşleşmesinden; böylelikle evde hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Burada dikkat çekici olan evi Beşiktaş'ta olduğu için mecburen hayatının geri kalanını burada geçireceğini belirtenlerin tamamının 40 yaş üstünde olması ve 20 yıldan fazladır Beşiktaş'ta yaşamasıdır. (Şekil 4.32).

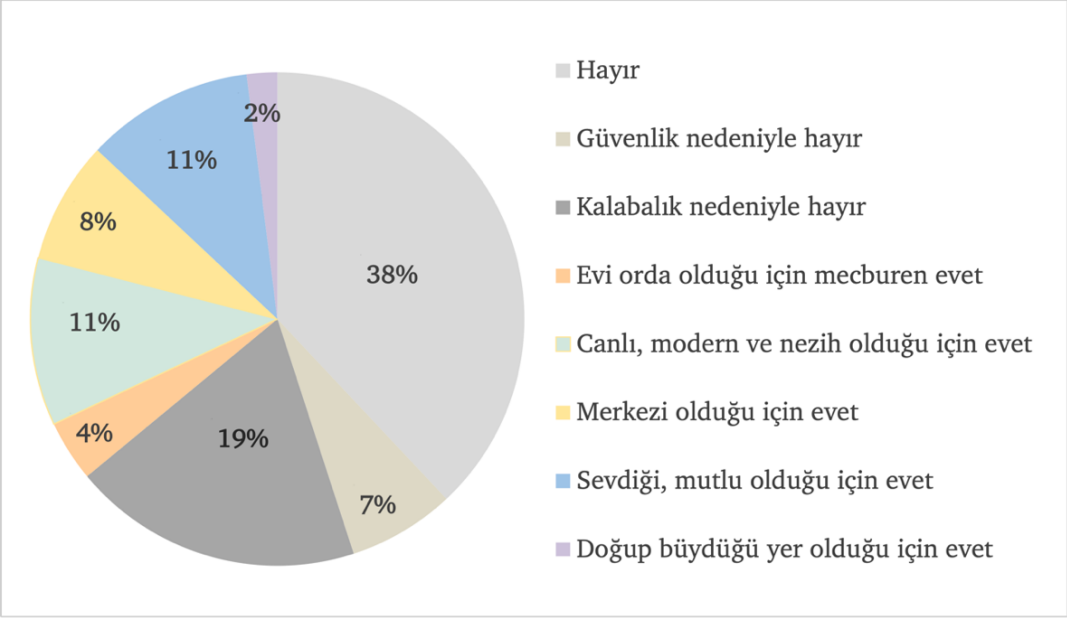

Şekil 4.32 Beşiktaş'ta yaşamayı isteme/istememe nedenleri

Kullanıcıların Beşiktaş'ta yaşama isteğine yönelik veriler yere bağlılık durumlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bunlar arasında kendini ait hissetmeyenlerin %88'inin Beşiktaş'ta yaşamak istemediğine, ait hissedenlerin ise %58'inin hayatının geri kalanını Beşiktaş'ta sürdürmek istediğine ulaşılmıştır. Beşiktaş'a kendini ait hissedip, burada yaşamak istediğini belirtenlerin %46'sı bunu literatürde yere bağlılık oluşumunda etkili olduğu belirtilen olumlu hisler, kişisel geçmiş ve özdeşleşme üzerinden tanımlamıştır. Beşiktaş'a ait hissetmeyen ama burada yaşamak isteyenlerin ise yalnızca %4'ü belirtilen nedenleri ifade etmiştir. Bu bağlamda elde edilen veriler yere bağlılık durumuyla mekânda yaşama isteğinin artması arasında olumlu bir ilişki olduğunu kanıtlar niteliktedir. Burada dikkat çekici olan belirtilen nedenler arasında yalnızca güvenlik problemi söz konusu olduğunda ait hissedenlerin Beşiktaş'ta yaşamak istemeyen çoğunlukta (%10) yer almasıdır. Dolayısıyla can güvenliğine yönelik bir tehdit oluşmadığı müddetçe aidiyet hissinin bireyin mekânla yakınlığını sürdürmesine olumlu katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Ancak kullanıcılar tarafından belirtilen nedenler arasında herhangi bir kültürel miras ögesine dair ifade yer almamaktadır. Dolayısıyla bu veriler Beşiktaş'taki anıt eserlerin veya kamusal alanların yere bağlılık durumunun gelişiminde etkili olmadığını çıkarımını desteklemektedir (Şekil 4.33).

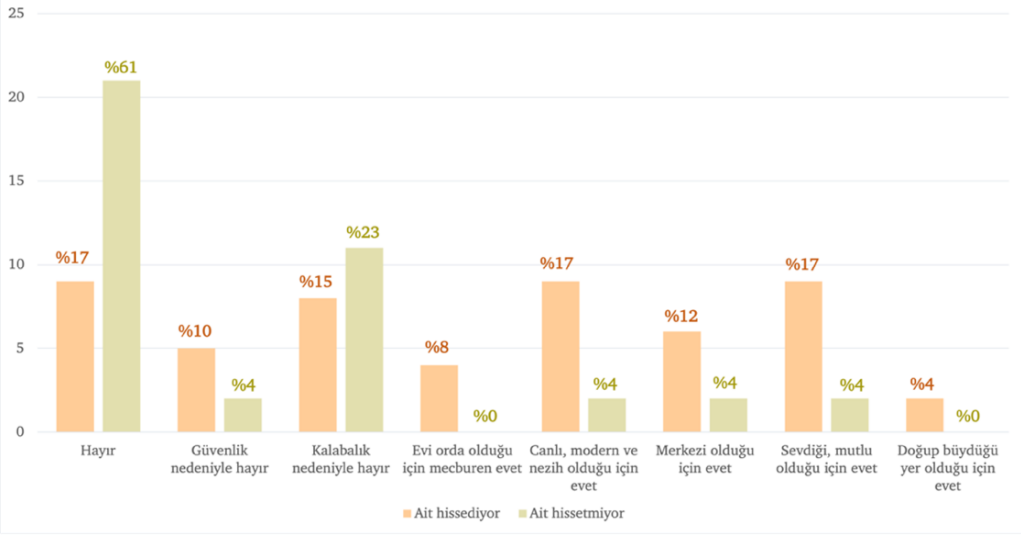

Şekil 4.33 Beşiktaş'ta yaşama isteği ile aidiyet ilişkisi

Son olarak kullanıcılara daha önce Beşiktaş'ta herhangi bir tarihi mekânı koruma etkinliğine katılıp katılmadığı sorulmuştur. Kullanıcıların yalnızca %12'si daha önce bir koruma etkinliğine katıldığını belirtmiştir. Kullanıcılar katıldıkları etkinlikleri kültürel miras atölyeleri, eylemler ve restorasyon-yenileme projelerinde yer almak olarak ifade etmişlerdir. Verilerin daha iyi yorumlanabilmesi için yere bağlılık durumlarıyla ilişkilendirilmiştir. Burada Beşiktaş'ta koruma etkinliklerine katılan, tarihi çevrenin sürekliliğine dair farkındalığı bulunan kullanıcıların %75'inin kendini Beşiktaş'a ait hissedenlerden oluştuğu görülmüştür.

Bu verilerin daha iyi yorumlanabilmesi için yaşama isteğiyle de ilişkilendirilmiştir. Beşiktaş'ta belirli bir neden tanımlayarak yaşamak istemeyenlerin tamamının koruma etkinliklerine katıldığı belirli bir neden tanımlamayanların ise %50'sinin katıldığına ulaşılmıştır. Kendini Beşiktaş'a ait hissedenlerden yaşama isteklerini işlevsel niteliklere dayandıranların ise %26'sının (5 kişi), duygu ve düşüncelere yönelik bir tanımlama yapanların tamamının katıldığına ulaşılmıştır. Bu bağlamda elde edilen veriler özgün nitelikler üzerinden gelişen yere bağlılık durumunun bireylerin çevrelerinde kültürel miras ögelerini koruma eğilimi gösterme ihtimalini artırdığını destekler niteliktedir (Tablo 4.8).

Tablo 4. 8 Korumaya katılma ve Beşiktaş'ta yaşamak isteme ilişkisi

Yere Bağlılık Koruma İlişkisi	Korumaya katılan	Korumaya katılmayan	Koruma/aidiyet oranı
Güvenlik nedeniyle istemeyen	1	7	100%
Kalabalık nedeniyle istemeyen	1	18	100%
Canlı-modern	3	8	67%
Merkezi	2	6	50%
Mutlu hisseden	3	8	100%
Evi olan	0	4	0%
Doğup büyüyen	0	2	0%
Yaşamak istemeyen	2	35	50%
Toplam	12	88	67%

4.4 Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde mekânsal kimlik ve yere bağlılık kavramları, kentsel koruma bağlamında Beşiktaş'ta birey, toplum, mekân etkileşiminde sorgulanmış ve sonuçları değerlendirilmiştir. Beş farklı soru grubuyla gerçekleştirilen alan çalışmasında Beşiktaş'ın günlük kullanıcılarının yere bağlılık durumlarının oluşumunda kültürel miras ögelerinin bir yeri olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Birinci soru grubu olan *kullanıcı profili* başlığı altında elde edilen verilere göre Beşiktaş'ın genel kullanıcı (%52) kitlesi 18-25 yaş aralığındaki genç ve Türkiye geneline göre yüksek eğitime seviyesine sahip kesimden oluşmaktadır. Kullanıcıların büyük çoğunluğunun (%70) İstanbul'un farklı bir semtinde yaşıyor olması Beşiktaş'ın genel olarak günübirlik kullanımlar için tercih edildiğini; bir mahalleden ziyade kent bütününe hizmet eden merkezi iş alanı olduğunu göstermektedir.

İkinci soru grubu *mekân kullanım biçimi* başlığı altında kullanıcıların büyük çoğunluğunun Beşiktaş'ı son 10 yıldır (%58) kullanmakta olduğunu, düzenli aralıklarla sıklıkla (%82) ve yeme-içme aktiviteleri gibi günübirlik kullanımlar (%86) için kullandığına ulaşılmıştır. Bu veriler kullanıcı profiliyle ilişkilendirildiğinde Beşiktaş'ta mekân kullanım biçiminin genel kullanıcı profilini oluşturan genç kesimin beklentilerine göre geliştiği çıkarımı yapılmıştır. Kullanıcıların genelinin Beşiktaş'ı üniversite döneminden kullanmaya başlaması ve kullanım sıklığının 40'lı yaşlara doğru giderek azalması Beşiktaş'ta kullanıcı devamlılığı olmadığını göstermektedir. Bu veriler ışığında tezin kavramsal çerçevesinde yere bağlılık durumunun oluşmasında önemli yer tuttuğu belirtilen yaşam süresi ve özgün niteliklerin Beşiktaş'la kurulan ilişkide genel olarak etkili olmadığı yorumuna varılmıştır.

Üçüncü soru grubu olan *kullanım biçimi ve mekânsal algı* başlığı altında Beşiktaş'ta genel kullanıcı profilinin yüksek eğitim seviyesine sahip olmasına rağmen mekân deneyimine yönelik algının kullanıcıların geneli tarafından işlevsel özellikler ile tanımlandığı görülmüştür. Kültürel miras ögelerine ve Beşiktaş'a

yönelik algının üstün evrensel değerden ziyade kullanım değeri üzerinden gelişmesi olması kullanıcıların bellekleriyle ilişkilendirilmiştir. Beşiktaş'la ilişkileri hayatlarının belli dönemlerinde günübirlik kullanımlar için gelişen kullanıcıların mekân deneyimine yönelik bellekleri işlevsel niteliklerin aktarıcısı olmuştur. Başka bir deyişle Beşiktaş'ta mekân deneyimi sırasında özgün niteliklerin algılanamamaktadır. Dolayısıyla üstün evrensel niteliğe referans veren, tanımlayıcı, ayırt edici net bir kimlik tanımının yapılamadığını göstermektedir.

Dördüncü soru gurubu *yere bağlılık durumu* sorgusunda kullanıcıların genelinin aidiyet duygusunda kararsız olduğu görülmüştür. Beşiktaş'a yönelik net bir tanımda bulunan kullanıcıların kendini Beşiktaş'a ait hissetme oranının daha yüksek olması, mekânsal algının yere bağlılık durumu üzerindeki etkisinin oldukça önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Kullanıcıların yere bağlılık durumunun kültürel miras ögeleriyle ilişkisini daha kapsamlı inceleyebilmek için belirli fizik mekân ögelerine yönelik özdeşleşme dereceleri sorgulanmıştır. Burada Akaretler, Kartal Heykeli ve İskele gibi kullanım sıklığı yüksek olan kültürel miras ögelerine yönelik farkındalığın yüksek olması dikkat çekicidir. Mekân kullanım biçiminde aktarma noktası, buluşma noktası ve yeme içme aktiviteleri gibi günübirlik kullanımların kullanıcıların geneli tarafından vurgulanmış olması; belirtilen kültürel miras ögelerinin yere bağlılık durumunun oluşumunda üstün evrensel değerinden ziyade kullanım değeriyle etkili olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak kullanıcılar tarafından belirtilen kullanımların Çarşı içi, Akaretler ve İskele bölgesinde yoğunlaşmış olması yere bağlılık durumunun işlevsel nitelikler üzerinden geliştiğini göstermektedir. Bu da bizi Beşiktaş'ta yere bağlılık durumunun oluşumunda kültürel miras ögelerinin mekânsal kimliğe referans veren anlamlarının bir yeri olmadığı sonucuna götürmektedir.

Son soru grubu olan *yere bağlılık ve koruma ilişkisi* ise aidiyet hissi ve kültürel miras ögelerine yönelik farkındalık arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir. Mekânsal algıları işlevsel niteliklere göre gelişen ve kendilerini Beşiktaş'a ait hissetmeyen kullanıcıların koruma etkinliklerine katılma oranı %0'dır. Özgün niteliklere göre gelişen mekânsal algıya ve aidiyet hissine sahip kullanıcıların koruma etkinliklerine katılma oranı ise %55'tir ve en yüksek orana

sahiptir. Mekânsal algının temellendiği farklılıklar incelendiğindeyse, sembolik anlamın özgün nitelikler üzerinden tanımlandığı durumlarda kültürel miras ögelerine yönelik farkındalığın daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz (Tablo 4.9).

Tablo 4.9 Koruma, yere bağlılık ve mekânsal algı ilişkisi

mekansal algı / yere bağlılık	işlevsel nitelik	özgün nitelik
ait hisseden	%25	%55
ait hissetmeyen	%0	%20

Sonuç olarak; Beşiktaş farklı etnik grupların bir arada yaşadığı, balıkçılık ve bağcılıkla geçinen bir köy iken, ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak gerçekleştirilen mekânsal müdahaleler sonucu kullanıcı devamlılığı 20 sene ile sınırlı (18-40 yaş arası) bir merkezi iş alanı haline gelmiştir. Son 5o yılda, Beşiktaş'ta ve yakın çevresinde üniversitelerin, finans merkezlerinin ve turizm odaklarının oluşturulmasıyla işlev ve kullanıcı değişikliğine maruz kalmıştır. Genel kullanıcı kitlesinin genç ve eğitim seviyesi yüksek bireylerden oluşmasına rağmen Beşiktaş'ta kültürel miras ögelerinin korunmasına yönelik farkındalığın oldukça düşük olmasının sebebi mekânla kurulan ilişkinin araçsal nedenler üzerinden gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Mekânla ilişkisini kullanım değeri üzerinden kuran bireylerin gündelik yaşamda etkileşime geçtikleri kültürel miras ögelerinin üstün evrensel değerini algılama ve mekâna yönelik aidiyetini mekânsal kimliğe referans veren niteliklerle temellendirme ihtimali oldukça düşüktür. Sonuç olarak elde edilen veriler deneyimlenen çevreye yönelik algının özgün nitelikler üzerinden gelişmesi durumunda bireylerin kültürel miras ögelerine yönelik farkındalıkları artmaktadır. Ancak Beşiktaş'ta kültürel miras ögelerine yönelik algının kullanım değeri üzerinden gelişmiş olması tarihi değerlerin korunmasını zorlaştırmaktadır.

5
SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi bir çevrenin korunabilmesi için en önemli unsur mekânın günlük kullanıcılarıdır. Çünkü tarihi çevrelere yönelik aidiyet hissinin gelişebilmesi için mekânın kimliğine referans veren özgün niteliklerin mekân deneyimi sırasında algılanabiliyor olması oldukça önemlidir. Belirtilen özgün nitelikler, mekânda deneyimlenen toplumsal ilişkilerin somutlaşmasıyla ögelerin edindiği "biricik" ve "ayırt edici" yönler yani "üstün evrensel değer"dir. Dolayısıyla bireyin bu değeri algılıyor, hatırlıyor olması mekânın fiziksel devamlılığının sağlanmasına olumlu katkıda bulunmaktadır. Ancak gündelik yaşam alışkanlıklarının değişmesine bağlı olarak tarihi çevrelerde mekânla kurulan ilişkinin biçimi de evrilmektedir. Böylelikle tarihi çevrelerde etkileşim içine girilen kültürel miras ögelerinin hatırlattıkları da üstün evrensel değerin bağlamından kopmaktadır. Başka bir deyişle mekânsal kimliğe referans veren özgün niteliklerin algılanamaması mekânla kurulan duygusal bağın önüne geçmektedir. Belirtilen kentsel koruma sorunu bağlamında çalışma "**Kültürel miras ögelerinin kolektif bellek ve buna bağlı olarak gelişen yere bağlılık sürecindeki etkileri günümüz yaşam alışkanlıkları bağlamında giderek azalmaktadır**" hipotezi üzerine temellendirilmiştir.

Buradan hareketle çalışmanın ilk bölümünde, gündelik yaşam ve koruma arasındaki etkileşimin nasıl şekillendiğinin anlaşılabilmesi için öncelikle **toplum yapısına ve günlük yaşam alışkanlıklarına bağlı olarak mekân deneyimindeki farklılaşma** incelenmiştir. Literatür araştırmasının bu kısmında anlık ve gelip geçici kavramlar doğrultusunda şekillenen gündelik yaşamın, mekân deneyimi sırasında etkileşime geçilen kalıcı ve değişmez ögelerin önemsizleşmesine yol açtığı sonucuna varılmıştır. Başka bir deyişle mekânsal düzenlemeler doğrultusunda edinilen yeni kullanım alışkanlıkları, mekânla ilişkinin tüketim aktiviteleri üzerinden gelişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla mekân gelip geçici, yeri kolay doldurulabilir, ayrıcalıklı önemi olmayan bir değer kazanmıştır. Bu da bizi

kolektif belleğin mekân deneyimine yönelik aktardığı duygu ve düşüncelerin dolayısıyla da mekânın çağrıştırdığı anlamın değiştiği sonucuna götürmektedir.

Buradan hareketle literatür taramasının ikinci bölümünde **bireyin mekân deneyimine yönelik belleğinin mekân ile ilişkisine etkisi** sorgulanmıştır. Bu sorgu kolektif bellek bağlamında gündelik yaşam, mekân kullanım biçimi ve mekânsal algı arasındaki etkileşimin koruma sürecine etkisinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda toplumsal yapıya göre şekillenen kolektif belleğin, birey ve mekân arasındaki ilişkinin tanımlandığı ve duygusal bağ kurulan süreç üzerindeki etkisini tartışan çalışmalar incelenmiştir. Bu incelemeler sonunda **gündelik yaşam içinde tarihi çevrenin üstün evrensel değeri hatırlanmıyor oluşu bireyin mekânla duygusal bağ kurulmasının önüne geçtiği** yargısına varılmıştır. Dolayısıyla kolektif bellekteki değişim günümüzde kentsel koruma sorununun temelini oluşturmaktadır.

Bu çıkarımlar doğrultusunda belirtilen koruma sorununun tespit edildiği Beşiktaş'ta alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Mekânsal algı ve yere bağlılık kavramları mekâna yönelik hatıralar ve tanımlamalar üzerinden ele alınarak; Beşiktaş'ın tarihi merkezi mekânsal gelişim, kullanıcı profili ve kullanım biçimi üzerinden değerlendirilmiştir.

Mekânın fiziksel yapısındaki ve kullanıcı profilindeki değişim irdelenirken Beşiktaş'ın kimliğinde önemli kırılma noktalarına yol açan toplumsal gelişmeler ele alınmıştır. Günümüzde kırsal ağırlıklı bir yerleşimden merkezi iş alanına dönüşmüş olan Beşiktaş'ta tüketim işlevleri üzerinden kazandığı kimlik ortaya konmuştur. Buradan hareketle "kimliksiz" bir tarihi çevrenin gündelik yaşamda ne kadar üstün evrensel değerine referans vererek tanımlandığı ve hatırlandığı sorgulanmıştır.

Beşiktaş, tarihsel gelişim süreci içinde çeşitli müdahalelerle fiziksel değişimler gerçekleşse de, yerleşim özelliğini her zaman korumuştur. Ancak üniversitelerin çoğalmasıyla, kentin çeşitli bölgeleri arasında geçiş güzergahı haline gelmesiyle ve günübirlik kullanım mekânlarının artmasıyla merkezi iş alanına dönüşmüştür. Başka bir deyişle Beşiktaş, yerleşik nüfustan ziyade günlük kullanıcılar tarafından

kullanılmaya başlanınca kimliğinde en büyük kırılmayı yaşamıştır. Dolayısıyla birey ve mekân arasındaki ilişkinin "gerekli kazancı sağlamak" veya "herhangi bir aktiviteyi gerçekleştirmek" üzere kurulduğu çevrede fizik mekân ögelerini toplumsal ilişkilerin bağlamında algılamak da mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla **kültürel miras ögelerinin bellekteki yerinin bireyin mekanla kurduğu ilişkinin süresi, sıklığı ve nedenine göre değiştiği** çıkarımını yapabiliriz.

Anket çalışmasına katılan kullanıcıların Beşiktaş'a dair ifadeleri kullanım biçimi ve algı arasındaki bu ilişkiyi destekler niteliktedir. Kullanıcıların hiçbiri Beşiktaş'ın bir kıyı yerleşmesi olduğuna dair net bir tanımda bulunmamıştır. Bu durumun İskele ve çevresinde gerçekleştirilen düzenlemeler sonrasında denize erişilebilirliğin kesilmesiyle ve kullanımın yalnızca ulaşımla sınırlı kalması nedeniyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Buna ek olarak Beşiktaş'ta mekânla kurulan ilişkiye yönelik ifadelerde belirtilen kültürel miras ögelerin tamamının işlevsel nitelikler üzerinden tanımlanmış olması dikkat çekicidir. Örneğin İskele ulaşım ağının bir parçası olarak, Akaretler ise belirli günübirlik kullanımların gerçekleştirildiği herhangi bir yer olarak vurgulanmıştır. Başka bir deyişle birey ve mekân arasındaki ilişki tanımlanırken mekânın geçmişine, özgün, ayırt edici yönlerine referans vererek ifade edilmemektedir. Dolayısıyla kültürel miras ögelerinin sahip olduğu üstün evrensel değer kolektif belleğin aktarıcısı olduğu kavramlarla örtüşmemektedir. Bu da bizi **günümüzde kolektif bellek ve yere bağlılık gelişiminde kültürel miras ögelerinin yer almadığı** sonucuna götürmektedir.

Bu belirtilen durumun aidiyet kurulumu üzerindekini etkisini ilişki nedenlerini tanımlama yollarında görebilmekteyiz. Çevrenin yalnızca belli işlevler üzerinden tanımlanıyor oluşu, kuvvetli duygusal bir bağın gelişme ihtimalini de düşürmektedir. Dolayısıyla Beşiktaş'ta birey ve mekân arasındaki ilişkinin yalnızca günübirlik kullanımlar üzerinden kurulmuş olması, yere bağlılık durumunun da bu aktivitelerin tüketimine yönelik geliştiğini göstermektedir. **Mekân deneyimi sırasında üstün evrensel değerin algılanamıyor oluşu Beşiktaş'ta mekânsal kimliğin kaybedilmesine ve kültürel miras ögelerini korumanın zorlaşmasına yol açmaktadır.**

Bu bağlamda belirtilen koruma sorununun önüne geçilebilmesi için üstün evrensel değerin gündelik yaşam akışına dahil edileceği düzenlemeler yapılmalıdır. Buradan hareketle; ekonomik çıkarlar ile yerel kültürel süreç arasındaki denge doğru kurgulanmalıdır. Beşiktaş örneğinde de olduğu gibi mekânın yalnızca ulaşım, turizm gibi belli işlevler üzerinden planlanması birey ve mekân arasındaki ilişkiyi monotonlaştırmakta ve homojenleştirmektedir. Başka bir deyişle mekânsal kimlik kaybına yol açmaktadır. Dolayısıyla kent mekânı planlanırken kolektif bellekte yer eden kavramlar sürece dahil edilmelidir.

Dolayısıyla sürdürülebilir kimlik mekânları oluşturabilmek için topluluğun hafızasına dönüştürecek müdahaleler olmalı. Yani sadece turizm, ticaret ve ulaşım dinamikleriyle değil toplumun hafızası ve geleceği için canlı, dönüşen bir yapı olarak ele alınmalıdır. Başka bir deyişle sürdürülebilir ve kapsayıcı bir gelişme için önemli kaynaktır bu kültürel miras ögeleri. Aksi halde kültürel miras ögeleri yalnızca birer turizm girdisi olarak ele alındığında tasarlanan kamusal alanların yalnızca ticaret işlevi kazanması kaçınılmaz olur.

Gündelik yaşamda denizle ilişkinin (ulaşım haricinde) yeniden kurulması Beşiktaş'ın kimliği için oldukça önemlidir. Buna yönelik olarak İBB tarafından gerçekleştirilen "Beşiktaş Meydanı Çevre Düzenlemesi Projesi" ile kıyı şeridini tamamen kamusal alan haline getirmek üzere çalışmalar yürütülmektedir. Ancak müdahalelerin yalnızca ulaşım sorunları temelinde planlanması, tasarlanan meydan düzenlemesinin denizle temasa olanak vermemesi ve proje sürecine paydaşların dahil edilmemesi nedeniyle bu proje kimlik kaybına sürdürülebilir bir çözüm getirme ihtimali oldukça düşüktür. Planlama süreci yalnızca yapıların ve kamusal alanların fiziksel gelişimine yönelik müdahaleler içerdiğinde, başka bir deyişle sosyal ve ekonomik yönleri kapsamadığı sürece ancak telafi edilmesi gereken bir dönüşüm sürekliliği yaratılır.

Bu bağlamda müdahaleler gerçekleştirilirken yerele yönelik referanslar kaybedilmeden, mekândaki yeni yaşam biçimleri ve kullanıcıların gündelik yaşam alışkanlıklarına olanak veren işlevlerin miras yönetimine dahil edilmesi gerekmektedir. Bu sürece konut dokusu, yerel işletmeler, okullar, eğlence tesisleri

gibi her türlü kentsel donatı dahil edilmelidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus kullanımların yalnızca ticaret dinamikleri ile değil kolektif bellek üzerinden ele alınmasının gerekliliğidir. Başka bir deyişle sadece günübirlik kullanımlar olarak değil bireylerin mekânla duygusal bağ kurabileceği yöntemler aranmalıdır. Özellikle Beşiktaş gibi günübirlik kullanıcı yoğunluğuna sahip tarihi çevrelerde, mekânın geçmişini ve mekândaki ögelerin üstün evrensel değerini bilmeyen kullanıcılarda kültürel miras ögelerine dair bilinç oluşturmayı hedefleyen planlama kararları alınması oldukça önemlidir. Örneğin metro kazıları sırasında bulunan eserlerin aslında günlük hayatla bellekle nasıl ilişkilendirileceği önemli bir potansiyel taşımaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, eserlerin metro yapısı içinde sergilenmesi durumda, **pasif bir sergiden ziyade nasıl aktif bir bellek ögesi haline getirilebileceğinin** çalışmasıdır.

Sonuç olarak; tarihi çevrelerde bulunan kültürel miras ögeleri ancak birer bellek ögesi olarak planlama sürecine dahil edildiğinde birey ve mekân arasındaki ilişkinin koruma sorunlarına dair farkındalıkta gelişmesini sağlayacaktır. Başka bir deyişle mekânın özgün, biricik ve ayırt edici özellikleriyle hatırlanması /algılanması; kültürel miras ögelerinin fiziksel devamlılıklarının, üstün evrensel değerlerinin ve çevreleriyle ilişkilerinin korunmasını daha muhtemel kılmaktadır. Birey ve mekân arasında gelişen güçlü bağ, bireyin mekân deneyimi sırasında fiziksel ve sosyal durumun sürdürülmesine yönelik farkındalığının olması ihtimalini artırmaktadır. Belirtilen farkındalık, kültürel miras ögelerinin korunmasına önemli katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahunbay, Z. (2016). Kentsel korumada temel ilkeler ve Fener-Balat. Z. Ahunbay, İ. Dinçer ve Ç. Şahin (Der.) *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray: Bir koruma mücadelesinin öyküsü* içinde (3-15). Türkiye İş Bankası.

Alioğlu, E.F. ve Erkan, Y.K. (2013). Kentsel dönüşüm projelerinin mimari mirasın tarihsel belge değeri üzerindeki tehdidi. Z. Ahunbay, İ. Dinçer ve Ç. Şahin (Der.) *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray: Bir koruma mücadelesinin öyküsü* içinde (223-244). Türkiye İş Bankası.

Aiello, J. R., ve Thompson, D. E. (1980). Personal space, crowding, and spatial behavior in a cultural context. In Environment and culture (pp. 107-178). Springer, Boston, MA.

Akbayar, N. (der.). (1998). *Dünden Bugüne Beşiktaş*. Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Atabeyoğlu, C. ve Sakaoğlu, S. (1998). Spor Tesisleri. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 292-294).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Ayyıldız, H. (1961). Beşiktaş. (der. R. E. Koçu). *İstanbul Ansiklopedisi (vol. 5).* (ss 2562-2572). Tan.

Keyt, D. (1999). *Aristotle: Politics*. Cambridge University Press.

Aristotle, H. G. (1968). Politics (pp. 1-225). Princeton University Press.

Asal, R. (2020, 27 Ağustos). *En eski Beşiktaş.* Beşiktaş Kültür Sanat. http://besiktaskultursanat.com/haberler/besiktas/en-eski-besiktas/

Assmann, J. (2018). Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination. Cambridge University Press.

Balaban, O. (2013). Neoliberal yeniden yapılanmanın Türkiye kentleşmesine bir diğer armağanı: Kentsel dönüşümde güncelin gerisinde kalmak. *İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali*, Istanbul. Sel Yayıncılık. 51-80.

Banoğlu, N. A. (2007). *Tarihi ve efsaneleriyle İstanbul semtleri* (Vol. 49). Selis Kitaplar.

Barillari, D., & Godoli, E. (1997). İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekânları. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Batur, A. (1998a). Dolmabahçe Sarayı. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 81-90).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Batur, A. (1998b). Yıldız Sarayı. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 91-104).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Baylav, N. (1961). Beşiktaş Mevlevihanesi. (der. R. E. Koçu). *İstanbul Ansiklopedisi (vol. 5).* (ss 2585-2588). Tan.

Berger, A. (1998a). Antik Dönem. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 13-14).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Berger, A. (1998b). Bizans Dönemi. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 14-16).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Bernardo, F., ve Palma-Oliveira, J. M. (2005). Place change and identity processes.

Bektaş, C. (2007). Türk evi. Bileşim Yayınevi.

Brenner, N. (2003). Metropolitan institutional reform and the rescaling of state space in contemporary Western Europe. European urban and regional studies, 10(4), 297-324.

Büyükcivelek, B. (2017). "Tarih İçinde Kent". Kent Planlama. (Der). S. Özdemir., B. Sarı., N. Uzun. İstanbul: İmge Kitabevi. 69-94.

Cleere, H. (1996). The concept of 'outstanding universal value'in the World Heritage Convention. Conservation and Management of Archaeological Sites, 1(4), 227-233.

Connerton, P. (1992). Toplumlar nasıl hatırlar. Çev. A. Şenel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connerton, P. (2014). Modernite Nasıl Unutturur, çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Council of Europe (2005, Ekim). Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680083746

Çeçener, B. (1995). *İstanbul'un Kültür ve İmar Sorunları*. Mimarlar Odası, İstanbul Büyükkent Şubesi.

Çelik, Z. (2010). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti; Değişen İstanbul*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı-Numune Matbaacılık.

Dölen, E. (1998). Yıldız Teknik Üniversitesi. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 266-268).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Edensor, T. (2002). *National İdentity, Popular Culture And Everyday Life*. Bloomsbury Publishing.

Ersöz, C. (1987, 23 Ağustos). Akaretler'in sıra evleri. *Cumhuriyet Dergi Eki.* ss. 10.

Erder, C. (2018). *Tarihi Çevre Algısı.* YEM Yayın.

Esmer, M. (2013). 1956-1960 İmarı: Karaköy-Beşiktaş Sahil Aksında Kaybolan/Yıkılan/Taşınan Yapılar. *Mimarlık 374 Dergisi*.

Evren, B. (2010). *Seyyahların gözüyle semt semt İstanbul*. Novartis.

Eyice, S. (2007). *Bizans Devrinde Boğaziçi* (Vol. 2236). İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Francaviglia, R. V. (1978). Xenia rebuilds: effects of pre-disaster conditioning on post-disaster redevelopment. *Journal of the American Institute of Planners*, 44, 13–24.

Fried, M. (2000). Continuities and discontinuities of place. Journal of environmental psychology, *20*(3), 193-205.

Gezer, H. (2008). Mekân ve mekânın algılanması. *Mimarlıkta Malzeme Dergisi, 3*(7). 33-42.

Giuliani, M. V. (2003). Theory of attachment and place attachment. (der. M. Bonnes, T. Lee ve M. Bonaiuto). *Psychological Theories for Environmental Issues* (ss. 137–170). Aldershot: Ashgate.

Göktürk, H. (1961). Beşiktaş. In R. E. Koçu (Ed.). *İstanbul Ansiklopedisi (vol. 5).* (ss 2579-2585). Tan.

Gül, H. ve Ergun, C. (2016). Kentin ve kentsel işlevlerin, mekânın ve yapının tarihsel gelişimi ve dönüşümü. (der. C. Ergun C, A.D. Ergun, ve S. Tümtaş). *Kente Dair* (ss 53-90). Bağlam.

Gülersoy, Ç. (1994). *Beşiktaş, Daha Dün*. Promat.

Gülersoy, Ç. (1998). Çırağan Sarayı. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 72-76).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Güven, D. (2018). *6-7 Eylül Olayları: Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri*. İletişim Yayıncılık.

Habermas, J. (1992). Cultural-political interventions in the unfinished project of enlightenment. MIT Press.

Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri*. Heretik Yayıncılık.

Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*. Pinhan Yayıncılık.

Harvey, D. (2008). The right to the city. *The City Reader*, *6*(1), 23-40.

Harvey, D. (2010). *Paris, Modernitenin Başkenti*. Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu*. Metis Yayıncılık.

Hayden, D. (1997). The Power of Place/Urban Landscapes as Public History. Building Suburbia: Green Fields and Urban Growth, 1820-2000.

Hogg, M. A. ve Abrahams, D. (1988). Social Identifications. London: Routtledge.

Hummon, D. M. (1992). Community attachment. Place attachment (pp. 253-278). Springer, Boston, MA.

Hunter, A. (1974). Symbolic communities. Chicago: University of Chicago Press.

ICOMOS. (1994). The Nara document on authenticity. Proceedings of the ICOMOS, Nara, Japan, 1-6.

Jacobs, J. (1992). The death and life of great American cities. Vintage.

Jokilehto, J. (2008). The World Heritage List. What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties (Vol. 16). hendrik Bäßler verlag.

Jorgensen, B. S. ve Stedman, R. C. (2001). Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties. Journal of environmental psychology, 21(3), 233-248.

Karakaya, E. (1998). Dinsel yapılar. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 159).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Kasarda, J. D. ve Janowitz, M. (1974). Community attachment in mass society. American sociological review, 328-339.

Katipoğlu, H. (1998). Resim ve heykel müzesi (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 273-275).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Keleş, R. (2005). Kent ve kültür üzerine. Mülkiye Dergisi, 29(246), 9-18.

Kuban, D. (1998). *İstanbul yazıları*. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Kuban, D. (2017). *İstanbul, bir kent tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul* (Vol. 98). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Küçükerman, Ö. (1998). Yıldız çini fabrikası. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 243-244).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Lalli, M. (1992). Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. Journal of environmental psychology, 12(4), 285-303.

Lefebvre, H. (2016). Modern Dünyada Gündelik Hayat. Metis Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2018). Marksizim. Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2019). Mekânın üretimi. Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2011). Kentsel devrim. Sel Yayıncılık.

Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. Journal of environmental psychology, 28(3), 209-231.

Low, S.M. ve Altman, I. (1992). Place attachment. İçinde, *Place attachment* (ss 1-12). Springer.

Lowenthal, D. ve Binney, M. (der.) (1981). *Our past before us: Why do we save it?.* London: Temple Smith.

Lynch, K. (1960). The image of the city. MIT press.

Manzo, L. C. (2005). For better or worse: exploring multiple dimensions of place meaning. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 67–86.

Marx, K. (2012). *Kapital Cilt: I : Ekonomi Politiğin Eleştirisi*. Yordam Kitap.

Mills, A. (2014*). Hafızanın sokakları: İstanbul'da peyzaj, hoşgörü ve ulusal kimlik*. Koç Üniversitesi.

Mumford, L. (1937). "What is a city". (der. R. LeGates ve F. Scout). *The City Reader* (s.93-96). London: Routledge.

Murphet, J. (2004). Postmodernism and space. (der. S. Connor). *The Cambridge Companion to Postmodernism* (s. 116-135). Cambridge University Press.

Müller-Wiener, W. (2003). *Bizans' tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Nevola, F. (2019). Ideal cities (Renaissance). *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*, 1-5.

Nora, P. (1994). Hafıza mekânları. DOST Kitabevi.

İmar Komisyon Heyeti. (1935). İstanbul şehir planı*. Arkitekt*. *2*(50). 61-68.

İnciciyan, G. (1976). *18. Asırda İstanbul*. İstanbul Matbaası.

Owens, E.J. (1994). *The City in the Greek and Roman World*. Routledge.

Önsoy, R. (1984). Tanzimat Dönemi sanayileşme politikası 1839-1876. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *2*(2).

Pamukciyan, K. (1961). Beşiktaş'ta Dâmad İbrahim Paşa Sâhilsarayı. (der. R. E. Koçu). *İstanbul Ansiklopedisi (vol. 5).* (ss. 2577). Tan.

Pile, J. F. (2009). A history of interior design. Laurence King Publishing.

Pollak, M. D. (1991). *Turin 1564-1680: Urban design,military culturel and the creation of the absolutist capital.* University of Chicago Press.

Proshansky, H. M. (1978). The city and self-identity. Environment and behavior, 10(2), 147-169.

Proshansky, H. M., Fabian, A. K. ve Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. Journal of Environmental Psychology, 3, 57–83.

Rapoport, A. ve Hawkes, R. (1970). The percesption of urban complexity. *Journal of the American Institute of Planners, 36*(2), 106-11.

Rapoport, A. (1990). *History and Precedent in Environmental Design.* New York: Plenum Press.

Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. Pion.

Riemer, J. W. (2004). Job relocation, sources of stress, and sense of home. *Community, Work & Family*, *3*(2), 205–217.

Riger, S., ve Lavrakas, P. J. (1981). Community ties: patterns of attachment and social interaction in urban neighborhoods. *American Journal of Community Psychology*, 9, 55–66.

Roth, L. M. (1993). *Mimarlığın Öyküsü: Öğeleri, tarihi ve anlamı*. Kabalcı Yayınevi.

Sakaoğlu, N. (1998). Dolmabahçe Sarayı. (der. N. Akbayar). *Dünden Bugüne Beşiktaş (ss 250-264).* Beşiktaş Belediye Başkanlığı.

Salman, Y., ve Kuban, D. (2010). Boğaziçi tarihi sit alanının yokoluş süreci. *İTÜDERGİSİ/a*, *5*(1). 104-114.

Sarıçayır, E. (2013, 28 Mayıs). *Beşiktaş sahili kapanıyor*. Arkitera. https://www.arkitera.com/haber/besiktas-sahili-kapaniyor/

Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, *30*(1), 1-10.

Sel, K. S. (1944, 31 Mart). Barbaros'a dair. *Cumhuriyet.* ss. 2.

Stedman, R. C. (2003). Is it really just a social construction?: The contribution of the physical environment to sense of place*. Society & Natural Resources*, *16*(8), 671-685.

Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak Yapmak: Anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*. Metis Yayınları.

Tekeli, İ. (1991). Bir kentin kimliği üzerine düşünceler. *Kent Planlaması Konuşmaları*, 79-89.

Tekeli, İ. (2006). *İstanbul ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları* (Vol. 9). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). *Anadolu'da Yerleşme Sistemleri ve Yerleşme Tarihi Yazıları*. Tarih Vakfı.

Tekeli, İ. (2016). *Dünya'da ve Türkiye'de Kent-Kır karşıtlığı Yok Olurken: Yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. İdealKent Yayıncılık.

Tufan, M. (2007, 18 Haziran). *Bir tütün deposu, bir otel.* Mimarizm. https://www.mimarizm.com/haberler/bir-tutun-deposu-bir-otel_116026

Turner, J. C. (1996). Henri Tajfel: An introduction. (der. W.P. Robinson). *Social groups and identities: Developing the legacy of Henri Tajfel*, 1, 23.

Turner, J. C. (1987*). Rediscovering the Social Group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.

Twigger-Ross, C. L., ve Uzzell, D. L. (1996). Place and identity processes. Journal of Environmental Psychology, 16, 205–220.

unescolar

Uras, G. (2007, 5 Kasım). *Beşiktaş meydanı gerçek meydan oluyor.* Arkitera. https://v3.arkitera.com/h21689-besiktas-meydani-gercek-meydan-oluyor.html

Urry, J. (2018). Mekanları Tüketmek. Ayrıntı Yayınları.

Wertsch, J. V. (2015). Kolektif bellek. (der. P. Boyer ve J. V. Wertsch). *Zihinde ve Kültürde Bellek*. Türkiye İş Bankası. ss. 149-174

Winter, J. (2015). Tarihçiler ve bellek mekânları. (der. P. Boyer ve J. V. Wertsch). *Zihinde ve Kültürde Bellek*. Türkiye İş Bankası. ss. 321-344.

Yazman, D. (2010, 8 Temmuz). *Geçmişin modern mimarlığı: 3- Beşiktaş-Şişli.* Arkitera. https://v3.arkitera.com/h54726-gecmisin-modern-mimarligi---3-besiktas---%C5%9Eisli.html

Yusufoğlu, N. T., ve Kara Pilehvarian, N. (2017). Beşiktaş Tayyare Fabrikası (1936-1943). *Megaron*, *12*(2). 249-262.

Yüngül, N. (1957). *Taksim Suyu Tesisleri*. İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi.

Zenker, S., Eggers, F., ve Farsky, M. (2013). Putting a price tag on cities: Insights into the competitive environment of places. Cities, 30, 133-139.

İnternet Kaynakları

URL-1: http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/tr/download/article-file/622743 (Erişim Tarihi 21.01.2021)

URL-2: http://agora.ascsa.net/id/agora/image/2008.20.0096 (Erişim Tarihi 17.03.2021)

URL-3: https://followinghadrian.com/2018/01/02/january-118-ad-hadrian-inaugurates-the-new-year-in-nicomedia-hadrian1900/ (Erişim Tarihi 03.04.2021)

URL-4: https://worldurbanplanning.com/wp-content/uploads/2015/06/Palmanova-Italia.jpg (Erişim Tarihi 03.04.2021)

URL-5: https://www.flickr.com/photos/148436846@N02/47803516842/ (Erişim Tarihi 27.04.2021)

URL-6: https://www.meisterdrucke.us/fine-art-prints/Honor%C3%A9-Daumier/724590/The-Railway:-The-Sunday-Excursion.-.html (Erişim Tarihi 29.01.2021)

URL-7: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Constantinople_(1422)_by_Florentine_cartographer_Cristoforo_Buondelmonte.jpg (Erişim Tarihi 27.04.2021*)*

URL-8: https://www.pinterest.fr/pin/379709812335617138/ (Erişim Tarihi 07.05.2021)

URL-9: https://www.turanakinci.com/eskiler/eski-besiktas/ (Erişim Tarihi 27.04.2021)

URL-10: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/1832 21.01.2021 (Erişim Tarihi 27.04.2021)

URL-11: i.pinimg.com/originals/00/c6/7e/00c67e937f2fe063ac8e2d2cc693da16.jpg (Erişim Tarihi 27.04.2021)

URL-12: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/1832 (Erişim Tarihi 27.04.2021)

URL-13: https://www.istanbultimes.com.tr/guncel/siluet-dusmanlari-kim-h17506.html (Erişim Tarihi 08.05.2021)

A
ANKET FORMU

Kullanıcı Profili

Yaş: Cinsiyet:

Yaşadığı semti yazınız. Eğer Beşiktaş'ta oturuyorsanız ev sahibi mi yoksa kiracı mı olduğunuzu belirtiniz.

Eğitim Durumu: İlkokul☐ Ortaokul☐ Lise☐ Üniversite☐ Lisansüstü☐

Çalışıyor iseniz yaptığınız işi ve çalıştığınız semti yazınız. Eğer Beşiktaş'ta çalışıyor iseniz sokağını yazınız.

Öğrenci iseniz hangi okulda okuduğunuzu yazınız

Kullanım Biçimi

1. Beşiktaş'ı hangi aktiviteler için kullanıyorsunuz? (Çoklu seçim yapabilirsiniz)
   Alışveriş☐ Eğitim☐ Turistik☐ İş Yeri☐ Gece Hayatı☐
   Toplanma Alanı☐ Aktarma Noktası☐ Cafe-Bar-Restorant☐ Konut☐
2. Ne kadar sıklıkla Beşiktaş'a geliyorsunuz?
   Her gün☐ Gün aşırı☐ 3-4 günde bir☐ Haftada bir☐ 2 haftada bir☐
   Ayda birkaç kez ☐ Yılda birkaç kez ☐
3. Kaç senedir Beşiktaş'ta yaşıyorsunuz ya da burayı kullanıyorsunuz?
   0-5 yıl☐ 5-10 yıl☐ 10-15 yıl☐ 15-20 yıl☐ +20 yıl☐

Kullanım Biçimi ve Mekânsal Algı

4. Beşiktaş'ın merkezi/meydanı/toplanma alanı olarak nereyi görüyorsunuz?

5. Beşiktaş denince aklınıza gelen ilk aktivite nedir?

6. Beşiktaş denince aklınıza gelen ilk yer neresidir?

7. Beşiktaş'ta kendinizi en rahat ve mutlu hissettiğiniz yer neresidir?

8. Beşiktaş'ta kendinizi en güvensiz ve rahatsız hissettiğiniz yer neresidir?

9. Beşiktaş'ta en çok fotoğraf çekildiğiniz ya da çekilebileceğini düşündüğünüz yer neresi?

10. Beşiktaş'ı kullanan biri olarak burası duygusal ve düşünsel olarak ne ifade ediyor?

Yere Bağlılık Durumu

11. Kendinizi Beşiktaş'a ait hissetme derecenizi işaretleyiniz?
1☐ 2☐ 3☐ 4☐ 5☐

12. Beşiktaş'ta gerçekleştirdiğiniz aktiviteler için başka yeri tercih etme sıklığınız nedir?
1☐ 2☐ 3☐ 4☐ 5☐

13. Beşiktaş'a uzun süre gelmediğinizde burayı özlüyor musunuz? Nedeniyle yazınız.

14. Aşağıda verilen mekânlardan ya da objelerden kullandıklarınızı kullanma sıklığına göre işaretleyiniz (Verilen mekân hakkında bilginiz yoksa 0'ı işaretleyiniz)

Mekân / **Kullanım Sıklığı**	0	1	2	3	4	5
Balık Pazarı						
Meyhaneler						
Çay Ocakları						
Deniz Müzesi						
İskele						
Barbaros Hayrettin Paşa Heykeli ve Etrafındaki Meydan						
Kartal Heykeli ve Etrafındaki Meydan						
Özgürlük Anıtı ve Etrafındaki Meydan						
Sinan Paşa Cami						
Akaretler						
Yıldız Korusu						
Rum Okulu						
Meryem Ana Rum Ortodoks (Panayia) Kilisesi						
Surp Asdvadzadzin Kilisesi						
Ihlamur Kasrı						
Abbasağa Parkı						
Dolmabahçe Sarayı						
Çırağan Sarayı						
Yıldız Sarayı						
Hamidiye Cami						
Kaptan İbrahim Ağa Cami						
Oteller						
İş Hanları						

15. Aşağıda verilen mekânlardan ya da objelerden Beşiktaş ile özdeşleştirdiklerinizi derecesine göre işaretleyiniz (Verilen mekân hakkında bilginiz yoksa sıfırı işaretleyiniz)

Mekân / **Özdeşleştirme**	0	1	2	3	4	5
Balık Pazarı						
Meyhaneler						
Çay Ocakları						
Deniz Müzesi						
İskele						
Barbaros Hayrettin Paşa Heykeli ve Etrafındaki Meydan						
Kartal Heykeli ve Etrafındaki Meydan						
Özgürlük Anıtı ve Etrafındaki Meydan						
Sinan Paşa Cami						
Akaretler						
Yıldız Korusu						
Rum Okulu						
Meryem Ana Rum Ortodoks (Panayia) Kilisesi						
Surp Asdvadzadzin Kilisesi						
Ihlamur Kasrı						
Abbasağa Parkı						
Dolmabahçe Sarayı						
Çırağan Sarayı						
Yıldız Sarayı						
Hamidiye Cami						
Kaptan İbrahim Ağa Cami						
Oteller						
İş Hanları						

Yere Bağlılık Koruma İlişkisi

16. Eskiden Beşiktaş'ta gerçekleştirdiğiniz ancak artık yapmadığınız/yapamadığınız bir aktivite var mı?

17. Beşiktaş'ın ruhuna uymadığını/bozduğunu düşündüğünüz yerler nerelerdir?

18. Beşiktaş'ta korunmasının gerekli olduğunu düşündüğünüz yerler nerelerdir?

19. Hayatınızın geri kalanında Beşiktaş'ta yaşamak ister misiniz?

20. Daha önce Beşiktaş veya herhangi bir yer için yapılan tarihi binaları/mekanları koruma etkinliğine katıldınız mı?

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Konferans Bildirileri

1. Toplum, Bellek ve Mekânın Kimliği Üzerinden Beşiktaş Kültür Mirasının Okunması – 4. Uluslararası Mimarlık ve Şehircilikte Çağdaş Yaklaşımlar Konferansı, Mayıs, 2021, Alanya

Ödüller

1. Toplum, Bellek ve Mekânın Kimliği Üzerinden Beşiktaş Kültür Mirasının Okunması – 4. Uluslararası Mimarlık ve Şehircilikte Çağdaş Yaklaşımlar Konferansı – En İyi Sunum Ödülü